

รายงานการวิจัย

การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์ผ่าน
ความหลากหลายทางชาติพันธุ์

**The Construct of Social and Cultural Capital of Phetchabun
Province toward Ethnic Diversity**

กมล บุญเขต และคณะ

สาขาวิชานาฏศิลป์และการละคร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

ประจำปีงบประมาณ 2557

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์ผ่าน
ความหลากหลายทางชาติพันธุ์

**The Construct of Social and Cultural Capital of Phetchabun
Province toward Ethnic Diversity**

กมล บุญเขต

สาขาวิชานาฏศิลป์และการละคร

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

เอนกพงศ์ ธรรมาธิวัฒน์

สาขาวิชาเทคโนโลยีอุตสาหกรรม

คณะเทคโนโลยีการเกษตร

ทุนอุดหนุนโดย งบประมาณแผ่นดินที่พิจารณาโดยผ่านความเห็นชอบจาก

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

ประจำปีงบประมาณ 2557

ชื่องานวิจัย	การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์ผ่านความหลากหลายทางชาติพันธุ์
ผู้วิจัย	กมล บุญเขต
ผู้ร่วมวิจัย	เอนกพงศ์ ธรรมาธิวัฒน์
สาขาวิชา	นาฏศิลป์และการละคร
	มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ ปีเสร็จวิจัย 2557

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์ผ่านความหลากหลายทางชาติพันธุ์ต่างๆ และพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนในระดับรากหญ้าของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในจังหวัดเพชรบูรณ์จากทุนทางสังคมและวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ ตลอดจนเสริมสร้างภูมิคุ้มกันในชุมชนชาติพันธุ์ต่างๆ ภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อที่จะนำไปสู่การนำทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ประชากรที่ใช้ในการศึกษาการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์อย่างยั่งยืน ได้แก่ ชาวพื้นเมือง ชาวไทยหล่ม ชาวเขา (เผ่าม้ง เผ่าลีซอ เผ่าเย้า เผ่ามูเซอ) ชาวจีน ชาวบน ชาวลาว (ลาวพวน ลาวเงี้ยว ลาวครั่ง) ซึ่งจากผลการวิจัยพบว่า การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ โดยการนำค่านิยม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลธรรม จริยธรรม ตลอดจนศิลปะ วรรณคดี ที่เป็นวัฒนธรรมของชุมชน มาสร้างทุนเพื่อให้เกิดรายได้เพิ่มมากขึ้น เช่น การรำพื้นตรุด ของชาวบน บ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งเป็นนาฏยประดิษฐ์ที่สร้างสรรค์ขึ้นจากประเพณีพื้นตรุดของชาวบ้านน้ำเลา สามารถนำไปใช้ในการแสดงเพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้ในอนาคต โดยการนำเอาอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ข้อเสนอแนะจากการวิจัย ควรส่งเสริมให้มีกระบวนการสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วมโดยดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ส่งเสริมการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและหลากหลายรูปแบบ และควรสร้างโอกาสให้คนในชุมชนได้ทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยตนเองโดยใช้ศักยภาพที่มีอยู่

คำสำคัญ : การสร้างทุนทางสังคม, การสร้างทุนทางวัฒนธรรม, ความหลากหลายทางชาติพันธุ์

Research	The Construct of Social and Cultural Capital of Phetchabun Province toward Ethnic Diversity
Researcher	Kamol Bunket
Co-researcher	Anekpong Thammathiwat
Major	Industrial Technology
	Phetchabun Rajabhat University Year 2014

Abstract

Thailand is located in the area affected from the south west and the north east monsoons and always facing disastrous floods. Such damages and happening crisis did stir public criticizes that Thailand lacks of sustainable management to mitigate the seasonal flood disaster. Wireless sensor network for fire detecting system was developed by concept of wireless sensor. It was controlled microcontroller that detects changing temperature. Then sent data to staff. If the temperature rises as the main temperature, the sensor will send the data to officer suddenly.

The conclusion from the questionnaire of efficiency evaluation by 5 specialist it present that the efficiency of of Wireless Sensor Network for Flood Monitoring and Warning System of Phetchabun Province was good criterion at arithmetic mean 4.49 and standard deviations is 0.50. The result from the questionnaire of efficiency evaluation by 10 users summarized that the efficiency of satisfactory users was good criterion at arithmetic mean 4.43 and standard deviations is 0.62 at $\alpha = 0.05\%$

Keyword : Flood Warning System, Flood Monitoring System, Wireless Sensor Network

(ค)

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากงานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากงบประมาณแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ 2557 โดยผ่านความเห็นชอบจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ คณะวิจัยขอขอบคุณนายสมศักดิ์ โพธิ์ศรี นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคงขุย นายศักดิ์ เสงี่ยมสมานันท์ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลเขาค้อ นายสมบัติ ช่วยเมือง ผู้ใหญ่บ้านน้ำเลา ตำบลตะเปาะ ตลอดจนบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องทุกท่านที่ได้ช่วยในการประสานงาน อำนวยความสะดวก ตอบแบบสอบถาม และเก็บข้อมูลการวิจัยในครั้งนี้

กมล บุญเขต และคณะ

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ	ก
Abstract	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญรูป	ช
สารบัญตาราง	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย	1
1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย	5
1.3 ขอบเขตของโครงการวิจัย	5
1.4 ประโยชน์ที่ได้รับการวิจัย	6
บทที่ 2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่น	7
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม	9
2.2.1 ทุนทางสังคมในประเทศไทย	9
2.2.2 รูปแบบและองค์ประกอบของทุนทางสังคม	15
2.2.3 ทุนทางวัฒนธรรมกับทุนทางสังคม	21
2.2.4 ทุนทางสังคมกับทุนในสังคม	24
2.2.5 กระบวนการทุนทางสังคม	27
2.3 แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม	30
2.3.1 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน	30
2.3.2 แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน	31
2.3.3 แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม	33
2.3.4 ภูมิปัญญาท้องถิ่น	36
2.3.5 กระบวนการทุนทางสังคม	39
2.4 แนวคิดเกี่ยวกับสินค้าทางวัฒนธรรม	44
2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาในมิติเศรษฐกิจชุมชน	47

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	48
บทที่ 3 วิธีการดำเนินงานวิจัย.....	51
3.1 การเตรียมการวิจัย	51
3.2 การดำเนินการวิจัย	53
3.3 ระยะเวลาติดตามและประเมินผลโครงการ	54
3.4 สถานที่ทำการทดลอง/เก็บข้อมูล.....	55
บทที่ 4 ผลการวิจัย.....	56
4.1 การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน	56
4.1.1 การเลือกพื้นที่ดำเนินการวิจัย	56
4.1.2 การบูรณาการคณะผู้วิจัยเข้ากับพื้นที่วิจัย	57
4.2 การเตรียมคนและเครือข่ายความร่วมมือ	61
4.3 การสำรวจ ศึกษาชุมชน	64
4.3.1 บริบทชุมชนของชาวพื้นเมือง บ้านสะเคียง	64
4.3.2 บริบทชุมชนของชาวไทหล่ม บ้านนาแซง	65
4.3.3 บริบทชุมชนของชาวเขา บ้านเจ๊กน้อย.....	66
4.3.4 บริบทชุมชนของชาวเขา บ้านเพชรคำ	67
4.3.5 บริบทชุมชนของชาวจีน เทศบาลหล่มสัก	68
4.3.6 บริบทชุมชนของชาวนา บ้านน้ำเลา.....	69
4.3.7 บริบทชุมชนของชาวลาวพวน บ้านดงขุย	71
4.4 การกำหนดโครงการและกิจกรรม.....	72
4.5 การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านความหลากหลายทางชาติพันธุ์	73
4.5.1 การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านศิลปะการแสดงพื้นตรุด	73
4.5.2 การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านศิลปะการแสดงจะคี	75
4.5.3 การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านศิลปะการแสดงระบำม้ง.....	77
4.5.4 การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านศิลปะการแสดงฟ้อนบุญพะเหวด ...	79
4.6 ขึ้นประเมินผลโครงการวิจัย	81
4.6.1 ผลการทดลองการดำเนินการสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรม	81
4.6.2 การติดตามผลหลังการทดลองใช้	96
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	100
5.1 สรุปผลการวิจัย	100
5.2 อภิปรายผลการวิจัย	102

5.3 ข้อเสนอแนะ	106
เอกสารอ้างอิง	107
ภาคผนวก	109
ภาคผนวก ก เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัย แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต	110
ภาคผนวก ข แบบประเมินโครงร่างการฝึกอบรม	113
ภาคผนวก ค แบบวัดผลสัมฤทธิ์ของผู้เข้ารับการฝึกอบรม	116
ภาคผนวก ง แบบสังเกตการปฏิบัติงานจริงของผู้ผ่านการฝึกอบรม	118
ภาคผนวก จ แบบประเมินผลการฝึกอบรม	120
ภาคผนวก ฉ ประวัติคณะผู้วิจัย	123

สารบัญรูป

หน้า

รูปที่ 2.1 ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม.....	17
รูปที่ 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม.....	25
รูปที่ 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคมและทุนในสังคมหรือทุนสาธารณะ.....	27
รูปที่ 2.4 กรอบแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการทุนทางสังคม.....	29
รูปที่ 4.1 การประชุมเพื่อเตรียมทีมวิจัยและเครือข่ายความร่วมมือ	63

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 2.1 เปรียบเทียบ ทูทางสังคม ทูวัฒนธรรม ทูมนุษย์ และทูกายภาพ.....	23
ตารางที่ 4.1 เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์จากแบบทดสอบก่อนและหลังการฝึกอบรม	81
ตารางที่ 4.2 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อการฝึกอบรม	82
ตารางที่ 4.3 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อคู่มือการฝึกอบรม..	83
ตารางที่ 4.4 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อวิทยากรหัวข้อ ทูทางสังคม.....	84
ตารางที่ 4.5 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อวิทยากรหัวข้อทูวัฒนธรรม	85
ตารางที่ 4.6 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อวิทยากรหัวข้อ ความหลากหลายทางภาษา	86
ตารางที่ 4.7 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อวิทยากรหัวข้อ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม.....	87
ตารางที่ 4.8 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อวิทยากรหัวข้อ การสร้างทูทางสังคมของชาวบน.....	88
ตารางที่ 4.9 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อวิทยากรหัวข้อ การสร้างทูทางวัฒนธรรมของชาวบน	89
ตารางที่ 4.10 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อวิทยากรหัวข้อสินค้าทางวัฒนธรรม.....	90
ตารางที่ 4.11 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อวิทยากรหัวข้อ การพัฒนาในมิติเศรษฐกิจชุมชน.....	91
ตารางที่ 4.12 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อวิทยากรหัวข้อ การจัดการความรู้ภาษาและวัฒนธรรมชาวบน	92
ตารางที่ 4.13 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อวิทยากรหัวข้อ การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ชาวบน	93
ตารางที่ 4.14 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อวิทยากรหัวข้อศิลปะการแสดงพื้นตรุด	94
ตารางที่ 4.15 ข้อมูลด้านการสร้างทูทางสังคมและวัฒนธรรม	96

ตารางที่ 4.16 ข้อมูลด้านภาวะผู้นำ.....	97
ตารางที่ 4.17 ข้อมูลด้านความคิดสร้างสรรค์.....	97
ตารางที่ 4.18 ข้อมูลด้านการประสานงานของชุมชน.....	98

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย

จังหวัดเพชรบูรณ์มีความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก โดยมีภาษาและวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่างๆ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ถึงกว่า 10 กลุ่ม (สุวิไลและคณะ, 2547) ซึ่งนับว่าเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่สำคัญ มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาและความรู้ที่เกี่ยวกับมนุษย์ในเอเชียอาคเนย์ โดยมีภาษาไทยมาตรฐานเป็นภาษาราชการเพียงภาษาเดียว ในการติดต่อกันทุกระดับ กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในจังหวัดเพชรบูรณ์ มีจำนวนอย่างน้อย 3 กลุ่มชาติพันธุ์ ที่กำลังตกอยู่ในภาวะวิกฤตที่รุนแรงและชัดเจนที่จะถูกกลืนทางภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่น มีโอกาสที่จะเสื่อมสลายไปในศตวรรษนี้ ได้แก่ ชาวบน ลาวเงี้ยว ลาวครั่ง ชุมชนเหล่านี้อยู่ในภาวะวิกฤตระดับต่างๆ กัน ส่วนมากอ่อนแอ ขาดความมั่นใจ รวมกันไม่ติด เกรงถูกครอบงำและการสูญเสียความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรมของตน

ความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรมในแต่ละชุมชนแสดงให้เห็นถึงความเป็นลักษณะเฉพาะหรือความเป็นอัตลักษณ์ของแต่ละชุมชน ปัญหาและความต้องการในแต่ละชุมชนย่อมแตกต่างกันไป การช่วยเหลือหรือชุมชนต้องการพึ่งพาตนเองย่อมแตกต่างกัน ไม่เหมือนกันทั้งหมดอาจจะมีลักษณะทั่วไปในสถาบันทางสังคมที่มีความคล้ายคลึงกัน แต่ความมีชีวิตทางวัฒนธรรมในสถาบันต่างๆ ย่อมแตกต่างกันไป ดังนั้นแสดงให้เห็นว่าความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีความสำคัญอย่างมากในงานพัฒนา ดังจะเห็นว่าผลกระทบของการพัฒนาประเทศโดยไม่ได้คำนึงถึงการพัฒนาด้านที่มีความแตกต่างกันตามความหลากหลายทางวัฒนธรรมจึงทำให้เกิดช่องว่างของการพัฒนา หรือเกิดผลกระทบในการพัฒนาประเทศที่ทำให้บางชุมชนไม่ได้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่เหมาะสม (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2543: 29)

ในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันมากขึ้นเรื่อยๆ ว่า แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมมีความสำคัญต่อผลทางเศรษฐกิจหลายๆ ประการ เช่น ความเชื่อถือได้ของข้าราชการ การร่วมมือกัน การทำงานเป็นทีม เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมหรือโครงสร้างทางสังคมที่เราสามารถเรียกเอาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากมันได้ ตัวอย่างของทุนทางสังคมที่มักถูกกล่าวถึงคือ ความเชื่อถือไว้วางใจกัน เครือข่าย สถาบัน ซึ่งความสัมพันธ์ทางสังคมหรือโครงสร้างทางสังคมรูปแบบใดที่เป็นทุนทางสังคมนั้น เราอาจพิจารณาง่ายๆ ว่า ทำได้ดีแล้วมันสามารถให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจกับเราได้หรือไม่นั่นเอง ทุนทางสังคมเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน กิจกรรมร่วมมือกัน ยังมีมากเท่าไรก็อาจเป็นผลดีในแง่ที่ว่า เกิดการเรียนรู้ รับรู้ และส่งผ่านข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน ทำให้เกิดคุณค่าบางอย่างที่สามารถยึดโยงและยอมรับร่วมกัน

ในประเทศไทยเอง มีตัวอย่างมากมายที่แสดงให้เห็นว่า ทูททางสังคมโดยเฉพาะการรวมกลุ่มหรือรวมตัวกันจัดสรรทรัพยากรกันเองของคนในชุมชนที่มีความไว้นื้อเชื่อใจกัน สามารถทำให้พวกเขาได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจหลายอย่าง เช่น การตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อเป็นแหล่งเงินทุน การรวมตัวเพื่อจัดสรรทรัพยากรน้ำ ป่า ที่ดินสาธารณะของชุมชน กลุ่มเกษตรกรรมทางเลือกต่างๆ เป็นต้น ยิ่งกลุ่มหรือเครือข่ายเหล่านี้สามารถเชื่อมกับกลุ่มอื่นๆนอกชุมชนอย่างหลากหลายแล้ว ทูททางสังคมก็จะยิ่งขยายวงมากขึ้นเท่านั้น แต่มีข้อพึงระวังเช่นกันว่า มิใช่ทุกกรณีของการมีกิจกรรมร่วมกันของคนหรือชุมชนจะให้แต่ผลดีหรือให้ผลประโยชน์ที่คุ้มค่า เพราะหากมิได้พิจารณาเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมที่แตกต่างกันอย่างดีแล้ว การมาทำอะไรร่วมกันของกลุ่มคนที่หลากหลายอาจทำให้สูญเสียเวลาและทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์

หลังจากเหตุการณ์วิกฤติเศรษฐกิจเมื่อช่วงปี พ.ศ.2540 หลายประเทศประสบปัญหาสภาวะชะงักงัน และได้พยายามปรับตัวเองพร้อมเร่งสร้างระบบเศรษฐกิจของประเทศให้เข้มแข็ง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการกระตุ้นเศรษฐกิจระบบรากหญ้า การส่งเสริมการส่งออก ตลอดจนการแสวงหาแนวทางการสร้างมูลค่าเพิ่มจากทุนที่แต่ละประเทศมี ดังตัวอย่าง K-Strategies ของประเทศเกาหลี ที่เร่งพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศโดยนำทุนทางวัฒนธรรมมาเป็นจุดขายที่สามารถนำเงินเข้าสู่ประเทศได้อย่างมหาศาล ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของวัฒนธรรมการรับประทานอาหารเกาหลี วัฒนธรรมการแต่งกาย เป็นต้น ประเทศไทยเราก็เป็นหนึ่งในประเทศที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานกว่าประเทศเกาหลี นับแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี มาจนปัจจุบันกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งแต่ละยุคสมัยก็มีการพัฒนาและสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีที่ดีงามต่อเนื่องมายาวนาน แต่เราไม่ได้มองเห็นถึงประโยชน์ของวัฒนธรรมเหล่านั้นเท่าที่ควร

เปรียบเทียบกันแล้วประเทศเกาหลีมีการพัฒนาทางด้านวัฒนธรรมไม่นานเท่าประเทศไทย แต่เขามองวัฒนธรรมเป็นทุน เป็นสินทรัพย์ของประเทศ ถึงขั้นกำหนดให้เป็นหนึ่งในนโยบายการพัฒนาประเทศ เรื่องของทุนทางวัฒนธรรม เพื่อสร้างสรรค์ธุรกิจและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าของประเทศได้ ซึ่งขณะนี้หลายหน่วยงานเช่น สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติได้เริ่มดำเนินการร่วมกับกระทรวงวัฒนธรรมเพื่อกระตุ้นและส่งเสริมให้คนในชาติ เห็นความสำคัญและร่วมกันหยิบยกศิลปวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าเหล่านี้มาสร้างสรรค์ให้เกิดความน่าสนใจในรูปแบบของสิ่งใหม่ หรือกระบวนการผลิตแบบใหม่ๆ หรือสร้างรูปแบบธุรกิจแบบใหม่เข้ากับยุคสมัย และสร้างมูลค่าเชิงเศรษฐกิจและสังคมอย่างจริงจัง

นักเศรษฐศาสตร์หลายท่านได้เริ่มกล่าวถึงคำว่า “ทุนวัฒนธรรม” ว่าเป็นประเด็นที่มีความสำคัญต่อพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม ทุนวัฒนธรรมมีความเป็นพลวัตสูงเนื่องจากโลกปัจจุบันมีการติดต่อถึงกันได้อย่างรวดเร็ว David Throsby (2010) นิยามความหมายของคำว่า ทุนวัฒนธรรม ว่าหมายถึง “ทรัพย์สินทางปัญญาที่สั่งสมมาในอดีต มีคุณค่าต่อมนุษย์และความต้องการของสังคม นอกเหนือจากการให้ คุณค่าทางเศรษฐกิจ” ขณะที่Pierre Bourdieu อธิบายว่า ทุน

วัฒนธรรมจะปรากฏตัวในสามรูปแบบ คือ 1) เป็นสิ่งที่ฝังอยู่ในตัวคนหรือกลุ่มคน เช่น ความคิด จินตนาการ ความคิดริเริ่ม ความเชื่อ 2) เป็นสิ่งที่ป็นรูปลักษณ์และเป็นตัวตน เช่น ภาพวาด เครื่องมือ อุปกรณ์ สิ่งก่อสร้าง สถานที่ที่เป็นมรดกโลก และ 3) ความเป็นสถาบัน เช่น กติกา การยอมรับที่หลากหลาย คนเห็นร่วมกัน เช่นการยอมรับในสถาบันกษัตริย์ วัด โรงเรียน ทำให้เกิดความสามัคคี ประเพณี หรือกิจกรรมร่วมกันของสังคม

ทุนวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มามีมูลค่าและให้คุณค่าต่อวิถีชีวิตของสังคมในทางใดทางหนึ่ง เช่น ทำให้สังคมอยู่กันอย่างสมานฉันท์ ช่วยจัดระเบียบสังคม ในทางเศรษฐศาสตร์เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดอรรถประโยชน์ต่อสังคมและปัจเจก แต่ทุนวัฒนธรรมก็เป็นสิ่งที่ไม่จีรัง มันเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยี เช่น การทอผ้าที่เป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนไทย เมื่อมีโรงงาน มีเครื่องจักรเข้ามา ซึ่งสามารถทอผ้าได้รวดเร็ว และราคาถูกกว่า หรือเมื่อการแพทย์แผนใหม่เข้ามาแทนที่ การแพทย์แผนโบราณ ความต้องการของผู้คนก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไป วัฒนธรรมเป็นสินค้ามีคุณ (Merit goods) ในความหมายเชิงเศรษฐศาสตร์ การผลิตและบริโภคสินค้าไม่เพียงเป็นความพอใจของผู้เสพและผู้แสดงวัฒนธรรม แต่ยังมีคุณประโยชน์ ต่อสังคมส่วนรวมหรือคนส่วนใหญ่ เช่น การศึกษา นอกจากประโยชน์ต่อผู้เรียน คือทำให้ได้มีค่าจ้างแรงงานตำแหน่งหน้าที่ดีขึ้นแล้ว ยังเป็นผลดีต่อส่วนรวมคือ ช่วยลดภาระของสังคม

จุดอ่อนของการทำการธุรกิจโดยอาศัยทุนทางวัฒนธรรม คือ ไม่ทราบว่าจะตลาดสินค้าที่จะขายนั้นอยู่ที่ไหน จึงไม่สามารถสร้างเรื่องราวที่ช่วยเพิ่มโอกาสให้เข้าถึงตลาดและค่านิยมของผู้บริโภคได้ ตลอดจนการกำหนดกลุ่มเป้าหมายของลูกค้าก็ไม่ชัดเจน หัวใจของการพัฒนาสินค้าโดยอาศัยทุนทางวัฒนธรรม คือ 1) การศึกษาจุดเด่นของวัฒนธรรมและนำมาปรับให้กลมกลืนสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย ค่านิยมและวิถีชีวิตของสังคม โดยผลิตเป็นสินค้าที่มีการปรับปรุงรูปแบบที่เหมาะสม และคู่กันสมัยขึ้นหรือกระทั่งการออกแบบให้เกิดความแปลกใหม่ที่น่าสนใจ แต่ยังคงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม 2) การสร้างสรรค์เรื่องราวทางวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับผลิตภัณฑ์ (Story) ซึ่งนับเป็นการสร้างคุณค่าให้กับสินค้า และการนำ “นวัตกรรม” เข้ามาจัดการ ทั้งในรูปของเทคโนโลยีที่เข้าไปผสมผสานหรือเสริมคุณภาพของสินค้า การสร้างตราสินค้า การสร้างสิ่งใหม่ที่มีเอกลักษณ์และเรื่องราว และ 3) สิ่งที่สำคัญกว่าสิ่งอื่นใด คือ ความตั้งใจ และทักษะด้านการบริหารจัดการ

ที่ผ่านมาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ประชาชนส่วนใหญ่ซึ่งเป็นผู้รักษาทุนทางวัฒนธรรมยังไม่ได้รับประโยชน์ แต่ตกอยู่กับคนระดับและระดับสูง ทำให้มีช่องว่างระหว่างชนชั้นขยายกว้างขึ้น สิ่งสำคัญทุนทางวัฒนธรรมเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่จะพัฒนาต่อยอดไปสู่อุตสาหกรรมทั้งด้านการผลิตสินค้า และการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมเป็นต้นน้ำ แต่สังคมให้ความสนใจน้อยมาก ทั้งที่วัฒนธรรมทำให้เกิดสินค้าและบริการที่สร้างรายได้สู่ประชาชน สาเหตุเนื่องจากเรามีความภาคภูมิใจในความเป็นไทยน้อยเกินไป หากมีมากกว่า 80 เปอร์เซ็นต์ ประเทศชาติจะเจริญ

มากกว่านี้ จึงจำเป็นต้องมีการให้สร้างองค์ความรู้และเผยแพร่สาระทางวัฒนธรรมสร้างสรรค์ ผ่านสื่ออย่างกว้างขวาง เพื่อให้คนไทยได้ซึมซับในคุณค่าของความเป็นไทย

การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ มีเป้าหมายการขยายตัว ของ GDP เพิ่มขึ้น 20 เปอร์เซ็นต์ ในปี 2555 โดยการผลักดันการเพิ่มมูลค่าของสินค้าและบริการบนฐานความรู้และนวัตกรรม และการขับเคลื่อนการสร้างมูลค่าเพิ่มเชิงเศรษฐกิจจากทุนทางวัฒนธรรม หากแต่ในปี 2546 – 2549 มีการเติบโตเฉลี่ยเพียง 10-11 เปอร์เซ็นต์ ของ GDP เท่านั้น ซึ่งผลการวิจัยชี้ว่า อุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทยสร้างรายได้ให้กับประเทศกว่า 20,000 ล้านบาท สร้างงานได้กว่า 79,680 อัตรา หากมีการส่งเสริมได้การสร้างสรรคเนื้อหา และการตลาด จะทำให้มีแนวโน้มเติบโตขึ้นเรื่อยๆ ส่วนสินค้าหัตถกรรม ประเภท เครื่องจักสาน ลดลงอย่างต่อเนื่อง เฉลี่ยปีละ 19 เปอร์เซ็นต์ จำเป็นต้องมีการพัฒนาการออกแบบสินค้าที่มีเอกลักษณ์และตอบสนองต่อวิถีชีวิตและความต้องการของผู้บริโภค ในด้านศิลปะการแสดง มีมูลค่าในปี 2549 คิดเป็นร้อยละ 1.06 และยังพบว่ารายได้จากการแสดงไม่เพียงพอต่อการยังชีพ ส่งผลต่อศิลปินไม่สามารถสร้างสรรค์งานได้อย่างมีคุณภาพ จึงต้องมีการพัฒนาเรื่องเล่า รูปแบบการนำเสนอ การจัดสรรสถานที่ในการแสดง รวมถึงการบริหารจัดการทางธุรกิจ ส่วนอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว มีมูลค่าสูงกว่า 800,000 ล้านบาท ในแง่ของวัฒนธรรม จะต้องพัฒนาเรื่องเล่าเกี่ยวกับสถานที่ การจัดการของชุมชน และเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมจะต้องประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ รวมถึงการเก็บรวบรวมองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมเพื่อนำมาพัฒนาอย่างสร้างสรรค์โดยการออกแบบและใช้นวัตกรรม เพื่อสร้างคุณค่าอัตลักษณ์หรือความเป็นตัวตนทางวัฒนธรรม และมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจให้ก้าวเดินไปด้วยกันได้อย่างสมดุลและยั่งยืน

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (2555-2559) ได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์โดยมุ่ง ไปที่การเชื่อมโยงระหว่างทุน 6 ทุน คือ ทุนธรรมชาติ ทุนกายภาพ ทุนสังคม ทุนมนุษย์ ทุนการเงินและทุนวัฒนธรรม โดยทุนวัฒนธรรมเป็นจุดศูนย์กลางที่เชื่อมโยงกับทุนประเภทอื่นๆ เพราะทุนวัฒนธรรมถือเป็นหัวใจที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ตัวอย่างเช่น ประเทศเกาหลีได้ใช้วัฒนธรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์ผสมผสานไปยังสินค้าและบริการต่างๆ อีกทั้งสอดแทรกความเป็นเกาหลีไปตามสื่อต่างๆ เพื่อเป็นการส่งออกวัฒนธรรม เป็นต้น ทุนวัฒนธรรม ซึ่งถือว่าเป็นเหมือนกิจกรรมต้นน้ำ (Upstream) ในห่วงโซ่มูลค่าของอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ ผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง คือ กระทรวงวัฒนธรรม ดังนั้น กระทรวงวัฒนธรรม จึงมีหน้าที่พัฒนาทุนวัฒนธรรมและส่งมอบไปยังหน่วยงานต่างๆ เช่น กระทรวงท่องเที่ยวและกีฬา กระทรวงพาณิชย์ ฯลฯ สามารถนำไปสร้างคุณค่าและมูลค่าทางเศรษฐกิจต่อไป

จากเหตุผลดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยจึงเสนอโครงการที่จะทำให้ชุมชนและสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในจังหวัดเพชรบูรณ์เห็นความสำคัญของการสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของตนเอง ได้

มีส่วนร่วมในการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อที่จะนำไปสู่การนำทุนทางสังคมและวัฒนธรรมมาสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และนำเอาอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองมาใช้ให้เป็นประโยชน์ พัฒนาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม โดยการนำทุนทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น เรื่องราวเนื้อหาของวัฒนธรรมมาสร้างความโดดเด่นให้กับผลิตภัณฑ์ของตน โดยผ่านการใช้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมสร้างความแตกต่าง หรือจุดขายให้กับสินค้า ส่งเสริมการบำรุงรักษามรดกศิลปวัฒนธรรมและการนำทุนวัฒนธรรมมาเพิ่มคุณค่าและมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจและสังคมรวมถึงส่งเสริมอุตสาหกรรมวัฒนธรรม ส่งเสริมให้หน่วยงานระดับพื้นที่ให้มีส่วนร่วม ส่งเสริมความรู้ท้องถิ่นให้พัฒนาหรือต่อเติมจากในอดีต การบำรุงรักษา บันทึกวัฒนธรรมความรู้ที่กำลังจะสูญหาย การยอมรับและส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรม การเชื่อมโยงทุนทางวัฒนธรรมเข้ากับระบบเศรษฐกิจและการจัดการในยุคใหม่ การส่งเสริมและเผยแพร่ของดีและความภาคภูมิใจของคนไทยหรือมรดกไทยให้ต่างประเทศทั่วโลกรู้จักและชื่นชม ปรับโลกทัศน์การทำงานเชิงเครือข่าย คือร่วมกับหน่วยงานอื่นๆ ในภูมิภาคท้องถิ่น สถาบันการศึกษาและกลุ่มประชาคม มีการใช้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของตนเองที่เหมาะสม อันจะนำไปสู่การบริหารจัดการทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นระบบ มีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดรายได้ ผลประโยชน์และโอกาสให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์และชุมชนเอง ที่จะทำให้กลุ่มสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

- 1) เพื่อการสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์ผ่านความหลากหลายทางชาติพันธุ์ต่างๆ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน
- 2) พัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนในระดับรากหญ้าของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในจังหวัดเพชรบูรณ์จากทุนทางสังคมและวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ
- 3) เพื่อเสริมสร้างภูมิคุ้มกันในชุมชนชาติพันธุ์ต่างๆ ภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ โดยการฟื้นฟูส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณีการเล่นของท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยว การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางสังคม

1.3 ขอบเขตของโครงการวิจัย

1) ด้านเนื้อหา

จะเป็นการนำเสนอระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการความรู้ความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรมกลุ่มชนต่าง ๆ ในจังหวัดเพชรบูรณ์ที่ได้จากการศึกษาเอกสารและการสำรวจพื้นที่จริง

2) ด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์อย่างยั่งยืน ได้แก่ ชาวพื้นเมือง ชาวไทยหล่ม ชาวเขา (เผ่าม้ง เผ่าลีซอ เผ่าเย้า เผ่ามูเซอ) ชาวจีน ชาวบน ชาวลาว (ลาวพวน ลาวเงี้ยว ลาวครั่ง)

3) ด้านพื้นที่

- กลุ่มชาวพื้นเมือง บ้านสะเดียง ตำบลสะเดียง อำเภอเมือง
- กลุ่มชาวไทยหล่ม บ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มสัก
- กลุ่มชาวเขา บ้านเข็กน้อย ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ
- กลุ่มชาวจีน ย่านการค้า อำเภอหล่มสัก และอำเภอเมือง
- กลุ่มชาวบน บ้านน้ำเลา ตำบลตะเภา อำเภอเมือง
- กลุ่มชาวลาว บ้านดงขุย ตำบลดงขุย อำเภอชนแดน

1.4 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

กลุ่มเป้าหมายที่จะได้ประโยชน์โดยตรงได้แก่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคม โดยประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับคือ

- 1) ได้องค์ความรู้ในเรื่องการสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์ผ่านความหลากหลายทางชาติพันธุ์ต่างๆ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน
- 2) พัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนในระดับรากหญ้าของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในจังหวัดเพชรบูรณ์จากทุนทางสังคมและวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ
- 3) เสริมสร้างภูมิคุ้มกันในชุมชนชาติพันธุ์ต่างๆ ภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ โดยการฟื้นฟูส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณีการเล่นของท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยว การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางสังคม
- 4) ได้เครือข่ายความร่วมมือของนักวิจัย ทั้งในสถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการ และองค์กรพัฒนาภาคเอกชน ตลอดจนนักวิจัยชุมชน ทำการวิจัยร่วมกันอย่างต่อเนื่อง
- 5) ได้แนวทางการสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์ผ่านความหลากหลายทางชาติพันธุ์ต่างๆ โดยใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้

บทที่ 2

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์ผ่านความหลากหลายทางชาติพันธุ์มีแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

- 1) แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่น
- 2) แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม
- 3) แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม
- 4) แนวคิดเกี่ยวกับสินค้าทางวัฒนธรรม
- 5) แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาในมิติเศรษฐกิจชุมชน
- 6) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่น

การพัฒนาชนบทที่ผ่านมานั้นจะเห็นได้ว่ามีความหลากหลายในกลวิธีปฏิบัติหลากหลายแนวคิด ทำให้เกิดการพัฒาที่สามารถสะท้อนผลของการพัฒนาในรูปแบบที่แตกต่างกันไป โดยผู้วิจัยจะนำเสนอแนวคิดและทฤษฎีทางด้านการพัฒนาชนบท ออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

แนวคิดที่ 1 กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมแบบก้าวกระโดด (Big leap into industrialization) แนวคิดของสำนักนี้ที่สำคัญก็คือ ความคิดของ W.W. Rostow (1960) ที่เกี่ยวกับการลำดับขั้นของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (The Stages of Economic Growth) ซึ่งกล่าวว่า กระบวนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจะต้องเติบโตอย่างเป็นลำดับขั้น ประเทศที่ต้องการพัฒนาเศรษฐกิจให้เจริญก้าวหน้าจะต้องดำเนินรอยตามขั้นตอนดังกล่าว และยังมีความเห็นว่าการพัฒนาสังคมการเกษตรไปสู่สังคมอุตสาหกรรมนั้นควรจะต้องดำเนินการ 4 ด้านพร้อมๆ กัน ก็คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านพื้นที่ ด้านสังคม และด้านการเมืองและวัฒนธรรม รวมทั้งวัฒนธรรมการเป็นอุตสาหกรรม การเป็นเมือง ความเป็นนานาชาติและความเป็นสังคมตะวันตก

กระบวนการพัฒนาเป็นอุตสาหกรรมในหลายๆ ประเทศในสังคมตะวันตกทั้งในยุโรปและสหรัฐอเมริกา ใช้เวลายาวนานเป็นศตวรรษ บางประเทศใช้เทคนิคการเป็นอุตสาหกรรม โดยดำเนินนโยบายแสวงหาอาณานิคม หรือใช้นโยบายที่แฝงไว้ด้วยเล่ห์เหลี่ยมในการครอบงำทางเศรษฐกิจ (การแสวงหาอาณานิคมสมัยใหม่) เพื่อให้ประเทศด้อยพัฒนาหรือประเทศอาณานิคมผลิตอาหาร วัตถุดิบราคาถูก แรงงานราคาถูก หรือประเทศเหล่านั้นเป็นตลาดระบายสินค้าอุตสาหกรรมในยามเมื่อเกิดภาวะสินค้าล้นตลาด

ประเทศที่ก้าวเข้ามาสู่การเป็นอุตสาหกรรมในช่วงหลังที่โลกมีความเจริญก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมากแล้ว จะมีความได้เปรียบ โดยเฉพาะประเทศในเอเชียตะวันออก ลาตินอเมริกา และตะวันออกกลาง ประเทศเหล่านี้สามารถพัฒนาเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ได้ โดยใช้ระยะเวลาอันสั้นเพียง 30-40 ปี เท่านั้น เนื่องจากอาศัยทางลัด โดยใช้ทุน เทคโนโลยี ผู้เชี่ยวชาญ และการจัดการจากตะวันตก อย่างไรก็ตามเนื่องจากการขาดความเอาใจใส่การพัฒนา ชนบทและภาคเกษตรในระหว่างกระบวนการพัฒนาประเทศให้เป็นอุตสาหกรรม ทำให้ผลการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศเหล่านี้ ไม่ราบรื่นเหมือนดังที่คาดเอาไว้ เกิดความไม่สมดุลระหว่างภาค เกษตรและภาคอุตสาหกรรม ความสมดุลระหว่างชนบทและเมือง กระบวนการพัฒนา หยุคชะงัก บางประเทศเกิดภาวะขาดแคลนอาหารประชาชนมีความยากจนเพิ่มมากขึ้น เต็มไปด้วย ภาวะทุกข์เข็ญ และความขัดแย้งทั่วทุกหัวระแหง ในกรณีของประเทศไทยเกิดภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ อย่างรุนแรงแบบที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน

แนวคิดที่ 2 การพัฒนาที่เน้นหลักการเชื่อมโยงกันอย่างมีสัมพันธภาพและมีเมตตาธรรม แนวคิดของสำนักนี้ที่สำคัญได้แก่ แนวคิดของ E.F. Schumacher, 1917 (อ้างใน นุกูล บำรุงไทย, พรรณยูพา นพริก, และ วัฒนา ภู่อเล็ก, 2543) ซึ่งเน้นนิเวศวิทยาการเจริญเติบโตอย่างสมดุล และใช้ ประชาชนเป็นศูนย์กลาง เขาเชื่อว่ากระบวนการพัฒนาที่จะเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริงนั้น จะต้องเน้น การเกิดภูมิปัญญา ต้องพัฒนาระบบแนวคิดใหม่ที่เน้นคนไม่เน้นผลผลิต หรือสินค้าที่จะผลิตได้ จะต้องเน้นการพัฒนาการเกษตรและการพัฒนาชนบทให้มาก เพราะคนส่วนใหญ่ของประเทศ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม

แนวคิดที่ 3 ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Structural Functionalism) ทฤษฎีโครงสร้าง หน้าที่ดังที่ (แรดคลิฟฟ์ บราวน์, n.d. อ้างใน ยศ สันตสมบัติ, 2537) ได้พยายามนำเอาทฤษฎีดังกล่าว ไปอธิบายหน้าที่ของพิธีกรรม ความเชื่อ เทพนิยายต่างๆ ในสังคมของชาวหมู่เกาะอันดามัน ว่าเป็น ส่วนหนึ่งของศาสนา ซึ่งทำหน้าที่เสริมสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม และพิธีกรรมก็ช่วยเสริมสร้างอารมณ์ร่วม และช่วยควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม ให้อยู่ใน กรอบของจารีตประเพณีหรืออีกนัยหนึ่งว่าพิธีกรรมมีหน้าที่หลัก ในการช่วยบำรุงรักษาความ สัมพันธกลมเกลียวระหว่างสมาชิกในสังคม ส่วนการตอบสนองทางด้านจิตใจเป็นหน้าที่รองลงมา ของพิธีกรรม ซึ่งจะเห็นได้ว่าการพัฒนาในชนบทได้มีการพยายามที่จะนำเอาหน้าที่ของ ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมเป็นตัวกำหนดทิศทางการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นในด้านสังคม วัฒนธรรม ประเพณี หรือแม้แต่คนในสังคมนั้นๆ เพื่อให้เกิดความเป็นสังคมที่มีความสงบสุขและสะท้อนความเป็น ตัวตนของแต่ละชุมชนเอง

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชนบททั้ง 3 แนวคิด ผู้วิจัยจะนำเป็นกรอบใน การศึกษาในประเด็นของบทบาททางวัฒนธรรมทางด้านภูมิปัญญา ประเพณี ความเชื่อและ

พิธีกรรมกับการพัฒนาในมิติเศรษฐกิจชุมชน เพื่อที่จะทำให้ผู้วิจัยมองเห็นถึงบทบาทหน้าที่ของทุนทางวัฒนธรรมที่มีต่อการพัฒนาของระบบเศรษฐกิจชุมชนตามกรอบแนวคิดของการศึกษาและจะนำไปกล่าวในบทต่อไป

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม

2.2.1 ทุนทางสังคมในประเทศไทย

ประมาณกว่าทศวรรษมาแล้วที่แนวคิดทุนสังคมได้ถูกเผยแพร่และเป็นที่รู้จักในวงวิชาการไทย โดยประมาณช่วงปี พ.ศ. 2540 ภายหลังจากที่ได้มีการจัดตั้งสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) โครงการของกองทุนดังกล่าว ได้พยายามและทำให้สังคมไทยหันกลับไปมองคุณค่าที่เคยมีอยู่ที่เป็นทุนเดิม แต่อาจมองข้ามไป รวมทั้งสิ่งที่มีอยู่ในตัวบุคคล เช่น ความมีน้ำใจ ความเอื้ออาทร การช่วยเหลือเกื้อกูล รวมไปถึงสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพชน เช่น ภูมิปัญญา ประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน รวมทั้งสิ่งที่ป็นศักยภาพในการพัฒนาของชุมชน เช่น ผู้นำ กลุ่มองค์กรประชาชน เครือข่าย เป็นต้น ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวได้เกิดการฟื้นฟูทุนทางสังคมที่มีอยู่และเริ่มสูญหายให้มีการนำกลับมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาในระดับชุมชน และหลังจากนั้น คำว่าทุนทางสังคมในประเทศไทย ก็ได้ถูกนำมาใช้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งนักวิชาการและนักปฏิบัติในประเทศไทยหลายๆ ท่านได้ให้ความหมายและอธิบายไว้ บุคคลท่านแรกๆ คือ ประเวศ วะสี (2541: 27-28) ได้กล่าวไว้ว่า ทุนทางสังคม คือ ความเป็นกลุ่มก้อนทางสังคม การมีการศึกษาดี การมีวัฒนธรรม การมีความซื่อสัตย์สุจริต การมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม การมีประสิทธิภาพในการทำงาน การมีการเมืองและระบบราชการที่ดี เมื่อนำเอามารวมกันก็เรียกว่าเป็นการเกิดทุนทางสังคมซึ่งนำไปสู่การแก้ปัญหาต่าง ๆ และท่านยังได้กล่าวถึง “ภูมิปัญญา” ว่าเป็นทุนที่สำคัญและเป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศ และกล่าวว่า “ชาติหรือชุมชนที่ดำรงความเป็นชาติหรือชุมชนมาได้ ย่อมต้องมีภูมิปัญญาแห่งชาติ (National Wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) อันผ่านการสังเกตทดลองใช้ คัดเลือก และถ่ายทอด เป็นวัฒนธรรมสืบต่อมา การพัฒนาใดๆ จำต้องคำนึงถึงภูมิปัญญาแห่งชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือไม่การพัฒนานั้นๆ ก็อาจทำให้เสียสมดุลในชีวิตและสังคม” (สุวิทย์ วิบุลย์ผลประเสริฐ และ โกมาตร จึงเกียรติทรัพย์ บรรณาธิการ 2530: คำนำ) “หากมีการเรียนรู้และวิเคราะห์ให้ดีจะพบว่า ชุมชนยังมีทุนอีกมากมาย ที่ทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาจนพึ่งพาตนเองได้ นั่นคือ ทุนทางสังคม ที่ถ่ายทอดคนแต่ละคนมาเป็นกลุ่มคนหรือสังคม ประกอบไปด้วย ทุนทางวัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตร่วมกันของกลุ่มคนที่ประสานสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม ทุนทางศีลธรรม หมายถึง ความถูกต้องแห่งการอยู่ร่วมกัน เช่น ความเอื้ออาทรต่อกัน ความเชื่อถือ ความไว้วางใจกัน ความสุจริต ความเสียสละ ทุนทางทรัพยากร เช่น ดิน น้ำ ป่า อากาศ ไร่นา วัควาย ที่มีการอนุรักษ์ มี

การใช้อย่างยั่งยืน ทูทางปัญญา ได้แก่ การเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติและนำเอาความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน และความรู้จากภายนอกชุมชน มาสังเคราะห์เป็นปัญญาและการจัดการเพื่อให้การอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และระหว่างชุมชนกับภายนอกชุมชน เป็นไปอย่างรักษาความสมดุลไว้ได้” (เสรี พงศ์พิศ, 2544: คำนำ)

ส่วนท่านอื่นๆ ได้แก่ ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (2542 อ้างถึงใน สังคม คุณคนกรสกุล, 2544: 307-308) ได้กล่าวถึง ทูทางสังคม ว่าหมายถึง ความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น ความสามัคคี รวมพลัง มีหน่วยที่จะจัดการ จัดระบบของชุมชน มีศิลปวัฒนธรรม มีจิตรวมใจ มีศีลธรรม มีจิตวิญญาณความสมัครสมานสามัคคี รักใคร่กลมเกลียวกัน ซึ่งเป็นพื้นฐานที่จะทำให้ในชุมชนมีการพัฒนาที่เข้มแข็งและยั่งยืน ทูทางสังคมต่างจากทุนทางเศรษฐกิจที่เป็นวัตถุ หรือตัวเงินที่เป็นรูปธรรม แต่ทุนทางสังคมเป็นนามธรรมหรืออภิปรัชญาหนึ่ง ทุนทางสังคมก็คือ จิตวิญญาณของสังคม จิตวิญญาณมีคุณค่า และพลังสำคัญให้แก่บุคคลนั้นใด ทุนทางสังคมก็มีคุณค่าและเป็นพลังแก่ชุมชน และสังคมนั้น

พีระ ลี้มล (2542 อ้างถึงใน สุจิตรา ขานนอก, 2550: 9-10) ได้อธิบายถึง ทุนทางสังคมของ Putnam ว่าเป็นลักษณะของ Favor Rank หรือในลักษณะประเพณีลงแขกที่เราคุ้นเคยกันในสังคมไทย ซึ่งหมายถึงการให้ความช่วยเหลือต่อสมาชิกในสังคม เป็นผลให้ได้รับความช่วยเหลือจากสมาชิกของสังคมนั้นตอบแทนกลับคืนมาในระยะเวลาที่เหมาะสม ทั้งนี้ต้องไม่เป็นการเฉพาะเจาะจงว่า ต้องช่วยเหลือให้ผู้ใด หรือได้รับการช่วยเหลือจากผู้ใด หากแต่เป็นกลไกของสังคมโดยรวม จากหลักดังกล่าวจึงอธิบายได้ว่า ทุนทางกายภาพและทุนทรัพยากรมนุษย์ คือ เครื่องมือและการฝึกอบรมที่ทำให้คุณภาพส่วนบุคคลดีขึ้น ทุนทางสังคมจึงเป็นกลไกในการสร้างลักษณะเด่นทางสังคม เช่น การสร้างเครือข่าย บรรทัดฐาน และความไว้วางใจที่จะช่วยให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งทุนทางสังคมของ Putnam ประกอบด้วยความไว้วางใจ บรรทัดฐาน และเครือข่าย โดยความร่วมมือจะประสบความสำเร็จก็ต่อเมื่อได้มีการเชื่อมต่อกัน และไว้วางใจซึ่งกันและกัน หรือที่เรียกว่า ทรัพยากรทางศีลธรรม (Moral Resource) ซึ่งทรัพยากรประเภทนี้ มีลักษณะพิเศษที่ยิ่งใช้ก็ยิ่งเพิ่มขึ้นไม่ได้คล้ายทรัพยากรแบบอื่น

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2543: 286) ได้กล่าวว่า ทุนทางสังคม หมายถึง สถาบันทางสังคม และรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่ในแต่ละชุมชนชนบทที่ทำหน้าที่ จัดระเบียบความสัมพันธ์ ให้ความชอบธรรม แก่แบบแผนของการจัดสรรแลกเปลี่ยนทรัพยากร อันเป็นการสร้างความผสมกลมกลืนทางสังคม และลดความขัดแย้งในชุมชน อีกนัยหนึ่ง ทุนทางสังคมคือ วิธีการดำรงชีวิต วัฒนธรรม จารีตประเพณีของชุมชน วิถีความสามารถในการจัดการองค์กรของประชาชน รวมทั้งปราชญ์ชาวบ้าน และภูมิปัญญาพื้นบ้าน

อมรา พงศาพิชญ์ (2543: 19) ได้กล่าวว่า ทูทางสังคม คือความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบและแนวตั้ง ระหว่างบุคคล สถาบัน/องค์กร ทั้งในรูปปัจเจก กลุ่มและรูปเครือข่าย รวมทั้งค่านิยม บรรทัดฐานที่สังคมยึดถือ ซึ่งมีผลต่อวิถีชีวิตและวิถีการผลิตในระดับครอบครัว ชุมชน และประชาสังคม

พรชัย ตรีภูวณนธ์ (2549: 28) ได้อ้างถึงคำพูดของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ไว้ว่า ทูทางสังคม คือ วิธีคิดและระบบความรู้ในการจัดการวิถีของความเป็นชุมชน เช่น การจัดการทรัพยากร การจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันในชุมชน ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยการคิดเชิงซ้อน และเกี่ยวข้องกับเรื่องระบบความรู้ และภูมิปัญญา อีกทั้งต้องอาศัยกฎเกณฑ์มากำกับการใช้ความรู้ นั้น อาจเป็นรูปของจารีต กฎหมาย หรือเกณฑ์ทางสังคม พร้อมกันนั้นก็ต้องมียุทธศาสตร์ที่เข้ามาทำหน้าที่จัดการเรื่องนั้นๆ อานันท์ยังมองว่าทูทางสังคมในสังคมไทยนั้นอยู่ภายใต้หลักการที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1) หลักการตอบแทนกัน (Reciprocity) ถือเป็นหลักการสร้างพันธะทางสังคมในการตอบแทนกัน เป็นกลไกในการสร้างความร่วมมือเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ เป็นหลักการที่เน้นความเท่าเทียม

2) หลักการใช้ประโยชน์ร่วมกัน (Communitarity) คือการใช้พื้นที่ส่วนรวมของชุมชนในด้านต่างๆ ร่วมกัน

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2541: 6) ได้ระบุถึงความหมายของทูทางสังคม ว่าเป็น คุณภาพของคน (คุณภาพที่นิยามตามมาตรฐานตะวันตก เช่น มีอนามัยดี มีการศึกษาคดี มีสมรรถนะในการผลิต เป็นต้น) โดยทูทางสังคมของไทยที่สำคัญที่ไม่อาจมองข้ามไปได้ คือ สามารถปรับและสนับสนุนความสัมพันธ์ในครอบครัวเครือญาติให้มีบทบาทในเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ เปิดโอกาสให้การเรียนรู้จัดตั้ง (Organized) ในหมู่ผู้ปกครองที่อยู่ในละแวกนั้น เช่น โรงเรียน บ้าน มีการส่งเสริมอนามัยที่ดี โดยการดึงเอาความรู้พื้นบ้านเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยและการรักษาพยาบาลกลับมาทำงานได้อีกครั้ง

บัณฑิต อ่อนคำ (อ้างถึงใน พระวิ สีเหลืองสวัสดิ์, 2545: 63) เห็นว่า ทูทางสังคม คือ ทูทางวัฒนธรรม หรืออาจจะกล่าวได้ว่า ทูทางสังคมคือ วัฒนธรรมที่สามารถเอื้อให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เช่น ศิลธรรม จริยธรรม ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สำนึกส่วนรวม และความเป็นชุมชน

เอนก นาคนบุตร (2545: 16-19) อธิบายถึงทูทางสังคมว่าหมายถึงความรวมถึงทูทางสังคมใน 5 รูปแบบ ได้แก่ 1) จิตวิญญาณ คือ ระบบคุณค่า สำนึกรักท้องถิ่น ความภาคภูมิใจที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด อันเป็นที่อยู่ของบรรพบุรุษ และเป็นความหวัง ที่พึงของคนรุ่นหลังในการสืบทอดต่อไป ซึ่งปรากฏอยู่อย่างชัดเจนในรูปของระบบคุณค่า แนวคิดผ่านกิจกรรม พิธีกรรม และความ

ภาคภูมิใจ 2) ทูทางปัญญา อันได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการสืบทอดมาละคิดค้นขึ้นเอง ทั้งในด้านการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ การจัดการทรัพยากร การจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ หรือระหว่างชุมชน 3) ทรัพยากรมนุษย์/ทรัพยากรบุคคล เป็นทุนที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ คือ ทักษะ ความสามารถ ความรักพวกพ้อง รักเพื่อน บุคคลเหล่านี้ได้แก่ ผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ บุคคลสำคัญ ผู้อาวุโส อาสาสมัคร เป็นต้น 4) ทูทางทรัพยากรธรรมชาติ เป็นทุนทางสังคมที่ใช้แล้วมีวันหมด โดยเป็นทุนที่สำคัญในการดำรงชีวิต การสร้างอาชีพ เป็นฐานเศรษฐกิจ ซึ่งทุนทางสังคมนี้นี้จะต้องมีการฟื้นฟู และอนุรักษ์ ไปพร้อมๆ กับการใช้ประโยชน์ 5) กองทุนสาธารณะของชุมชน (Social Fund) เช่น กองทุนฌาปนกิจ กลุ่มออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้าน ธนาคารข้าว ธนาคารควาย กองทุนชะกาดของพี่น้องมุสลิม เป็นต้น เป็นทุนทางสังคมที่มีระบบการจัดการทุนทางเศรษฐกิจทั้งที่เป็นปัจจัยในการผลิตและปัจจัยในการดำรงชีพ ทุนทางสังคมทั้ง 5 รูปแบบนี้ ถือได้ว่าเป็นมรดกที่ได้รับตกทอดไว้ในสังคมไทยตลอดมา ซึ่งเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนกับชุมชนฐานล่างในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ พ.ศ. 2541 เป็นต้นมา

เสรี พงศ์พิศ (2547) ได้ให้ความหมายของศัพท์คำว่า ทุนชุมชน และ ทุนทางสังคมไว้ว่า ทุนชุมชน (Social Capital) เป็นคำที่ยืมคำว่า “ทุน” มาจากเศรษฐศาสตร์เพื่อบอกถึงทั้งสิ่งที่เป็นข้อมูลค่าและคุณค่าที่นับเป็นเงินมิได้ แต่มีความหมายต่อชีวิตของผู้คนเป็นอย่างยิ่ง หมายถึง ทุนทรัพยากรรวมทั้งทรัพยากรที่ชุมชนก่อให้เกิดหรือผลิตขึ้น เช่น ปัจจัยสี่ รวมถึงตัวเงิน และสินทรัพย์อื่นๆ ความรู้ภูมิปัญญา ประสบการณ์ชีวิตของผู้คนทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ในขณะที่ “ทุนทางสังคม” เป็นคำที่มีคนให้ความหมายหลากหลาย หมายถึง สถาบัน ความสัมพันธ์ กฎเกณฑ์ต่างๆ ที่กำหนดการอยู่ร่วมกันของผู้คนในสังคม (ธนาคารโลก) หรือหมายถึง กฎเกณฑ์ ระเบียบข้อบังคับ ความไว้วางใจกัน ซึ่งอยู่ในความสัมพันธ์ทางสังคม โครงสร้างทางสังคมและสถาบันทางสังคมซึ่งช่วยให้สมาชิกบรรลุมัตถุประสงค์ของตนเองและของชุมชน (Narayan) หรือ ลักษณะขององค์กรทางสังคม เช่น ความไว้วางใจกัน ระเบียบกฎเกณฑ์และเครือข่ายซึ่งช่วยให้สังคมมีประสิทธิภาพและทำให้ประสานการดำเนินงานต่างๆ ได้ (Putnam) หรือ อาจจะกล่าวสั้นๆ ว่า ทุนทางสังคมคือระเบียบกฎเกณฑ์ วิธีที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป็นเครือข่าย เป็นสังคม ที่ไว้วางใจกันพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ด้วยวิธีการและรูปแบบทั้งเก่าและประยุกต์สร้างสรรค์ใหม่

สุพรรณิ ไชยอำพร (2546: 59-60) ได้ศึกษาความหมายของ “ทุนทางสังคม” จากนักวิชาการหลายท่านและสรุปว่า ทุนทางสังคมเน้นที่รูปแบบความสัมพันธ์ที่อยู่ในกลุ่มสังคม โดยเฉพาะชนบท ตั้งแต่ครอบครัวขยายไปสู่กลุ่มเพื่อน กลุ่มอาชีพและกลุ่มต่างๆ ในชุมชนและสังคม ที่มุ่งมั่นเพื่อส่วนรวมร่วมกัน เอื้ออาทรช่วยเหลือ ร่วมมือกันในการดำเนินการต่างๆ ในชีวิตและสังคมตน ทั้งนี้ได้แบ่งรูปแบบประเภททุนทางสังคมโดยอาศัยระดับ ออกเป็น 5 ระดับ คือ 1) ระดับบุคคล จะเน้นในด้านการต่างตอบแทน ความไว้วางใจเชื่อใจ การเชื่อมโยงในสังคม 2) ระดับ

ครอบครัว รูปแบบเน้นเช่นเดียวกับระดับบุคคล แต่สัมพันธ์กันด้วยความไวเนื้อเชื้อใจสูง 3) ระดับกลุ่ม/องค์กร รูปแบบทางสังคมจะเน้นในรูปแบบร่วมมือจัดการ การมีส่วนร่วมปฏิสัมพันธ์กัน 4) ระดับชุมชน รูปแบบจะมีลักษณะเช่นเดียวกับระดับกลุ่มหรือองค์กร แต่ระดับของความสัมพันธ์ภาพจะแน่นแฟ้นหรือเข้มข้นเพียงใดขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่ชุมชนเผชิญและสถานการณ์ของชุมชน และ 5) ระดับประเทศ รูปแบบความสัมพันธ์อาจไม่แน่นแฟ้นดังเช่น 4 ระดับข้างต้น ที่สัมพันธ์ภาพยึดโยงด้วยความเหมือนกัน เช่น เป็นคนไทยด้วยกัน คนภูมิภาคเดียวกัน ศาสนาเดียวกัน เป็นต้น โดยอาศัย “ทิศทาง” ออกเป็น 2 ทิศทาง คือ รูปแบบความสัมพันธ์ในแนวดิ่งและแนวราบ ในแนวดิ่งจะต้องลดระดับให้น้อยลง แต่ในระดับแนวราบ คือ ระดับที่ถือว่าทุกคน ทุกฝ่าย ทุกองค์การ ทุกชุมชน มีความเท่าเทียมกันในการเข้าร่วมหรือมีส่วนร่วมกันในทางแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาเปลี่ยนแปลงสังคม ชุมชน องค์กร โดยอาศัย “ความจำเป็นในการตอบสนองความต้องการของมนุษย์” โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อตอบสนองจิตใจ เพื่อความสุขสนุก สวรรค์บันเทิง 2) เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลความรู้ ประสบการณ์ 3) เพื่อผลทางเศรษฐกิจ เครือข่ายธุรกิจ การตลาด ฯลฯ หรือ 4) เพื่อเป็นการเสริมพลังช่วยเหลือกัน

นอกจากนี้ สุพรรณิ ไชยอำพร (2547: 86) ยังได้สรุปความหมายของทุนทางสังคมไว้ในบทความเรื่อง “ทุนทางสังคม และความมั่นคงของมนุษย์ ทางเลือกที่รับผิดชอบต่อสังคมของนักบริหารในยุคการเปลี่ยนแปลง” ไว้ว่ามีความเป็นนามธรรมสูง เป็นลักษณะเด่นของสังคมไทยประการหนึ่ง ที่เอื้อต่อการดูแลปกป้องชุมชนไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เสื่อมลง และยังเป็นพลังขับเคลื่อนให้ชุมชนสามารถสร้างความเข้มแข็งให้ตนเอง เกิดการเรียนรู้ต่อการแก้ปัญหาภายในชุมชน และนำไปสู่การพึ่งตนเองในระยะยาว ทุนทางสังคมประกอบด้วยลักษณะเด่น คือ

- 1) ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลของคนในสังคม
- 2) สมัคคีสมาน รักใคร่ กลมเกลียวกัน
- 3) สังคมมีการเรียนรู้ มีเหตุผล และปรับตัวเสมอ
- 4) คนในสังคมนิยมสร้างความคิดเกื้อส่วนรวม
- 5) สถาบันชุมชน/องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็ง
- 6) มีความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน
- 7) ผู้คนมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม มีจิตสาธารณะ

เวทิสัมภาษณ์สุภาพแห่งชาติ (2547: 1) ได้ร่วมกันให้นิยามทุนทางสังคมไว้ว่า ทุนทางสังคมหรือทุนทางสุภาพเป็นการรวมกลุ่มคนในชุมชนที่มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการกิจใดภารกิจหนึ่งในของชุมชน ทุนทางสังคมเป็นระบบคุณค่าระบบความสัมพันธ์ ภูมิปัญญา จารีตประเพณี ระบบทรัพย์สินร่วมของชุมชน และอุดมการณ์ ความเชื่อของคนในชุมชน และเครือข่ายทางสังคม ซึ่งเป็น พื้นฐานการเสริมสร้างประชาคมสุภาพ ในทาง

ปฏิบัติแล้วสังคมไทยมีทุนทางสังคมและวัฒนธรรมอยู่หลากหลาย แฝงฝัง ในชีวิตตามที่ประเวศ ะ ลี กล่าวว่า ทุนทางสังคมเป็นพลังทางสังคม คือการที่คนมารวมกัน เอาความรู้มารวมกัน เป็นสิ่งที่มี พลังแก้ปัญหาวิกฤตสังคม

สุวรรณี คำมัน และคณะ (2547) ของสำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หรือ ศสช. ได้กำหนดความหมายทุนทางสังคมว่า หมายถึง พลังที่มีอยู่ในสังคมซึ่งเกิดจากการ รวมตัวของกลุ่มคน เพื่อที่จะอยู่และทำงานร่วมกันบนพื้นฐานของความไว้นับถือเชื่อใจ สายใยความ ผูกพันและวัฒนธรรมที่ดีงามของสังคมไทย โดยประกอบด้วยทุนที่สำคัญ 3 ทุนได้แก่

1) ทุนมนุษย์ คือ ทุนทั่วไปและผู้นำทางสังคม เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน อาสาสมัคร ฯลฯ มีความไว้นับถือเชื่อใจ มีน้ำใจและเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์มีความเชื่อในระบบคุณค่าและหลัก ศีลธรรมที่ดี เช่น มีคุณธรรม วินัย ความซื่อสัตย์ จิตสำนึกสาธารณะ ฯลฯ ที่จะทำประโยชน์ต่อสังคม

2) ทุนที่เป็นสถาบัน ประกอบด้วยสถาบันหลักของชาติ ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันที่สำคัญในสังคม เช่น สถาบันการศึกษา สถาบัน การเมือง ฯลฯ องค์กรที่จัดตั้งขึ้นมา เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน

3) ทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ผสมผสานกันบนพื้นฐานของการไว้นับถือเชื่อใจและระบบความสัมพันธ์ จึงก่อให้เกิดทุนทางสังคมที่ เกิดจากการสั่งสม ปรับเปลี่ยน การพัฒนา และการสร้างสรรค์กิจกรรมขึ้นใหม่ตลอด

นอกจากนี้ สุวรรณี คำมัน และคณะ ยังได้ศึกษาและกำหนดกรอบแนวคิดเกี่ยวกับทุน ทางสังคมทั้งในเชิงความหมายแคบและความหมายกว้าง โดย 1) แนวคิดตามความหมายแคบ (Narrow Concept) เป็นการรวมกลุ่มในแนวนราบ (Horizontal Association) ระหว่างประชาชน โดย อาศัยเครือข่ายทางสังคม (Social Networks) และบรรทัดฐานร่วมกัน (Associated Norms) เพื่อที่จะ บรรลุผลประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม ซึ่งมีคุณลักษณะในเชิงองค์กรทางสังคมและ/หรือเศรษฐกิจ ดังนั้น เครือข่ายทางสังคมและบรรทัดฐานที่มีร่วมกันของกลุ่มคนในสังคมที่ทำให้เกิดหรือเป็นผล มาจากการร่วมมือหรือการประสานงาน จึงเป็นคุณลักษณะสำคัญ ชุมชนที่มีระดับการพัฒนาสูงโดย เปรียบเทียบมักจะได้รับการสนับสนุนจากเครือข่ายที่เกิดจากการมีส่วนร่วม ความเป็นอันหนึ่งอัน เดียวกันของประชาคม และทำให้เกิดบรรทัดฐานร่วมกันจากการมีส่วนร่วมในการตรวจสอบ ระหว่างกัน เป็นผลทำให้เกิดความไว้วางใจ (Trust) ในสังคม และ 2) แนวคิดตามความหมายกว้าง (Broader Concept) เป็นการรวมเอากลุ่มในแนวตั้งเข้ามารวมกับกลุ่มในแนวนราบ ซึ่งการรวมกลุ่มใน แนวตั้งจะมีลักษณะของความสัมพันธ์ในเชิงลำดับชั้น และมีความไม่เท่าเทียมกันในการกระจาย อำนาจระหว่างสมาชิกของกลุ่ม จึงเป็นการรวมเอาความสัมพันธ์ทั้งในภาคเอกชนและภาครัฐเข้า ด้วยกัน ภายใต้วัตถุประสงค์ที่มีอยู่อย่างหลากหลาย

จากการนิยามของนักวิชาการและนักปฏิบัติที่ได้รวบรวมมาข้างต้น ผู้ศึกษาพอสรุปได้ว่า ทูณทางสังคม หมายถึง สิ่งดีๆ ที่มีอยู่ในตัวคน ในกลุ่ม ในชุมชน และสังคม ที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่ร่วมกันแบบเป็นเพื่อน พวกพ้อง ประคองครอบครัว หรือเครือญาติพี่น้อง อันนำไปสู่การรักในท้องถิ่น รวมทั้งร้อยรัดให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนกับธรรมชาติ

นอกจากนั้น จะเห็นได้ว่า ความเป็นมาของ “ทูณทางสังคม” อย่างเป็นทางการนั้น ได้เกิดขึ้นมาประมาณกว่าทศวรรษแล้ว แม้อาจจะมองว่าไม่นานนัก แต่ถ้าจะพิจารณาถึงปรากฏการณ์ที่สะท้อนถึงทูณทางสังคม เมื่อศึกษาผ่านวิถีชีวิตและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของสังคมไทยจะเห็นได้ว่า มีการแสดงความช่วยเหลือเกื้อกูลกันของผู้คน แสดงความเห็นอกเห็นใจ ความเอื้ออาทรกัน หรือความมีน้ำใจต่อกันซึ่งมีมาอย่างยาวนานแล้ว ซึ่งหากจะพิจารณาจากผลงานของวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับ เรื่องทูณทางสังคมในประเทศไทย จะเห็นได้ว่ามีวิวัฒนาการมาจากแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา หรือแม้กระทั่งแนวพระราชดำริเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่ประเทศไทยประสบกับวิกฤตทางเศรษฐกิจ และมีโครงการกองทุนเพื่อสังคม (SIF) เกิดขึ้นในสังคมไทยคำว่า ทูณทางสังคมก็ได้ถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวาง สามารถสะท้อนให้เห็นภาพของทูณทางสังคมไทยที่เคยมีในอดีตอย่างชัดเจน

2.2.2 รูปแบบและองค์ประกอบของทูณทางสังคม

สำหรับรูปแบบทูณทางสังคมในประเทศไทย เอนก นาคะบุตร (2545: 16-19) ได้แบ่งทูณทางสังคมออกเป็น 5 รูปแบบ ได้แก่

ทูณทางสังคมรูปแบบแรก คือ จิตวิญญาณ ระบบคุณค่า ค่านิยมท้องถิ่น ความภาคภูมิใจที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด รวมเรียกว่า Spirit Capital สิ่งนี้ ในสังคมไทยมีมาตลอดในความรู้สึกของคนที่รักบ้านรักเมือง เสียสละ และการดูแลสืบต่อ ซึ่งจิตวิญญาณและระบบคุณค่าเหล่านี้เป็นสิ่งที่สังคมไทยมีปรากฏอยู่อย่างชัดเจน ทั้งที่เป็นเรื่องคุณค่า พิธีกรรม ความภาคภูมิใจที่อยู่ในจิตใจของผู้คนในแต่ละสังคม

ทูณทางสังคมรูปแบบที่สอง คือ ทูณทางภูมิปัญญา ได้แก่ ความรู้ ภูมิปัญญา และวิถีชุมชนที่แสดงออกทางปัจจัยสี่ อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย รวมไปถึงเครื่องใช้ ของใช้ เครื่องไม้เครื่องมือต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตสะท้อนให้เห็นความพอดี ความพอเพียง การอยู่ร่วมกันของผู้คน อยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยไม่เอาเปรียบกัน ไม่เอาเปรียบธรรมชาติ (เสกสรรค์ คำมูลดี และคณะ, 2547: 13) นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงชี้ทิศทางการที่จะกลับมาใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ การจัดการทรัพยากร การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนรายกับคนจน คนกับธรรมชาติ และชุมชนกับชุมชนอื่น เป็นต้น

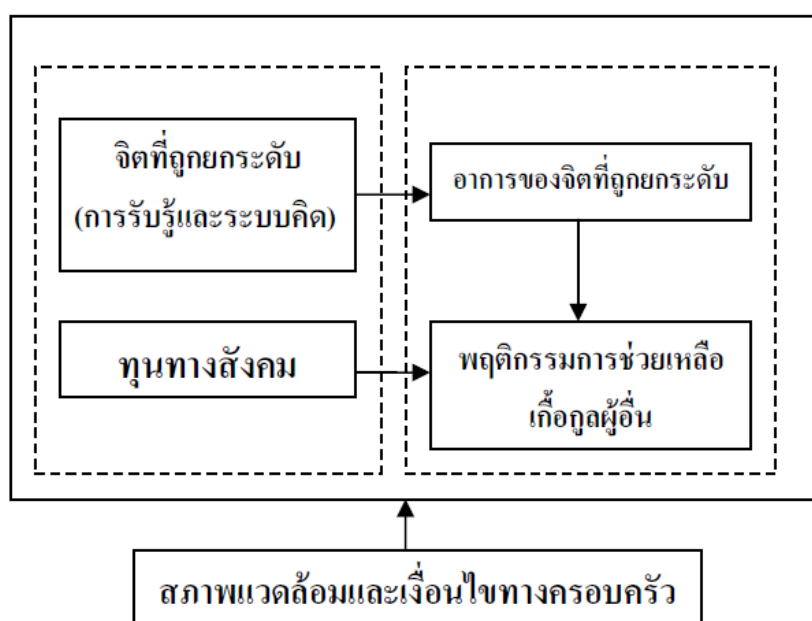
ทุนทางสังคมรูปแบบที่สาม คือ ทรัพยากรมนุษย์/ทรัพยากรบุคคล เป็นทุนที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ เช่น ความรักเพื่อน ความรักศักดิ์ศรีความเป็นคนไทย หรือแม้กระทั่งผู้นำทางความคิด ผู้นำทางการเกษตร ผู้นำสตรี เยาวชน เหล่านี้ล้วนเป็นสินทรัพย์ที่ไม่มีวันหมดสิ้นซึ่งเป็นบุคคลที่มีความสามารถในระดับหนึ่งและมีความพร้อมที่จะปรับตัวเข้าสู่ความร่วมมือระหว่างองค์กรเครือข่ายกับเครือข่าย เช่น มีอาสาสมัครเข้ามาทำงาน ช่วยเหลือ แบ่งปัน ขยายเครือข่าย ขยายบทเรียน ยิ่งกว่านั้นยังมีทรัพยากรบุคคลที่อยู่ในภาคประชาสังคม ซึ่งหมายถึง ชนชั้นกลางที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ อยู่ในภาคราชการ ภาคธุรกิจ ภาคองค์การพัฒนาเอกชน ภาคสื่อมวลชน คนเหล่านี้เป็นจึงมีความสำคัญในฐานะผู้เชื่อมวัฒนธรรมเมืองและท้องถิ่นเข้าด้วยกัน

ทุนทางสังคมรูปแบบที่สี่ คือ ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งได้แก่ ความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่มากมาย เพียงแต่เรามองข้ามหรือมองด้วยสายตาของเศรษฐกิจสังคมยุคใหม่ ทำให้หญ้าเป็นป่านวัชพืชไปหมด ทั้งๆ ที่หญ้าต่างๆ ล้วนแต่เป็นยาอายุวัฒนะ ขับปัสสาวะ ลดความอ้วน รักษาผิว อย่างหญ้าแห้วหนู หญ้าคา หญ้าแพรก หญ้าหนวดแมว และสมุนไพรอีกนับร้อยที่อยู่หลังบ้าน รอบบ้าน ในสวน ในป่า และพืชพรรณสิ่งมีชีวิตต่างๆ แร่ธาตุและผลผลิตของธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า เขา ล้วนเป็นทุนที่สำคัญ หากชุมชนค้นพบคุณค่าของสิ่งเหล่านี้ มูลค่าก็ตามมาและไม่จกหมด เพราะใช้เป็น จัดการเป็น

ทุนในรูปแบบสุดท้าย ในทุกสังคมชนบทจะมีการจัดการกองทุนสาธารณะของชุมชนที่เรียกว่า Social Fund หรือ ทุน โภคทรัพย์ คือทุนที่ชุมชนได้ร่วมกันสร้าง ร่วมกันผลิตสะสมมาจากบรรพบุรุษ เรือกวานไรร่นา สิ่งปลูกสร้าง เงินที่สะสม กิจกรรม โครงการต่างๆ ที่ทำร่วมกันล้วนเป็นทุนของชุมชนอยู่ตลอดมาไม่ว่าจะเป็น กองทุนฌาปนกิจ ธนาคารข้าว กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารกระป๋อง เป็นต้น การจัดการทุนทางเศรษฐกิจที่เป็นทั้งปัจจัยการผลิตและปัจจัยการดำรงชีวิตนี้มีอยู่ในทุกชุมชน ทุกศาสนา ส่งผลให้เกิดกฎเกณฑ์ที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่ร่วมกันเป็นพี่เป็นน้องไว้ใจกัน ก่อให้เกิดกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม ศาสนา จารีต ประเพณี ที่ทำให้คนร่วมใจ ร่วมคิด ร่วมทำเดินทางไปทางเดียวกัน (เสกสรรค์ คำมูลดี และคณะ, 2547: 13)

วรุฒิ โรมรัตนพันธ์ (2548) กล่าวถึงนัยของทุนทางสังคมว่า “เป็นภาวะที่จิตได้รับการยกระดับให้สูงขึ้น จนเกิดการรับรู้และระบบคิดที่เอื้อต่อการเกิดระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ที่มุ่งช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เอื้ออาทรต่อกัน มีความเชื่อมั่นศรัทธาต่อกัน อันจะนำไปสู่ชีวิตที่ดี มีความสุข ความเข้มแข็งมั่นคงของสังคม โดยกระบวนการดังกล่าว จะอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมและเงื่อนไขที่เหมาะสม” องค์ประกอบของทุนทางสังคม คือ จิต (Mind and Spirit) กาย (Body, Behavior and Action) และสภาพแวดล้อมและเงื่อนไขที่เหมาะสม (Environment and Conditions)

ผังรูปที่ 2.1

รูปที่ 2.1 ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2547) ได้กล่าวถึงรูปแบบทุนทางสังคมหรือการเข้ามามีส่วนร่วม แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) รูปแบบเชิงโครงสร้าง (Structure) หมายถึง บทบาทของเครือข่ายทางสังคมที่ส่งเสริม/สนับสนุน โดย กฎระเบียบ และจารีตที่ขจัดปัญหา Collective Actions ในสังคมจากการให้/แบ่งปัน ข้อมูล ข่าวสาร ทุนทางสังคมในรูปแบบนี้จึงมีลักษณะที่เป็นวัตถุวิสัย (Objective) และสามารถสังเกตการเกิดขึ้นหรือลดลงได้อย่างชัดเจน และ 2) รูปแบบเชิงวิธีการคิด (Cognitive) หมายถึง บรรทัดฐาน (Norms) คุณค่า (Value) ความไว้วางใจ (Trust) ทศนคติ (Attitudes) และความเชื่อ (Belief) ซึ่งมักเป็นสิ่งที่จับต้องยากและไม่เป็นตัวตน (Non-Material) และมีลักษณะเป็นอัตวิสัย (Subjective) ทำให้การสังเกตและวัดการมีอยู่หรือเสื่อมสลายได้ยาก นอกจากนี้ ยังได้สรุปความหมายและองค์ประกอบของทุนทางสังคมให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย ดังนี้

“ทุนทางสังคมเกิดจากการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ บนฐานของความไว้วางใจ เชื่อใจ สายใยผูกพันและวัฒนธรรมที่ดีงามของสังคมไทย ผ่านระบบความสัมพันธ์ที่ มีที่สะสมในลักษณะเครือข่ายขององค์ประกอบหลัก ได้แก่ คน สถาบัน วัฒนธรรม และองค์ความรู้ ซึ่งจะเกิดเป็นพลังในชุมชนและสังคม”

ซึ่งตรงกับ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2549) ที่ได้ให้องค์ประกอบหลักของทุนทางสังคม ไว้ 4 องค์ประกอบ ที่มีบทบาทและลักษณะการยึดโยงให้เกิดเป็นทุนทางสังคม ดังนี้

1) คน มีบทบาทหลักในการพัฒนาประเทศ ที่ต้องได้รับการพัฒนาในทุกมิติทั้งด้านสุขภาพที่มุ่งให้คนมีร่างกายแข็งแรงสามารถดูแลตนเองได้ ด้านจิตใจให้เป็นคนที่มีจิตใจดีมีน้ำใจ เอื้ออาทร เคารพกฎเกณฑ์ของสังคม มีวินัย ซื่อสัตย์ มีความเสียสละ มีจิตสำนึก สาธารณะ มีความรักชาติ ฯลฯ และด้านสติปัญญาเพื่อให้มีศักยภาพและความพร้อมที่จะปรับตัวให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง มีความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพที่สนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ เมื่อมารวมตัวร่วมคิดร่วมทำในกิจกรรมต่างๆ นำความรู้ที่ตนเองมีอยู่มาแลกเปลี่ยน ก็จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตและก่อให้เกิดประโยชน์ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

2) สถาบัน มีบทบาทในการสนับสนุนและผลักดันให้เกิดพลังร่วมของคนในชุมชนและสังคม ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยมีสถาบันหลัก อาทิ สถาบันครอบครัว เป็นสถาบันพื้นฐานในสังคมที่หล่อหลอมคนตั้งแต่แรกเกิด เป็นแหล่งบ่มเพาะปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ดีงาม รวมทั้งจิตสำนึก รู้จักผิดชอบชั่วดี รู้จักทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม สถาบันศาสนา เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคมกลมเกลียวจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณงามความดี สถาบันศาสนาที่เข้มแข็งจะสร้างศรัทธาให้แก่คนในสังคมและเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข สถาบันการเมืองการปกครอง ทำหน้าที่กำกับ ดูแลให้สังคมอยู่ในระเบียบแบบแผนและให้คนในสังคมปฏิบัติตามกฎระเบียบที่กำหนดร่วมกัน สถาบันการศึกษา เป็นแหล่งสร้างความรู้ทางวิชาการ ควบคู่กับคุณธรรม จริยธรรมให้แก่คนในสังคม โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน สถาบันภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งมีความพร้อมทางด้านการบริหารจัดการบุคลากร ทรัพยากรและเครือข่าย เมื่อประกอบกับการใช้หลักบรรษัทภิบาลในการดำเนินธุรกิจหรือมีการดำเนินธุรกิจที่มีกิจกรรมที่สร้างสรรค์สังคมแล้ว ก็จะเป็นทุนทางสังคมในการพัฒนาประเทศได้อย่างมหาศาล สถาบันสื่อ เป็นสถาบันที่สามารถชี้นำและมีอิทธิพลสูงต่อพฤติกรรมค่านิยมของคนในสังคมในวงกว้าง

3) วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมายาวนานและเป็นที่ยอมรับในสังคมนั้นๆ ซึ่งมีความหลากหลายในแต่ละพื้นที่ เป็นในรูปของความเชื่อ ความศรัทธา จารีตประเพณีที่ดีงาม ค่านิยม ความเป็นไทยนอกจากนี้ยังมีวัฒนธรรมที่เป็นในรูปของแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ฯลฯ วัฒนธรรมเป็นตัวยึดโยงคนในสังคมให้ตระหนักถึงรากเหง้าของตนเอง เกิดความหวงแหนภูมิใจที่จะรักษา อนุรักษ์ และพัฒนาต่อยอดเพื่อประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชนและประเทศ

4) องค์ความรู้ ประกอบด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่โดย ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นฐานคิดและหลักเกณฑ์การกำหนดคุณค่าและจริยธรรมที่มีการสั่งสมสืบทอดกันมายาวนานจากคน

รุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง จากอดีตถึงปัจจุบัน ทำให้เกิดความหลากหลายของความรู้ที่นำมาใช้ประโยชน์ได้ และสร้างสมดุลในการอยู่ร่วมกันของคนและธรรมชาติได้อย่างเกื้อกูลกัน ความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่นำมาใช้ในทางปฏิบัติได้มีความหลากหลายปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อตอบสนองเป้าหมายหรือความต้องการของชุมชนได้ เช่น ความต้องการของตลาดและการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาปรับใช้อย่างเหมาะสมเป็นต้น

วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์ (2548) ได้แบ่งเป็นองค์ประกอบของทุนทางสังคม โดยกรมองในเชิงโครงสร้างและหน้าที่ซึ่งแบ่งเป็น 2 ระดับคือ ระดับมหภาค ได้แก่แนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับกฎหมาย รูปแบบการปกครอง ระดับการปกครอง ระบบความเชื่อและความเชื่อที่สอดคล้องกับกฎหมาย ระดับการมีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดนโยบายและระดับการกระจายอำนาจ และระดับจุลภาค ได้แก่ สารหรือวิถีคิด ความเข้าใจและการเรียนรู้ ค่านิยม (ความไว้วางใจ ความสามัคคีและการต่างตอบแทน) บรรทัดฐานทางสังคม พฤติกรรม ทศนคติและความเชื่อ และการมอบในเชิงบูรณาการหรือผลลัพธ์ ที่มองว่าทุนทางสังคมประกอบด้วยหลักธรรมทางศาสนา สำนึกในท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรบุคคลและเครือข่ายบุคคล ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิตทางวัฒนธรรม เอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของชุมชนและความเอื้ออาทร

จากการให้นิยามของแนวคิดทุนทางสังคมทั้งในมุมมองของนักคิดร่วมสมัยซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวต่างประเทศ และในมุมมองของนักวิชาการและนักปฏิบัติในประเทศไทยนั้น ผู้ศึกษาได้พยายามสรุปองค์ประกอบของทุนทางสังคมจากคำสำคัญที่ทั้งสองกลุ่มได้ให้นิยามและข้อสรุปไว้ซึ่งจากการสรุปจะเห็นได้ว่า คำสำคัญที่ทั้งสองกลุ่มต่างกล่าวถึงและค่อนข้างถี่มีอยู่ 3 คำ ได้แก่ เครือข่ายทางสังคม (Social Network) บรรทัดฐานทางสังคม (Norm) ความไว้วางใจ (Trust) ส่วนคำอื่นๆ ที่กลุ่มนักคิดต่างประเทศมีกล่าวถึงบ้าง แต่นักวิชาการและนักปฏิบัติในประเทศไทยกล่าวถึงกันมากซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าเกี่ยวข้องกับบริบทของสังคมไทยมากกว่า ได้แก่ ความเห็นอกเห็นใจ เอื้ออาทร การต่างตอบแทน ช่วยเหลือกัน ความรู้และภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อทางสังคม ศีลธรรมและจริยธรรม การเป็นพวกเดียวกัน รักพวกพ้อง ทรัพยากร การใช้ประโยชน์ร่วมกัน และสมรรถนะของคน ผู้นำ เป็นต้น

แต่หากลองเชื่อมโยงแนวคิดมาตั้งแต่ยุคปรัชญาโบราณ นักคิดร่วมสมัย มาจนถึงยุคของนักคิดและนักปฏิบัติในปัจจุบัน ผู้ศึกษาจึงได้พยายามค้นหาคำหลักประกอบของทุนทางสังคมจากคำสำคัญและข้อสรุปทั้งหลายที่ได้ถูกกล่าวถึงเพื่อจะได้นำมาเป็นขอบเขตในการศึกษาถึงสถานะและการจัดการทุนทางสังคม อันเป็นทุนที่มีอยู่ในชุมชนบ้านบางไพร รวมทั้งในฐานะที่เป็นเสมือนปัจจัยนำเข้า (Input) ในกระบวนการจัดการทุนทางสังคม ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาโดยได้นำเอาองค์ประกอบ 3 องค์ประกอบที่ได้จากยุคปรัชญาโบราณมาใช้เป็นเกณฑ์ในการแบ่งหมวด

องค์ประกอบ 12 องค์ประกอบที่ได้จากนักคิดร่วมสมัย มาจนถึงยุคของนักคิดและนักปฏิบัติในปัจจุบัน สามารถสรุปได้ 3 มิติ ดังนี้

1) มิติของความรู้ ประกอบไปด้วย ความรู้ ภูมิปัญญาหรือพินความรู้ความสามารถของบุคคลที่สั่งสมมาจากการศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้า หรือประสบการณ์ รวมไปถึง สมรรถนะของคนและผู้นำ ซึ่งแสดงถึงความรู้ ความสามารถเชิงปฏิบัติและทักษะที่จำเป็นในการจัดการหรือดำเนินกิจกรรมของชุมชนและสังคม

2) มิติของความคิด ประกอบไปด้วย บรรทัดฐานทางสังคม หมายถึง แบบแผนสำหรับยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติ หรือ แบบพฤติกรรมกฎเกณฑ์ หรือคตินิยมที่สังคมกำหนดไว้เป็นมาตรฐานในการประพฤติปฏิบัติที่สังคมยอมรับว่าดีและถูกต้อง สถาบันทางสังคม ในราชบัณฑิตยสถาน (2524: 190-191) ได้ให้ความหมายไว้ 2 ความหมายดังนี้ ความหมายแรก หมายถึง แบบอย่างพฤติกรรมที่ต้งขึ้นและปฏิบัติสืบต่อกันมา และเป็นที่ยอมรับกันในสังคม เช่น ประเพณีต่าง ๆ ก็ถือว่ามีลักษณะเป็นสถาบัน ในวิชาสังคมวิทยา จัดสถาบันต่างๆ เป็นประเภทใหญ่ๆ เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการปกครอง สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สถาบันนันทนาการ และสถาบันสื่อมวลชน ส่วนความหมายที่สองหมายถึง องค์การสาธารณะหรือกึ่งสาธารณะที่ต้งขึ้นหรือได้รับมอบอำนาจให้ทำงานตามวัตถุประสงค์ที่เป็นที่ยอมรับกันในสังคม เช่น วิทยาลัยและมหาวิทยาลัย สถานที่เลี้ยงเด็กกำพร้า โรงพยาบาล และโรงงาน ฯลฯ ความเห็นอกเห็นใจ การต่างตอบแทน เอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของทุนทางสังคมที่ขาดไม่ได้ วัฒนธรรม และประเพณี โดย วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่ทำความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ ส่วนคำว่า ประเพณี หมายถึง สิ่งที่นิยมถือปฏิบัติสืบๆ กันมาจนเป็นแบบแผนขนบธรรมเนียม หรือจารีตประเพณี ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีมี 3 อย่าง คือ จารีตประเพณี ขนบประเพณี และธรรมเนียมประเพณี ซึ่งจารีตประเพณีเป็นประเพณีเกี่ยวกับศีลธรรมและสวัสดิภาพของสังคมส่วนรวมมีการบังคับให้กระทำ ถ้าไม่ทำก็ถือว่าผิดหรือชั่วต้องมีการลงโทษ ศีลธรรมจริยธรรม หมายถึง ความประพฤติที่ดีที่ชอบและธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ความเชื่อทางสังคมกล่าวถึงความเชื่อไว้ใน ศรัทธา ซึ่งหมายถึง ความเชื่อ ความเลื่อมใส โดยความเชื่อก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดศาสนา ความเชื่อทางศาสนา คือ แนวทางการประพฤติปฏิบัติตามหลักการและคำสั่งสอนของศาสนานั้นๆ เพื่อหวังความสุขแก่ตน ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดการกระทำต่างๆ ทั้งด้านดีและด้านร้าย ส่วนทรัพยากรและการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ที่เป็นได้ทั้งต้นทุนและทุนทางสังคมในที่นี้หมายถึง การใช้ทรัพยากรร่วมกันของชุมชนที่มีความเป็นธรรมและสังคมยอมรับ

3) มิติของความรัก ประกอบไปด้วย เครือข่ายทางสังคม หมายถึง ชุดของความเกี่ยวพัน (Knit) และผูกพัน (Ties) ระหว่างกันของบุคคล ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็น ครอบครัว เพื่อน และคนรู้จักกัน การเกี่ยวพันระหว่างกันของคนในสังคม บุคคลที่มีคนรู้จักมากหรือมีความสัมพันธ์

กับคนจำนวนมากแสดงว่าบุคคลนั้นมีเครือข่ายของความเกี่ยวพันมาก (Density Knit) ซึ่งกันข้ามกับบุคคลที่รู้จักกับคนอื่น ๆ น้อย แสดงว่าบุคคลนั้นมี เครือข่ายของความเกี่ยวพันน้อย (Loosely Knit) ในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลนั้นบางครั้งคนที่มิเพื่อนมากอาจมีความผูกพันกับเพื่อนๆ อย่างผิวเผิน (Weak Ties) แต่บางคนอาจจะมีเพื่อนน้อยแต่มีความผูกพันกับเพื่อนอย่างมั่นคง (Strong Ties) ก็เป็นไปได้ ความไว้วางใจ ใน NECTEC's Lexitron Dictionary ได้แปลคำนี้ว่า ความเชื่อใจ ความไว้วางใจ ความไว้วางใจ ซึ่งคำ “ความไว้วางใจ” นี้ตรงข้ามกับคำว่า ความระแวง หรือความเคลงใจ หรือความระแวงสงสัยโดยความไว้วางใจนั้น เป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ระหว่างคนๆ นั้นกับบุคคลอื่นๆ ให้ออกมาในรูปของสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน การเป็นพวกเดียวกัน รักพวกพ้อง เป็นรูปแบบหนึ่งของความรักที่ทำให้คนอยู่เป็นกลุ่มหมู่ญาติ เพื่อนฝูง เพื่อช่วยเหลือกัน ก่อให้เกิดพลังและความสามัคคี

2.2.3 ทูทางวัฒนธรรมกับทุนทางสังคม

แนวคิดเรื่องทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับทุนทางสังคมอย่างแยกกันแทบจะไม่ออก คนบางกลุ่ม เช่น กลุ่มเศรษฐศาสตร์สถาบัน นับรวมเอาทุนวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของทุนทางสังคม

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ (2546: 2) ได้กล่าวถึง “ทุนวัฒนธรรม” ในมุมมองของนักเศรษฐศาสตร์ไว้ดังนี้ ในช่วงแห่งการเปลี่ยนผ่านนี้ ระบบทุนนิยมโลกจะพัฒนาไปสู่ระบบทุนนิยมวัฒนธรรม (Cultural Capitalism) โดยที่ทุนวัฒนธรรมกลายเป็นทุนหลักของสังคมเศรษฐกิจโลก เพราะวัฒนธรรมเป็นเรื่องของวิถีการดำเนินชีวิต ตามปกติของมนุษย์สิ่งที่จะต้องเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตมีทั้งสินค้า (Good) และบริการ (Service) ทุนวัฒนธรรมจึงมีขายยังทั้งในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการ วัฒนธรรมในแต่ละสังคมต่างก็มีรูปแบบของทุนที่แตกต่างกันไป โดยแต่ละสังคมจะมุ่งเน้นการใช้วัฒนธรรมสู่การเป็นตลาดทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไปรังสรรค์ได้ให้แนวคิดในมุมมองเชิงนักเศรษฐศาสตร์ ซึ่งมองวัฒนธรรมในปัจจุบันว่าเป็นทุนที่จะก่อให้เกิดเงินเป็นสิ่งที่ดีค่าและมีราคาในเชิงเศรษฐกิจ โดยเฉพาะสินค้าทางวัฒนธรรมที่จะขายเป็นสินค้าได้ สิ่งที่ดีก่อให้เกิดการไหลบ่าทางวัฒนธรรมก็คือ เทคโนโลยีสื่อสารสนเทศที่ทำให้วัฒนธรรมบางวัฒนธรรมเข้าไปมีอิทธิพลเหนือวัฒนธรรมอื่น เช่น การที่ภาษาอังกฤษเข้าไปแทรกอยู่ในภาษาถิ่นของบางประเทศ การนำเอาวัฒนธรรมญี่ปุ่นที่กำลังเป็นที่นิยมเป็นจุดขายในสังคมไทย เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีมุมมองต่อการขายสินค้าทางวัฒนธรรมว่ามีฐานของความน่าเชื่อถือเดิมและคุณภาพของบริษัทผู้ขายสินค้าอยู่ด้วย ทำให้วัฒนธรรมการบริโภคสินค้าบางอย่างยังคงมีอยู่เช่นเดิม นอกจากนี้ รังสรรค์และนักเศรษฐศาสตร์บางท่านยังมองว่า ทุนทางสังคมและทุนวัฒนธรรมก็คือสิ่งเดียวกัน เพียงแต่เป็นศัพท์ที่ใช้ต่างกันเท่านั้น

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2540) ซึ่งเป็นนักรัฐศาสตร์ ถือว่า วัฒนธรรมคือ ทุน โดยมองต่างจากแนวเศรษฐศาสตร์ โดยได้มองในแนววัฒนธรรมนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทยซึ่งมีวัฒนธรรมเป็นจุดเด่น การมีวัฒนธรรมที่สั่งสมมานานนี้ถือว่าเป็นทุนที่สำคัญ ซึ่งจะมีบทบาทหลักในการสร้างชาติ ทั้งนี้วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มียู่ในสังคมมนุษย์ คือ แบบแผนในการดำรงชีวิต การที่แต่ละสังคมมีวัฒนธรรมแตกต่างกันก็ย่อมแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างกันที่แตกต่างกันด้วยเพราะเหตุนี้ นักคิดหลายคนจึงให้ความสำคัญกับเรื่องทุนวัฒนธรรมเทียบเท่ากับทุนทางสังคม โดยเฉพาะนักมานุษยวิทยาที่ศึกษาเรื่องวัฒนธรรมเป็นหลัก

บัณฑิต อ่อนคำ (อ้างถึงใน พระวิ สีเหลืองสวัสดิ, 2545: 63) ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อก่อนหน้านี้ ที่เห็นว่า ทุนทางสังคม ก็คือ ทุนทางวัฒนธรรม หรืออาจจะกล่าวได้ว่า ทุนทางสังคม คือ วัฒนธรรมที่สามารถเอื้อให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เช่น ศิลธรรม จริยธรรม ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ส่วนนี้ส่วนรวม และความเป็นชุมชน ความคิดที่ว่าทุนทางสังคมก็คือ ทุนทางวัฒนธรรมของบัณฑิตนั้นมีลักษณะคล้ายกับแนวคิดของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ที่เห็นว่าทุนทางสังคมก็คือ ทุนที่สังคมมีอยู่ก็คือ “วัฒนธรรม” ซึ่งเป็นแนวคิดของนักคิดที่ทำงานพัฒนาที่เน้นการพัฒนาจากฐานรากของวัฒนธรรมชุมชน โดยเห็นว่าการพัฒนาจากฐานรากทางวัฒนธรรมจะนำไปสู่การพัฒนาในด้านอื่นๆ เช่น การพัฒนาการเมืองและเศรษฐกิจที่มีความมั่นคงตามมา แนวคิดแบบเศรษฐศาสตร์มาร์กซิสต์ มองว่า ทุนวัฒนธรรมคือเครื่องมือของกลุ่มอำนาจในสังคมที่จะดำรงไว้ซึ่งสถานภาพและอำนาจทางสังคมที่ปรากฏอยู่ (อมรา พงศาพิชญ์, 2543: 7)

เสรี พงศ์พิศ (2547) ได้ให้นิยามศัพท์คำว่า ทุนทางวัฒนธรรม หมายถึง คุณค่าอันนิยมของสังคมที่แสดงออกทางจารีตประเพณี วิถีชุมชนที่มีรากฐานจากความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นรวมถึงความรู้และภูมิหลังของบุคคล ซึ่งเป็นที่มาจาก ตระกูล เผ่าพันธุ์ สถานภาพทางสังคม (ชนชั้น) เช่น นามสกุลของบางคน ตำแหน่ง สถานภาพทางสังคมที่มีอิทธิพลทางการศึกษาก็ทำให้คนนั้นได้รับการยอมรับจากคนทั่วไปตั้งแต่ต้นแล้ว การเป็นฝรั่งในสายตาคนไทยหลายคนถือว่าเป็น ทุนทางวัฒนธรรม สตรีไทยจำนวนไม่น้อยอยากแต่งงานกับฝรั่ง คนต่างจังหวัดเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ มักจะทำงานที่มีคนบ้านเดียวกันทำงานอยู่ก่อนแล้วอาศัยเป็นทุนเพื่อให้นายจ้างรับเข้าทำงานคนบ้านเดียวกันแนะนำ หรือรับรองเช่นคนขับรถแท็กซี่มากกว่าครึ่งหนึ่งในกรุงเทพฯ มาจากร้อยเอ็ด คนจีนไปอยู่ที่ไหนก็ช่วยเหลือกันการเป็นคนจีนจึงเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ความรู้ในเรื่องการทำอาหารไทย ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร การนวดแผนโบราณ งานหัตถกรรมต่างๆ เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจ

ตารางที่ 2.1 เปรียบเทียบ ทูทางสังคม ทูวัฒนธรรม ทูมนุษย์ และตูกายภาพ

ทุน	คุณลักษณะ ที่มา	ความหมาย	ลักษณะ
ทุนทางสังคม (Social Capital)	ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล, กลุ่ม, องค์กร,	ทุนที่เกิดจากความสัมพันธ์ของคนในสังคม	นามธรรม
ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital)	วัฒนธรรมในแต่ละสังคม	ทุนที่เกิดจากวัฒนธรรม	นามธรรม
ทุนมนุษย์ (Human Capital)	ความรู้ที่ได้รับ, ทักษะต่างๆ, สุขภาพที่ดี	ทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ/ประสิทธิภาพ	รูปธรรม
ทุนทางกายภาพ (Physical Capital)	สิ่งที่จับต้องได้ และมนุษย์สามารถนำผลิตให้เกิดรายได้ เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ, สัตว์ ฯลฯ	สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น	รูปธรรม

จากตารางที่ 2.1 จะเห็นได้ว่า ทุนทั้ง 4 ชนิด มีความแตกต่างกันตามคุณลักษณะ แต่ทุนทางสังคม ก็มักเป็นเรื่องที่ถูกกล่าวถึงควบคู่กับ ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) และทุนประเภทอื่น เช่น ทุนมนุษย์ ทุนทางกายภาพ เป็นต้น แต่ “ทุนทางวัฒนธรรม” กลับเป็นแนวคิดที่ได้รับการกล่าวถึงในเมืองไทยก่อนแนวคิดทุนทางสังคม คือ เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 ซึ่งเป็นปีก่อนการเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ (พ.ศ.2540) ที่แนวคิดทุนทางสังคมได้รับการกล่าวถึงในประเทศไทย การยกแนวคิดเรื่องทุนทางวัฒนธรรมขึ้นมานั้น เนื่องจากการตระหนักถึงความเหลื่อมล้ำแตกต่างของคนในสังคมระหว่างเมืองกับชนบทอย่างมาก อีกทั้งมีการใช้ทรัพยากรและการทำลายสภาวะแวดล้อมขึ้นอย่างมากมายอันเนื่องมาจากการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ซึ่งทำให้เกิดการสูญเสียทุนทางวัฒนธรรมของสังคม และมีการเรียกร้องให้มีการคำนึงถึงทุนวัฒนธรรมในการพัฒนาประเทศ (ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ, 2547: 22)

โดย Bourdieu ถือเป็นนักคิดคนแรกที่เสนอคำว่า “ทุนวัฒนธรรม” ขึ้นมาควบคู่กับคำว่า “ทุนทางสังคม” โดย ใน Collins Dictionary of Sociology ได้อธิบายว่า Bourdieu เป็นผู้นำเสนอ นิยามเขาอธิบายความหมายของทุนวัฒนธรรมไว้ว่า “ผู้ปกครองชนชั้นกลางลงทุนทางวัฒนธรรมให้ลูกหลานมีความสามารถในการใช้ภาษาและวัฒนธรรม (ทุนวัฒนธรรม) เมื่อมีทุนทางวัฒนธรรมก็ได้เปรียบกลุ่มอื่น ทำให้สามารถเข้าสู่อาชีพที่ต้องการและความชอบธรรมที่จะมีส่วนได้ประโยชน์จากทุนเศรษฐกิจมากกว่าผู้อื่น ชนชั้นปกครองสามารถใช้สัญลักษณ์ของทุนวัฒนธรรมในรูปภาษาและวัฒนธรรมในการครอบงำผู้อื่น ชนชั้นล่างที่ไม่มีทุนวัฒนธรรมจะถูกตัดโอกาสดีๆ หลายอย่างไป” (Jary & Jary, 1991 อ้างถึงใน อมรา พงศาพิชญ์, 2543: 7)

จากการให้นิยามและความเป็นมาของทุนทางวัฒนธรรม พอจะสรุปได้ว่า ทุนทางวัฒนธรรม น่าจะหมายถึง แบบแผนหรือวิถีอันดีงามของสังคมที่แสดงออกทางจารีตประเพณี อันมีรากฐานจากความรู้ที่สั่งสมมาแต่ดั้งเดิม หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นความรู้ของคนในสังคม และเกี่ยวเนื่องกับทุนทางสังคมอย่างแยกกันแทบไม่ออก ซึ่งตรงกับองค์ประกอบหนึ่งของทุนทางสังคมที่ได้สรุปไว้ก่อนหน้านี้ ก็คือ “วัฒนธรรม และประเพณี”

2.2.4 ทุนทางสังคมกับทุนในสังคม

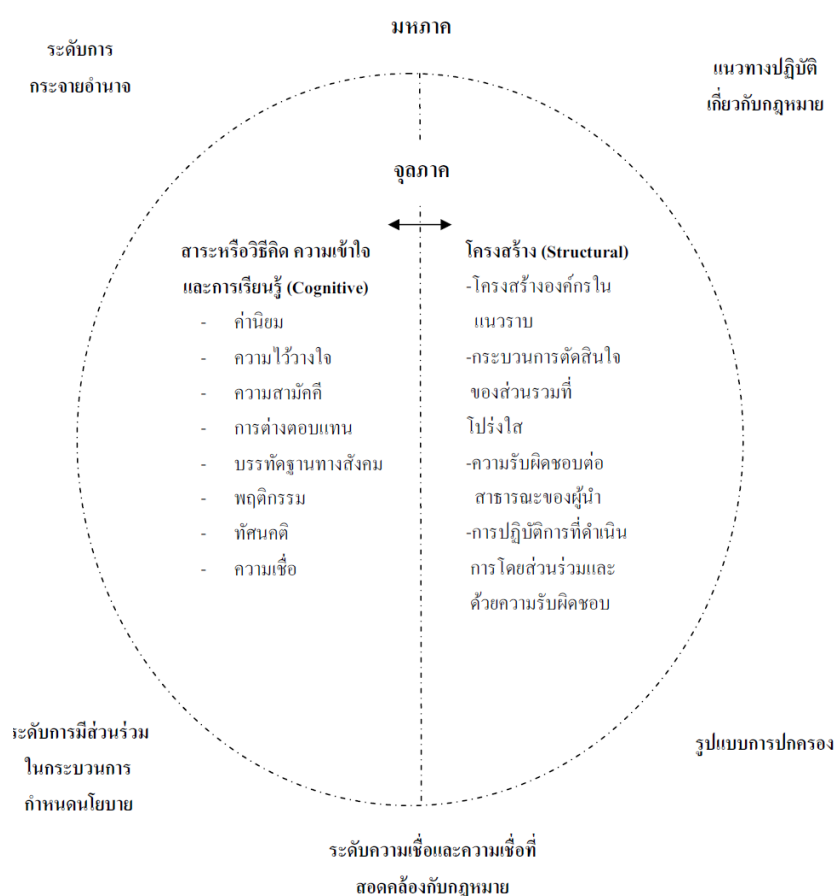
จากการให้นิยามที่ผ่าน จะเห็นได้ว่า ทุนทางสังคมเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่อยู่บนพื้นฐานของความคาดหวังและค่านิยม วัฒนธรรม จารีต ประเพณีร่วมกัน มีความไว้วางใจกัน มีการตอบแทนกัน อย่างไรก็ตาม ทุนทางสังคมในความหมายที่กว้างอาจมองครอบคลุมในเรื่องต่างๆ ทั้งที่เป็นเรื่องของปัจเจกชน กลุ่ม องค์กร ชุมชนและเครือข่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความหมายทุนทางสังคมไปในทิศทางที่เป็นความหมายของชุมชนหรือทุนในสังคมหรือทุนทางสาธารณะ อาทิ ทุนทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนที่เป็นพลังในการขับเคลื่อนชุมชน ได้แก่ พลังแห่งปัญญาหรือความรู้ พลังแห่งความสามัคคี เป็นต้น ดังนั้น ทุนทางสังคมในแบบกว้างนี้ จึงมุ่งเน้นที่ทรัพยากรหรือทุนประเภทอื่นที่มีอยู่ในชุมชนหรือสามารถนำไปเกิดประโยชน์แก่ชุมชน สามารถสร้างพลังให้เกิดแก่ชุมชนหรือทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้ ซึ่งการมองทุนทางสังคมในมิติดังกล่าวนี้นี้ ก็น่าจะได้รับประโยชน์และเกิดผลดีแก่สังคมโดยรวม

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เกิดความเข้าใจในประเด็นในการจำแนก “ทุนทางสังคม” และ “ทุนในสังคม” จึงต้องมีการอธิบายเกี่ยวกับทุนทางสังคมเพิ่มเติม (วรวิภา โรมรัตนพันธ์, 2548: 71-73) ดังนี้

1) การที่จะกำหนดทุนประเภทต่างๆ อาทิ ทุนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ทุนที่เป็นวัฒนธรรม ทุนที่เป็นภูมิปัญญาความรู้ ทุนที่เป็นตัวเงิน วัสดุอุปกรณ์ หรือความช่วยเหลือทางวิชาการที่มาจากภายนอก เป็นทุนทางสังคมนั้น อาจเกิดความสับสนขึ้นได้ เนื่องจากในบางพื้นที่ทุนที่กล่าวมานี้ไม่สามารถเอื้อประโยชน์แก่ชุมชนได้อย่างแท้จริง อาทิ มีทรัพยากรป่าไม้ แต่ชุมชนไม่สามารถใช้ประโยชน์ มีทุนทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ความรู้ แต่ชุมชนมาใช้ประโยชน์ไม่ได้ ในลักษณะเช่นนี้ จึงก่อให้เกิดความสับสนว่าสิ่งใดที่เรียกว่า ทุนทางสังคมและสิ่งใดที่ไม่ใช่ทุนทางสังคม ดังนั้น จึงต้องมีการนิยามศัพท์ขึ้นมาเพื่อรองรับกับปรากฏการณ์ดังกล่าว โดยเพิ่มคำว่า “ทุนในสังคม” ก็อาจจะทำให้เห็นความชัดเจนว่าทุนทั้งหลายทั้งปวงที่เข้าสู่ชุมชน สามารถเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนได้ สมาชิกทุกคนส่วนใหญ่ในชุมชนที่สามารถเข้าถึง หรือสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ก็ถือว่าทุนนั้นเป็นทุนสาธารณะหรือทุนของสังคม แต่หากไม่ใช่เงื่อนไขดังกล่าวทุนเหล่านั้นก็ไม่ใช่ทุนสาธารณะ หรือ ทุนในสังคม

2) ส่วนคำว่าทุนทางสังคม ก็ให้จำกัดอยู่ในความหมายเฉพาะเหมือนเดิมนั้นก็คือ เป็นความสัมพันธ์ของบุคคลที่เป็นพื้นฐานของความไว้วางใจกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ต่างตอบแทนกัน มีความสามัคคีกัน และจะต้องเป็นความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกับหลักศีลธรรมและความดีงามของสังคมมารองรับด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ “ทุนทางสังคมจึงเป็นกระบวนการที่จะก่อให้เกิดทุนทางสาธารณะหรือทุนในสังคม” เพราะความสัมพันธ์ของคนเป็นไปด้วยดี คนก็จะสามารถให้ความสัมพันธ์ระหว่างกันปรับเปลี่ยนเอาทุนต่างๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนได้ อาทิ เปลี่ยนเอาเงินทุนของแต่ละคนมาเป็นทุนกลุ่มออมทรัพย์ที่สามารถให้สมาชิกที่เดือดร้อนกู้ยืมได้ เปลี่ยนเอาความรู้ความสามารถในตัวมนุษย์แต่ละคนมาเป็นคณะกรรมการชุมชนช่วยเหลือแก้ปัญหาให้ชุมชนได้ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เกิดความชัดเจนและมีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น Bain and Hicks (อ้างถึงใน วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์, 2548: 54) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม ดังรูปที่ 2.2 ดังนี้

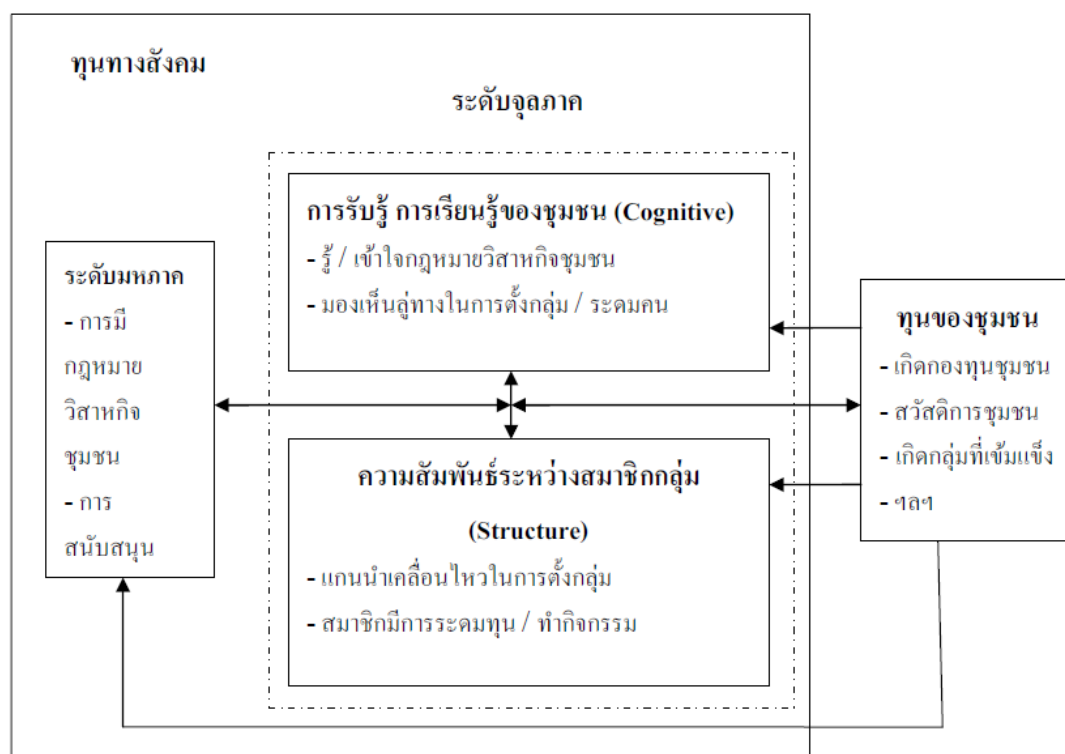

รูปที่ 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม

ในระดับมหภาค ทูตทางสังคมจะครอบคลุมบริบทขององค์กรหรือสถาบันต่างๆ ซึ่งจะ
เป็นความสัมพันธ์ที่อยู่ภายใต้โครงสร้างแบบเป็นทางการ อาทิ รูปแบบของการปกครอง แนวทาง
ปฏิบัติเกี่ยวกับกฎหมาย ระบบความคิด ความเชื่อที่สอดคล้องกับกฎหมาย ระดับของการกระจาย
อำนาจ และระดับการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย ในตัวอย่างนี้ ในระดับมหภาคจะสมมติให้
เป็นเรื่องของกฎหมายวิสาหกิจชุมชน นั่นหมายความว่า เมื่อรัฐออกกฎหมายวิสาหกิจชุมชนขึ้นมา
ทำให้เอื้อต่อการรวมกลุ่ม การระดมทุน รวมทั้งการสนับสนุนที่กลุ่มจะได้จากภาครัฐมีมากขึ้น
ดังนั้น ในกรณีนี้ ปัจจัยแวดล้อมภายนอกในระดับมหภาค อันได้แก่ การมีกฎหมายวิสาหกิจชุมชน
ขึ้นมาทำให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนากลุ่มต่างๆ ในชุมชนที่จะมีการระดมทุนเพื่อทำธุรกิจชุมชน

ส่วนในระดับจุลภาค ทูตทางสังคมถือเป็นศักยภาพของการรวมตัวขององค์กรใน
แนวนอน รวมทั้งเครือข่ายในการพัฒนา ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะอันได้แก่ เรื่องเกี่ยวกับ
สาระ วิถีดคิด ความเข้าใจ และการเรียนรู้ในเรื่องต่างๆ ของประชาชน (Cognitive) และเรื่องของ
โครงสร้าง (Structural) สำหรับทูตทางสังคมที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับสาระหรือวิธีการคิด (Cognitive)
เป็นเรื่องของการให้คุณค่า (Values) ความเชื่อ (Beliefs) ทศนคติ (Attitude) ความไว้วางใจ (Trust)
ความสามัคคี (Solidarity) และการต่างตอบแทน (Reciprocity) คุณค่าเหล่านี้ถือว่าเป็นคุณค่าร่วมกัน
ระหว่างสมาชิกในชุมชน และเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมี
ประสิทธิภาพ เพื่อให้ส่วนรวมมีการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีขึ้น ตลอดจนสมาชิกในชุมชนได้
เรียนรู้และเกิดความรู้ความเข้าใจเพียงพอที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินกิจการของกลุ่มได้

ส่วนทูตทางสังคมที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับโครงสร้างนั้น ถือว่าเป็นองค์ประกอบและระดับ
การปฏิบัติของสถาบันท้องถิ่น ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการที่สามารถตอบสนองต่อการทำ
ให้ชุมชนเกิดการพัฒนาก่อน ทูตทางสังคมในลักษณะดังกล่าวมักเกิดในองค์กรแนวราบที่มีความเป็น
เครือข่าย และสิ่งที่มีมักจะเห็นหรือเกิดขึ้นตามมาในองค์กรแนวราบและเครือข่ายดังกล่าว คือ
กระบวนการตัดสินใจที่มีความโปร่งใส การมีผู้นำที่รับผิดชอบ และการปฏิบัติโดยผู้คนในชุมชนเอง
เพื่อตอบสนองต่อประโยชน์ของส่วนรวม ดังรูปที่ 2.3

รูปที่ 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคมและทุนในสังคมหรือทุนสาธารณะ

2.2.5 กระบวนการทุนทางสังคม

วรุณี โรมรัตน์พันธ์ (2548: 83-85) กล่าวว่า กระบวนการทุนทางสังคม แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่เป็นกระบวนการ และส่วนที่เป็นปัจจัยแวดล้อมของกระบวนการ

(1) ส่วนที่เป็นกระบวนการทุนทางสังคม ประกอบด้วย 3 ส่วนได้แก่

1) ส่วนที่เป็นระบบคิด จะเป็นส่วนที่มีความเป็นนามธรรมสูง ระบบคิดดังกล่าวจะมีทั้งส่วนที่มีมาตั้งแต่เดิม ได้แก่ ความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่ปัจเจกชน กลุ่ม องค์กร สถาบัน หรือชุมชนได้สืบทอดมาจากบรรพชนในอดีต นอกจากนั้นระบบคิดอีกส่วนหนึ่งอาจจะมาจากสิ่งที่ได้เรียนรู้ในปัจจุบัน ซึ่งก็รวมทั้งความเชื่อ ศรัทธา ค่านิยม หรือธรรมเนียมปฏิบัติแบบใหม่ สำหรับสาระหลักที่เป็นอยู่ในระดับดังกล่าว ได้แก่ ระบบคิดที่เกิดจากค่านิยมที่มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการต่างตอบแทนกัน มีความไว้วางใจระหว่างกัน และมีความสามัคคีกัน เป็นต้น

2) ส่วนที่เป็นวิธีการปฏิบัติ จะเป็นส่วนที่มีความสัมพันธ์กับส่วนที่เป็นระบบคิด นั่นหมายความว่า เมื่อปัจเจก กลุ่ม องค์กร สถาบัน หรือชุมชนมีระบบคิดเกี่ยวกับค่านิยมในการ

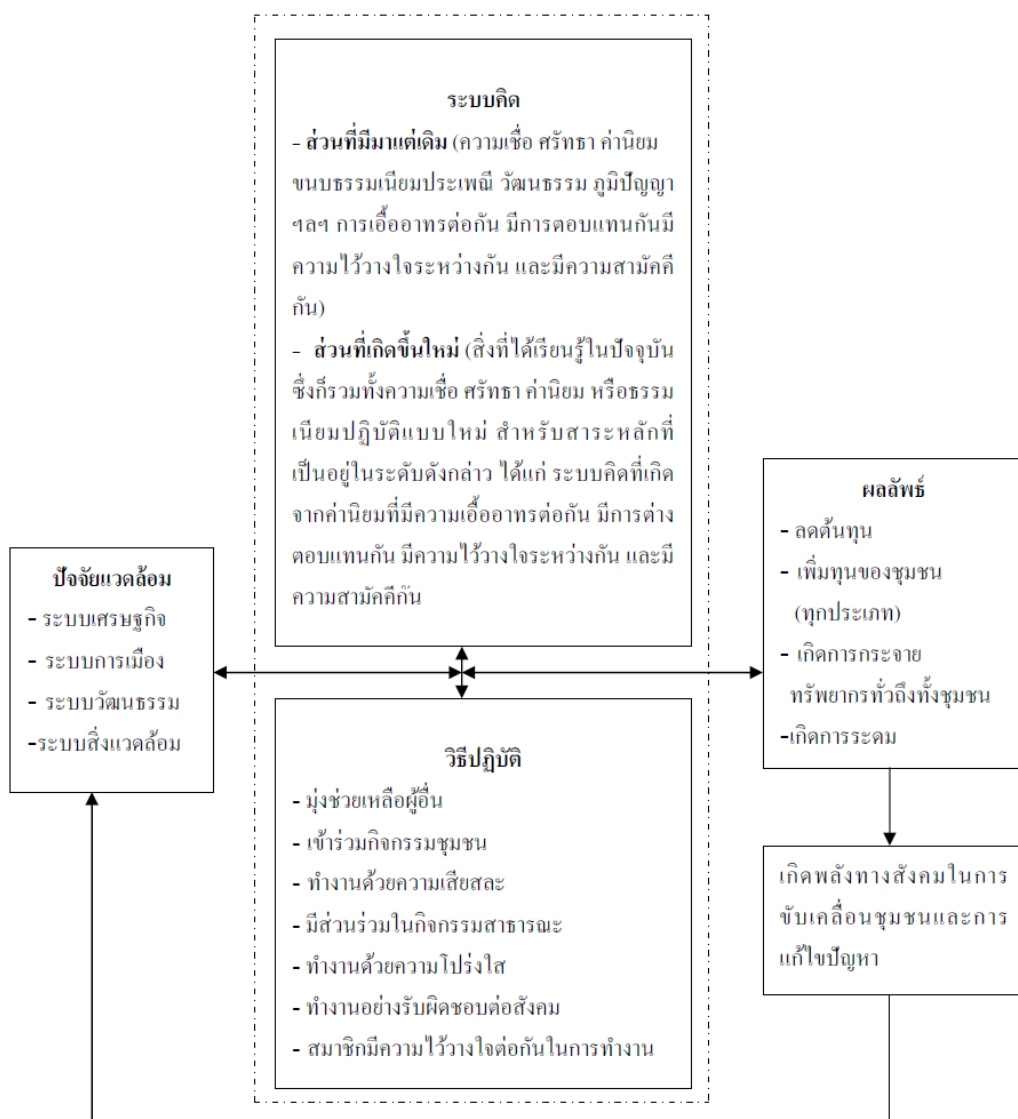
ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ระบบคิดดังกล่าวจะส่งผลให้สมาชิกมีการปฏิบัติต่อกันด้วยความเอื้ออาทรและมีความร่วมมือกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

3) ส่วนที่เป็นผลลัพธ์ จะเป็นส่วนที่เกิดจากผลของการที่สมาชิกมีระบบคิดและวิธีการปฏิบัติอย่างไร ซึ่งผลลัพธ์ดังกล่าวอาจอยู่ในรูปของทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมหรือเป็นทุนในรูปแบบต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสังคมส่วนรวม อาทิ ทุนที่เป็นตัวเงิน (ทุนในรูปของกองทุนชุมชน) ทุนมนุษย์ (แรงงานที่มีการลงแขกเอาแรงช่วยเหลือกัน) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ (มีป่าไม้ที่เป็นป่าของชุมชน) ทุนภูมิปัญญา (ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชน) โดยทรัพยากรหรือทุนต่างๆ เหล่านี้เป็นของชุมชนหรือเป็นของสาธารณะที่สมาชิกในชุมชนสามารถเข้าถึงและมาใช้ประโยชน์ได้

(2) ส่วนที่เป็นปัจจัยแวดล้อมของกระบวนการ

ได้แก่ ปัจจัยภายนอกต่างๆ ที่เป็นทั้งรูปธรรม (เงินจากชุมชนภายนอก เครื่องมือที่ได้รับความร่วมมือจากภายนอก บุคลากรหรือนักวิชาการจากภายนอก) และนามธรรม (ความช่วยเหลือทางวิชาการจากภายนอก ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ต่างๆ จากภายนอก) รวมทั้งผลที่เกิดจากระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยีจากภายนอกที่มีผลต่อระบบความคิด และวิธีการปฏิบัติภายในกลุ่ม องค์กร สถาบัน และชุมชน

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปกระบวนการทุนทางสังคม ทั้งในส่วนที่เป็นกระบวนการ และส่วนที่เป็นปัจจัยแวดล้อมของกระบวนการได้ ดังรูปที่ 2.4

รูปที่ 2.4 กรอบแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการทุนทางสังคม

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม

2.3.1 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน

ความหมายของวัฒนธรรม

ความหมายของ วัฒนธรรม จากการประชุมนานาชาติเกี่ยวกับนโยบายวัฒนธรรมที่ องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และสหประชาชาติ ได้จัดขึ้นในเม็กซิโก ใน พ.ศ. 2525 ก่อ สวัสดิพานิช ได้กล่าวถึงผลการประชุม โดยเฉพาะคำนิยามของ วัฒนธรรมไว้ว่า “วัฒนธรรมได้แก่ผลรวมของลักษณะอันเด่นชัดทางจิตใจ วัตถุ ปัญญาและอารมณ์ ซึ่งเป็นคุณลักษณะของกลุ่มชนหรือสังคมหนึ่ง” วัฒนธรรมแต่ละวัฒนธรรมจะมีองค์ประกอบอยู่ 3 ประการคือ

1. ความเชื่อทางวัฒนธรรม คือ ความคิดของมนุษย์หรือกลุ่มชนในสังคมหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับวัตถุสิ่งของ เป็นความคิดในด้านความต้องการที่จะได้รับการตอบสนองทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจอย่างมีเหตุผล จากความคิดความเชื่อของมนุษย์หรือกลุ่มชนในด้านความต้องการนี้ จะส่งผลไปสู่การแสดงออกเพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ต้องการ ซึ่งพฤติกรรมที่แสดงออกมานี้ก็คือรูปแบบทางวัฒนธรรมหรือถ้าจะกล่าวโดยสรุป ความเชื่อทางวัฒนธรรม เป็นความต้องการของมนุษย์และกลุ่มชนที่อยากได้อะไรสักอย่าง เพื่อสนองความต้องการทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ความต้องการนี้จะมีผลสอดคล้องเหมาะสมกับศักยภาพของชุมชน

- 2 รูปแบบทางวัฒนธรรม คือ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นพฤติกรรมของมนุษย์ที่สัมพันธ์กับมนุษย์ หรือมนุษย์สัมพันธ์กับวัตถุสิ่งของของพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกนี้ก็เพื่อที่จะให้ได้มาในสิ่งที่ต้องการ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ ย่อมเกี่ยวกับปัจจัย (input) กระบวนการ (process) และผลลัพธ์ (product) อีกทั้งศักยภาพของมนุษย์และชุมชนด้วย

3. คุณค่าทางวัฒนธรรม จะเป็นการประเมินคุณค่าของความเชื่อและรูปแบบทางวัฒนธรรม โดยบุคคลหรือสมาชิกของชุมชนว่า รูปแบบทางวัฒนธรรม เมื่อบังเกิดผลแล้วได้ตอบสนองความต้องการของบุคคลหรือชุมชนตรงตามความเชื่อทางวัฒนธรรมหรือไม่ ผลที่เกิดขึ้นเหล่านี้ ก่อให้เกิดผลดีมีความพอใจได้รับความสุขความสงบสำหรับตนเองและสังคมหรือไม่ ถ้าผลการประเมินความเชื่อ และรูปแบบทางวัฒนธรรมนั้นปรากฏออกมาว่า มีคุณค่าทำให้บุคคลและกลุ่มชนในสังคมมีความสุขสงบความเชื่อและรูปแบบทางวัฒนธรรมนั้นก็จะมีการสืบทอดต่อไปได้

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรมได้เสนอ ความหมายเกี่ยวกับ “วัฒนธรรม” ดังนี้ วัฒนธรรม คือ มรดกสังคมเป็นลักษณะเฉพาะในการดำรงชีวิตของกลุ่มคนที่มาอยู่ร่วมกัน และได้มีการเปลี่ยนแปลงให้เจริญตามยุคสมัย

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542) ให้ความหมายของ วัฒนธรรม ไว้ว่า คือ สิ่งที่ทำความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ

ประเวศ วะสี (2533) กล่าวว่า วัฒนธรรม คือ พลังของสังคมทางภูมิปัญญา เพื่อพัฒนา เศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง สังคม สิ่งแวดล้อมพร้อมกัน

วัฒนธรรม ตามความหมายของพระยาอนุมานราชธน (2515) ได้ให้ความหมายว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์ในส่วนรวมผลิตสร้างมันขึ้นมา โดยการเรียนรู้จากกันและสืบทอดเป็น ความเจริญก้าวหน้า หรืออาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมเป็นส่วนทั้งหมดที่ซับซ้อน ซึ่งประกอบด้วย ความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศิลธรรม กฎหมาย ประเพณี

วัฒนธรรม ในความหมายที่ สุพัตรา สุภาพ (2518) ได้ให้ไว้ ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างที่ แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือสังคมหนึ่ง มนุษย์ได้คิดสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ วิธีในการปฏิบัติ การจัดระเบียบตลอดจนระบบความเชื่อ ความนิยม ความรู้ เทคโนโลยี ต่างๆ ในการควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ

โดยสรุป วัฒนธรรม หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ถือเป็นแบบ แผนปฏิบัติในสถานการณ์ต่างๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถดำเนินการร่วมกัน ดังนั้น วัฒนธรรมไทย หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิตของคนไทยที่ได้สั่งสม เลือกรสรให้เหมาะสมกับ สภาพแวดล้อมในสังคมไทย และยังสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการที่จะดำรงไว้ ซึ่งสังคมอันดีงาม เจริญ สืบทอดกันเป็นมรดกทางสังคมมาตั้งแต่ในอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน

2.3.2 แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

มนุษย์มีการตั้งถิ่นฐานประกอบอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามสภาพแวดล้อมของ ธรรมชาติ มนุษย์จะพัฒนาวิถีปฏิบัติของตนขึ้น ให้ทุกคนยอมรับและมีการถ่ายทอด เรียกวิธีปฏิบัตินี้ ว่า วัฒนธรรม ซึ่งมีทั้งในระดับกว้างและแคบ เช่น กลุ่มคน ชุมชน สิ่งมีชีวิตดำรงอยู่ได้ด้วยการ ถ่ายทอดประสบการณ์ให้กับสมาชิกใหม่ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์มิได้เป็นไปตามธรรมชาติ ล้วนๆ แต่เกิดขึ้นจากการกำหนดขึ้นของมนุษย์ เพื่อประโยชน์ คือ ช่วยส่งเสริมวิถีทำมาหากิน การ สร้างความสุขแก่หมู่คณะและรักษาหมู่คณะให้ปลอดภัย (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2531) ซึ่ง บุญเทียน ทอง ประสาน (2531) พบว่า การเคารพผู้อาวุโส การทำบุญ ความเชื่อในเรื่องการทำความดี ความ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การช่วยเหลือกันและกัน ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติเป็นกฎเกณฑ์ที่สมาชิกของ ชุมชนได้ร่วมกันสร้างขึ้น มีการดำรงอยู่อย่างสอดคล้องและรับใช้ชุมชนอย่างต่อเนื่อง เป็นสิ่งที่มี คุณค่าทั้งด้านจิตใจและความรู้สึก เป็นสิ่งที่นำไปสู่เอกลักษณ์ของการรวมกลุ่ม เพื่อพัฒนาท้องถิ่น ระบบวัฒนธรรมชุมชนดังกล่าว มีวัด มีพระสงฆ์ มีความเชื่อทางศาสนา เป็นองค์กรรวมของหมู่บ้าน มี ศักยภาพของสถาบันชุมชน มีภูมิปัญญาชาวบ้านและเครือข่ายต่างๆ ที่อยู่ในชุมชน ซึ่งในอดีตกาล เครือข่ายจะเกิดขึ้นทั้งในยามปกติและยามวิกฤต ซึ่งเกิดขึ้นจากปัจจัยผลักดันและเงื่อนไขเอื้ออำนวยบาง

ประการ ปัจจัยผลักดันในยามปกติ ได้แก่ ความต้องการสินค้าและบริการบางอย่างที่ไม่อาจหาได้ในครอบครัว เครือญาติหรือชุมชนของตน ชุมชนจึงต้องแสวงหาสินค้าและบริการจากแหล่งอื่นในรูปแบบของการแลกเปลี่ยนหรือค้าขาย ส่วนในยามวิกฤติ เช่น น้ำท่วมจนข้าวปลาอาหารสูญเสียไปหมด ชาวบ้านเสียหายเดือดร้อนก็จะออกไปขอความช่วยเหลือจากเครือข่ายของตนเอง ซึ่งอาจได้แก่เครือญาติหรือหมู่บ้านที่เป็นเพื่อนบ้าน เพื่อบรรเทาความเดือดร้อน

วัฒนธรรมชุมชนเป็นการก่อตัวขึ้นจากการต่อสู้ เพื่อให้ทุกคนมีอยู่มีกิน และจากการที่ต้องอยู่ร่วมกันสัมพันธ์กันเป็นสังคมชุมชน การต่อสู้เพื่อการมีอยู่มีกิน จึงก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการผลิตแบบกสิกรรม เกิดการคิดค้นและพัฒนาเทคโนโลยีต่างๆ เกิดการจัดระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติประกอบกับ ความต้องการเกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัว ความเป็นมาและเป็นไปของจักรวาล โลกและชีวิต พัฒนาขึ้นเป็นวัฒนธรรมทางความเชื่อ เกิดระบบคุณค่าและเกิดการรับศาสนาเข้ามาในชุมชนพร้อมกับพิธีกรรมต่างๆ และการที่ต้องอยู่อาศัยร่วมกันเป็นชุมชน จำเป็นต้องจัดระบบความสัมพันธ์ที่จะทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ก่อให้เกิดวัฒนธรรมการร่วมสัมพันธ์กัน เกิดเป็นจารีตประเพณี ระบบกฎเกณฑ์และพิธีกรรมต่างๆ เป็นแนวทางให้สมาชิกของชุมชนทั้งรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไป ได้ยึดปฏิบัติและสั่งสมจนกลายเป็นผลึกทางความคิด (สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์, 2533) ระบบกฎเกณฑ์ ประเพณีต่างๆ มีขึ้น เพื่อให้มนุษย์สามารถมีชีวิตอยู่รอดได้ เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็มีการสืบทอดและพัฒนากันมาตามลำดับ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทแวดล้อมของสังคม อีกส่วนหนึ่งก็ถูกปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมใหม่ ซึ่ง สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์ (2533) ได้จำแนกความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมไว้ 3 มิติ คือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านหรือระบบเครือญาติเดียวกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ในระดับนี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์กันภายในหน่วยย่อยของชุมชน ซึ่งจะมีความคุ้นเคยและกระชับแน่นแฟ้นกันมากในหมู่เครือญาติ

2. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นการแสดงถึงศักยภาพในการคิดค้นของมนุษย์โดยการเรียนรู้จากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับการดำรงชีพของตนเองและมีความสอดคล้องกันธรรมชาติ เช่น เครื่องมือทำการเกษตรหรือการพึ่งพาธรรมชาติเกี่ยวกับปัจจัย 4 คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค

3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นการสร้างสัญลักษณ์แทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีคุณและโทษกับมนุษย์ เพราะมนุษย์มีความปรารถนาที่จะได้รับความปลอดภัยและความหวังว่าอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะช่วยได้ ดังนั้นเพื่อดำรงรักษาสถานะอำนาจแห่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มนุษย์ได้สร้างจากความคิดคำนึงของตนและถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นหลังๆ ต่อมาได้ด้วยการประกอบ

พิธีกรรมที่เคร่งครัดและการกระทำอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นการปฏิบัติที่เชื่อมโยงกับอุดมการณ์ ความเชื่อของคนในสังคมนั้น

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2543) พบว่า หมู่บ้านไทยยังมีพลังยึดเหนี่ยวกันไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนที่มีระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ วัฒนธรรมชุมชนหมู่บ้านไทยที่สำคัญ ได้แก่ วัฒนธรรมพึ่งตนเอง ทั้งทางด้านความคิด (มีภูมิปัญญาเป็นของตนเอง) เศรษฐกิจ (มีระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ) และวัฒนธรรม (มีประเพณี พิธีกรรมต่างๆ เป็นของตนเอง) ส่วน ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2542) ศึกษาพบว่า วัฒนธรรมชุมชนเป็นกลไกที่สร้างความสัมพันธ์และคงความสัมพันธ์ของสมาชิกชุมชนไว้ด้วยกัน ความสัมพันธ์นี้ย่อมถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม การเอื้ออาทรดูแลซึ่งกันและกัน เป็นวัฒนธรรมชุมชนที่มีมานานแล้ว และแนวคิดนี้สอดคล้องกับแนวคิดของธนาคารโลก เรื่องดาข่ายสังคมของคนจน ซึ่งหมายถึง กลไกทางสังคมในภาวะวิกฤต ซึ่งรองรับผู้ที่ตรึงไว้ไม่ให้หลุดไปจากสังคมเมื่อทุนทางสังคมและวัฒนธรรมไม่มี แท้ที่จริงดาข่ายสังคมเป็นสิ่งเดียวกันกับทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคม เพียงแต่ถูกมองว่าเป็นทุน เมื่อสามารถเอาไปใช้ต่อได้ในภาวะปกติ แต่มองดาข่ายว่ามีไว้รองรับผู้ที่เดือดร้อนไม่ให้หลุดออกจากสังคมชุมชนอาจใช้วัฒนธรรม เพื่อสร้างอำนาจและพลังชุมชนให้ทุนทางสังคมมีเพิ่มขึ้น ถ้าพลังทางวัฒนธรรมชุมชนมีมากพอ ทำให้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2542) มีความเห็นว่า ถ้ากลไกทางสังคมถูกทำลายทุนทางวัฒนธรรมก็ไม่สามารถที่จะส่งเสริมระบบเศรษฐกิจชุมชน และจะเห็นได้ว่าระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง เป็นวัฒนธรรมมากกว่าระบบการผลิต

2.3.3 แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม

“ทุน” เป็นคำที่มนุษย์ได้รู้จักกันมาช้านาน แต่ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของคำนี้ยังมีความหลากหลายและแตกต่างกันออกไป แต่อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาโดยภาพรวมดูเหมือนว่ามนุษย์จะมีความเข้าใจในความหมายของคำว่า “ทุน” ไปในมิติทางเศรษฐศาสตร์มากกว่ามิติอื่นๆ ต่อมาได้มีการนำความคำว่า “ทุนทางวัฒนธรรม” มาใช้ในวงการพัฒนาเพิ่มขึ้นอีก เป็นเหตุทำให้ผู้มีความเข้าใจในความหมายของคำๆ นี้ แตกต่างกันไปมากยิ่งขึ้น

เมื่อพิจารณาจากความหมายของ “ทุนทางวัฒนธรรม” ก็จะมีการยกตัวอย่างกันอยู่บ้าง อาทิเช่น จิตใจที่โอบอ้อมอารี การช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในสังคมนั้นๆ เหล่านี้เป็นต้น หรือกล่าวในอีกนัยหนึ่งที่ว่า สังคมเรากำลังประสบปัญหาการแก้ไขมิใช่เพียงแค่อาศัยทุนทรัพย์ หรือ ในเรื่องของตัวเงินเพียงอย่างเดียว แต่เงื่อนไขประการสำคัญของการพัฒนาประเทศก็คือ เงื่อนไขทางด้านสังคมและวัฒนธรรม มิ่งสรรพ ขาวสอาด (2547) กล่าวถึงทุนวัฒนธรรมว่า เป็นสมบัติสาธารณะ (public domain) ไม่สามารถขึ้นทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญาได้ ทำให้ใครๆ ก็สามารถ

หยิบฉวยไปใช้ได้ ส่วน รังสรรค์ ธนพรพันธุ์ (2539) ได้อธิบายไว้ว่า "...ด้วยเหตุที่วัฒนธรรมเป็นเรื่องของการดำเนินชีวิตตามปกติของมนุษย์ กระบวนการยอมรับแบบแผนการดำรงชีวิตและพฤติกรรมใดๆจนเป็นวิถีแห่งชีวิต จึงเป็นปมเงื่อนไขสำคัญในการทำความเข้าใจกระบวนการแปรวัฒนธรรมเป็นสินค้า..." และนอกจากนั้น รังสรรค์ ธนพรพันธุ์ ยังได้เสนอ ทูทางวัฒนธรรม ในเชิงเศรษฐศาสตร์ว่า ตามแนวคิดเศรษฐศาสตร์ ทูทางวัฒนธรรม เกี่ยวข้องกับการเติบโตของอุตสาหกรรมที่ผลิตสินค้าและบริการที่มีมิติทางวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะสินค้าและบริการเหล่านี้มีการฝังตัวของวัฒนธรรมการลงทุนที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม การลงทุนรายจ่ายทางวัฒนธรรม คือค่าใช้จ่ายที่ช่วยให้กิจกรรมด้านวัฒนธรรมได้รับการจรรโลงและเกิดการเติบโตของงาน ในระยะต่อมา พ.ศ. 2546 รังสรรค์ ธนพรพันธุ์ ได้กล่าวถึง ทูวัฒนธรรม ว่าเป็นทุนที่ใช้ในการผลิตและบริการ ที่มีนัยทางวัฒนธรรม และจะเติบโตใหญ่ได้ต้องอาศัยการเติบโตของอุตสาหกรรมสินค้าวัฒนธรรม (Cultural Products) ซึ่งสินค้าทางวัฒนธรรมนี้เป็นสินค้าหรือบริการที่มี "การฝังตัวของวัฒนธรรม" (Cultural Embodiment) สินค้าหรือบริการบางประเภทอาจมีนัยยะ เกี่ยวกับวัฒนธรรมไม่ชัดเจน แต่บางประเภทมีความชัดเจนยิ่ง เช่น ผัก ผลไม้ มิได้มีนัยที่ชัดเจน เพราะล้วนเป็นผลผลิตทางธรรมชาติ แต่อาหารที่ปรุงแต่งโดยมนุษย์มีนัยทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน เพราะกระบวนการที่ปรุงแต่งอาหารมีเรื่องของวัฒนธรรมมาเกี่ยวข้องด้วย นอกจากนี้ รังสรรค์ ธนพรพันธุ์ ได้แสดงความเห็น เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับสินค้าวัฒนธรรมแล้ว ยังได้อธิบายการก่อเกิดและเติบโตของทุนวัฒนธรรมจากเหตุปัจจัย 4 ประการด้วยกัน ดังนี้

1. กระบวนการแปรวัฒนธรรมเป็นสินค้า (Commoditization of Culture) ถือได้ว่าเป็นปัจจัยปฐมฐานที่เกื้อกูลการก่อเกิด และการเติบโตของทุนทางวัฒนธรรม หากวัฒนธรรมมิได้แปรสภาพเป็นสินค้า อุตสาหกรรมสินค้าวัฒนธรรมย่อมมีอาจเกิดขึ้นได้ ด้วยเหตุที่ว่าวัฒนธรรมเป็นเรื่องของการดำเนินวิถีชีวิตตามปกติของมนุษย์ กระบวนการยอมรับแบบแผนการดำรงชีวิตและพฤติกรรมแล้วนั้น วัฒนธรรมต้องแปรวัฒนธรรมเป็นสินค้า เพื่อให้เกิดความต้องการซื้อ เมื่อมีความต้องการซื้อหรืออุปสงค์เกิดขึ้นแล้ว ความต้องการซื้อสินค้าวัฒนธรรมนั้นก็จะเกิดขึ้น

2. กระบวนการเทคโนโลยีานุวัตร (Technologization of Culture) การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ก่อให้เกิดผลผลิตใหม่ ซึ่งมีผลกระทบต่อมนุษย์และสังคมในด้านต่างๆ กระบวนการปรับตัวทางเทคโนโลยี จึงมีผลกระทบด้านวัฒนธรรม เพราะทำให้โครงสร้างความต้องการทางวัฒนธรรมเปลี่ยนไป

3. กระบวนการพาณิชย์านุวัตร (Commercialization of Culture) วัฒนธรรมจะกลายเป็นสินค้าได้ มิใช่เฉพาะแต่จะต้องมีความต้องการหรืออุปสงค์ หากยังต้องมีตลาดขนาดใหญ่พอสมควร การผลิตสินค้าวัฒนธรรมจึงเกิดขึ้นได้ ข้อสำคัญต้องเป็นการผลิต เพื่อที่จะขายไม่ใช่เพื่อเอาไว้กินใช้ กระบวนการสร้างอุปสงค์จึงต้องโยงใยที่หยั่งรากลึกและมีฐานอันกว้างขวาง

4. กระบวนการโทรทัศน์านวัตกรรม (Televisualization of Culture) ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีคมนาคม ผสมกับความก้าวหน้าของเทคโนโลยีอากาศ ก่อให้เกิดบริการโทรทัศน์ระหว่างประเทศขยายตัวอย่างรวดเร็ว นับตั้งแต่ทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา การขยายตัวของเครือข่ายและบริการโทรทัศน์ระหว่างประเทศมีส่วนช่วยเริ่มกระบวนการโลกาภิวัตน์ บทบาทและอิทธิพลของบริการโทรทัศน์มีอิทธิพลต่อการยอมรับวัฒนธรรมของชาติมหาอำนาจ

นอกจาก รัสเซลล์ ธนพรพันธุ์ (2546) จะได้กล่าวถึงการเกิดของทุนทางวัฒนธรรมแล้ว ยังได้กล่าวถึงลักษณะบางประการของทุนทางวัฒนธรรม โดยแยกลักษณะเด่นของทุนทางวัฒนธรรมออกเป็น 7 ประการด้วยกันประกอบด้วย

1. สินค้าวัฒนธรรม จะต้องมียุทธศาสตร์ทางวัฒนธรรม กล่าวคือ ต้องมีการฝังตัวของวัฒนธรรม สินค้าวัฒนธรรม หมายถึง สินค้าและบริการที่มีนัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมในด้านใดด้านหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบความเชื่อและศรัทธา ระบบคุณค่า บรรทัดฐานทางจริยธรรม แบบแผนการพักผ่อนหย่อนใจ การละเล่นและการกีฬา การแต่งกาย วรรณกรรม และสิ่งพิมพ์ ศิลปะ ฯลฯ

2. ทุนทางวัฒนธรรมมีขายทั้งในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการ

3. บรรดากิจกรรมทางเศรษฐกิจที่กลุ่มทุนวัฒนธรรมยังร่ำรวยถึง ส่วนใหญ่มีการกระจุกตัวของทุน (Concentration of Capital) อย่างสูง จึงมีอำนาจผูกขาดระดับหนึ่ง

4. กลุ่มทุนวัฒนธรรมมีการผนึกตัวอยู่ตลอดเวลาสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจด้วยการควบและครอบกิจการ

5. กลุ่มทุนวัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้เกิดความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การทุ่มเทรายจ่ายในด้านการวิจัยพัฒนา วงจรชีวิตของสินค้าอย่างค่อนข้างสั้น

6. กลุ่มทุนวัฒนธรรมต้องพยายามสร้างอุปสงค์ ที่มีต่อสินค้าของตนอยู่ตลอดเวลา มิฉะนั้นย่อมยากที่จะหารางส่วนแบ่งทางการตลาดไว้ได้

7. กลุ่มทุนวัฒนธรรม แม้จะเป็นบริษัทยักษ์ใหญ่ระหว่างประเทศและเป็นหัวหอกของกระแสโลกาภิวัตน์ แต่มักเลือกจะทำสัญญาพันธมิตรเชิงยุทธศาสตร์กับกลุ่มทุนท้องถิ่นในประเทศโลกที่สาม เพราะต้องการหาประโยชน์จากเครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มทุนท้องถิ่น ในการนี้อาจต้องปรับผลผลิตให้สอดคล้องกับรสนิยมและวัฒนธรรมท้องถิ่น

ชยอนันต์ สมุทรวณิช (2540) ได้กล่าวถึง วัฒนธรรมไว้ว่า คือ ทุน มีนัยสำคัญว่า เมื่อถือว่าวัฒนธรรมเป็นทุนชนิดหนึ่งแล้ว ก็มี culture stock ได้และมีการเปลี่ยนแปลงได้ น่าจะถือได้ว่าเป็นการลงทุนหรือทำให้ทุนเดิม (มรดกทางวัฒนธรรม) รักษาคุณค่าไว้ ความมั่นคงทางจิตวิญญาณ เน้นความมั่งคั่งทางวัฒนธรรม ซึ่งก็คือจุดหมายของความเป็นมนุษย์ นอกจากนั้น ชยอนันต์ สมุทรวณิช ยังมองว่า วัฒนธรรมเป็นทุนทางสังคม ซึ่งมีมานานก่อนการปฏิวัติอุตสาหกรรมและไม่สูญ

สลายหายไป ไม่สามารถทำลายได้ แม้จะตกอยู่ภายใต้การครอบงำของอำนาจอื่นๆ ในช่วงที่อยู่ภายใต้อิทธิพลอื่น วัฒนธรรมเป็นฝ่ายถูกกระทำและมีบทบาทรับเป็นสำคัญ มองวัฒนธรรมในฐานะ “สินค้าทางวัฒนธรรม” เป็นการมองว่าสินค้าและบริการมีบทบาทหลัก และการมีมิติทางวัฒนธรรมเป็นบทบาทรอง เกิดกระบวนการแปรวัฒนธรรมเป็นสินค้า กระบวนการเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมเป็นฝ่ายถูกกระทำ และมีบทบาทรับเป็นสำคัญ โดยมีสินค้าและบริการเป็นตัวหลัก ทำให้วัฒนธรรมถูกกลืนกลายและอาจสูญเสียเอกลักษณ์ไป

2.3.4 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความหมายและลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

“ภูมิปัญญา” เป็นคำที่ใช้กันในหมู่นักศึกษามานานแล้ว ส่วนคำว่า “ภูมิปัญญาคนในชุมชน” หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หรือ “ภูมิปัญญาไทย” มีผู้สนใจกันมากขึ้น และยังมีนักวิชาการผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญได้ให้ความหมายไว้หลายคนด้วยกัน ประกอบด้วย พัทธสาธุ (2534) ได้กล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญา (Wisdom) หมายถึง ความรู้ความคิดที่สั่งสมไว้ หรือคือความสามารถในการสืบค้นหาคุณค่าและการสืบทอดคุณค่านั้น เช่นการเรียนรู้ว่าคนโบราณในสมัยก่อนกินอยู่อย่างไร รักษาสุขภาพอย่างไร สร้างซ่อมแซมบ้านเรือน รู้จักประดิษฐ์เครื่องนุ่งห่มอย่างไร เป็นต้น ภูมิปัญญาคนในชุมชน หรือ วิชาการคนในชุมชน (Popular Wisdom) หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่คนในชุมชนคิดได้เอง และนำมาใช้ในการแก้ปัญหา ยังรวมถึงการถ่ายทอดความรู้จากบรรพบุรุษ ในทางปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หมายถึง องค์ความรู้ที่ประชาชนในแต่ละท้องถิ่นได้เรียนรู้จากประสบการณ์ว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม สามารถจะใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน ไม่ขัดต่อศีลธรรม ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมีการถ่ายทอดสืบเนื่องติดต่อกันจนเป็นวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งมีความผูกพันอย่างบูรณาการของชีวิตสังคม และในสภาพแวดล้อมที่มีความแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีสุขสมบูรณ์ ศานติสุขอย่างยั่งยืน ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อเนื่องกันเป็นเวลานานจนเป็นวัฒนธรรม

ประเทศไทยมีประวัติศาสตร์อันยาวนาน ได้มีการสั่งสมภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้านมากมาย และมีความหลากหลาย อาจจำแนกออกได้เป็นหลายด้าน เช่น ภูมิปัญญาทางด้านการเกษตร ภูมิปัญญาด้านสาธารณสุข ภูมิปัญญาด้านสวัสดิการชุมชน ภูมิปัญญาด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาด้านการศึกษา ศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรม อุตสาหกรรม ฯลฯ

ชนวน รัตนวราหะ (2541) ได้กล่าวถึง ความหลากหลายของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นว่ามีความแตกต่างกันไปตามสภาพเศรษฐกิจสังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นความเฉพาะเจาะจงของแต่ละท้องถิ่นซึ่งไม่เหมือนกัน ถึงแม้จะมีบางส่วนหรือหลายส่วนที่คล้ายคลึงกันก็ตาม และที่สำคัญก็คือ ส่วนใหญ่ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะเน้นการพึ่งตนเอง ดังนั้นลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นจะประกอบด้วย ความหลากหลายที่มีความจำเพาะของแต่ละท้องถิ่น มีการพึ่งตนเองมีความเชื่อมโยงอย่างบูรณาการระหว่างชีวิต สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และขนบธรรมเนียมประเพณี ให้ความเชื่อและเคารพต่อผู้อาวุโส และสิ่งศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับจิตวิญญาณ และยังสามารถส่งเสริมให้เกิดจริยธรรมมากกว่าวัตรธรรม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2547) อธิบายถึง ทูทางปัญญาและวัฒนธรรมว่า ครอบคลุมถึงระบบคุณค่า เช่น คุณธรรม วินัย จิตสำนึกสาธารณะ ระบบเครือญาติ วัฒนธรรมไทย ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่นแห่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน และสถาปัตยกรรมที่แสดงเอกลักษณ์ไทย ส่วน เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544: 42) ได้กล่าวถึง ทูทางวัฒนธรรมในส่วนของภูมิปัญญาว่า ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาเรียนรู้และปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่มีการพัฒนาการสืบสานกันมายาวนาน สังคมไทยเป็นสังคมหนึ่งที่สะสมทุนทางวัฒนธรรม ที่เรียกว่า ภูมิปัญญาไว้มาก และมีความหลากหลายสอดคล้องกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม

ภูมิปัญญาจึงเกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดในทุกสาขาวิชา ไม่แยกเป็นวิชาๆ ดังนั้นวิชาเกี่ยวกับเศรษฐกิจอาชีพ ความเป็นอยู่ การใช้จ่าย การศึกษา และวัฒนธรรมนั้นจะผสมผสานกลมกลืนเชื่อมโยงกันหมด (ประเวศ วะสี, 2530: 75) ภูมิปัญญามี 2 ลักษณะ (เสรี พงศ์พิศ, 2529: 145)

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม คือ เป็นวัฒนธรรมที่เป็นความเชื่อในจิตธรรม ซึ่งไม่สามารถวัดได้ จับต้อง และพิสูจน์ได้ในทางวิทยาศาสตร์ ความเชื่อในทางศาสนาที่使人ประกอบกรรมดี หากทางไปสู่การพ้นทุกข์ตลอดจนการเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ที่ส่งผลให้คนกระทำความดีตามคำสั่งสอนของบรรพบุรุษ และทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้บุพการี และญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ทำให้เกิดการแบ่งปันความมั่นคงไปยังบุคคลอื่น ทำให้สังคมเกิดความสันติสุข ลักษณะดังกล่าวเป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม คือ วัฒนธรรมที่เป็นวัตรธรรม ที่สามารถเห็นและจับต้องได้รวมทั้งสามารถจะพิสูจน์ วัดและอธิบายได้ โดยทางวิทยาศาสตร์ เช่น การอธิบายว่าทำไมการเกษตรผสมผสานจึงทำให้ดินดีขึ้น มีความชื้นมากขึ้น ศัตรูพืชไม่เกิดการระบาด ซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพของพืชและสัตว์ที่มีการสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและ

กันในระบบนิเวศน์เกษตรของไร่นา ซึ่งเรื่องดังกล่าวนี้ จึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะดนตรี รวมทั้งเทคโนโลยีสมัยใหม่ทั้งหลาย

เอกวิทย์ ฌ ถกลาง (2541) พบว่า ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพ ในระบบนิเวศน์หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่ได้มี พัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่างๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่นจากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กัน แล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น นอกจากนั้น ในปี พ.ศ. 2540 เอกวิทย์ ฌ ถกลาง เคยได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ ไว้ดังนี้

1. ในอดีตมนุษย์เรียนรู้ เพื่อดำรงชีพและรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอดด้วยการลองผิดลองถูก เมื่อประสบความล้มเหลวก็ถึงแก่ชีวิต หรือบาดเจ็บ แต่ถ้าสำเร็จก็ได้รับผลตอบแทนที่ตนต้องการ จากประสบการณ์ของการลองผิดลองถูกมนุษย์ได้สะสมความรู้ความเข้าใจของตนไว้ถ่ายทอดส่งต่อให้ลูกหลาน เผ่าพันธุ์นานานเข้าสิ่งที่ประพจน์หรือห้ามประพจน์ปฏิบัติก็กลายเป็นจารีต ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนนั้น เมื่อเวลาผ่านไปมนุษย์อาจลืมเหตุผลที่มาของธรรมเนียมปฏิบัติ รู้แต่ว่าในสังคมของตนต้องปฏิบัติตามรู้ประสบการณ์เหล่านี้ได้รับการสืบทอดตลอดเวลา ซึ่งบางครั้งสิ่งที่เรียนรู้ในอดีตอาจใช้การต่อไปไม่ได้ เพราะเหตุปัจจัยเปลี่ยนไป สถานการณ์เปลี่ยนไป ทำให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้และสั่งสมกันเรื่อยมา

2. มนุษย์เรียนรู้ด้วยการลงมือทำจริงในสถานการณ์ สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริงแล้วส่งต่อไปยังลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไป กลายเป็นธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติ

3. การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการทำจริงได้พัฒนาต่อมาจนเป็นการส่งต่อแก่คนรุ่นหลัง ด้วยการสาธิต การสั่งสอน การบอกเล่าและการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษรหรือสาธิตไม่มีอะไรตายตัว แต่จะปรับเปลี่ยนไปตามเหตุปัจจัยที่อยู่ในการรับรู้ของคนในบางกรณีความรู้ที่สั่งสมก็อาจถดถอยหรือสูญหายได้

4. การเรียนรู้โดยพิธีกรรม พิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์และอำนาจโน้มน้าวให้คนมีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไว้ในตัว เป็นการดอกล้ำความเชื่อของกลุ่มชน แนวปฏิบัติและความคาดหวัง โดยไม่ต้องการจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธา ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมเป็นการสร้างกระแสน้ำความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ แม้ในสังคมสมัยใหม่ที่นับถือความเป็นเหตุเป็นผล และให้ความสำคัญต่อข้อมูลเชิงประจักษ์ พิธีกรรมที่ยังมีคุณค่าต่อการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณ

5. การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างคนที่แตกต่างกัน ทั้งในทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐาน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกันคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัวมีความคิดใหม่ วิธีการใหม่เข้ามาผสมกลมกลืนบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายกว้างขวางทั้งในด้านสาระ รูปแบบและวิธีการ กระบวนการเรียนรู้ของคนมีการกระจายเครือข่ายและการขยายตัวของการเรียนรู้กว้างขวางกลายเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้

6. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเป็นการเรียนรู้แบบหนึ่งตลอดเวลาในสังคม

นอกจากเอกวิทย์ ณ ถลาง (2540) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์แล้ว ยังมี ชูเกียรติ ลิขสุวรรณ (2533) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้เพิ่มเติมไว้ว่า การเรียนรู้จะมีรากฐานอยู่ที่ประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิตการเรียนรู้และการปฏิบัติเนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้จะเป็นหนึ่งเดียว โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญที่ช่วยในการถ่ายทอดและเรียนรู้ก็คือ “ภูมิปัญญา”

ทุนทางวัฒนธรรมจะสามารถคงอยู่ในสังคมได้ต้องมีการรวมกลุ่ม (Definition of Group) เพื่อสานต่อและสืบทอด พัฒนา ปรับใช้ให้เข้ากับแต่ละชุมชน โดยอาศัยกระบวนการทางสังคมในรูปแบบที่ต่างกันออกไป กระบวนการรวมกลุ่มเป็นอีกหนึ่งแนวทาง เพื่อดำรงไว้ซึ่งทุนทางวัฒนธรรม

2.3.5 กระบวนการทุนทางสังคม

(1) ความเชื่อ

รุ่งอรุณ ทิมขุนทดเสถียร (2518) ได้ศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อและได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อหมายถึง การยอมรับนับถือหรือยึดมั่นสิ่งใดสิ่งหนึ่งทั้งที่มีตัวตนหรือไม่มีก็ตาม การยอมรับนับถือนี้อาจมีหลักฐานเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้ หรืออาจไม่มีหลักฐานพิสูจน์ที่จะนำมาใช้พิสูจน์ให้เห็นจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นได้ ความเชื่อที่เกิดขึ้นในสมัยใดก็ย่อมเหมาะสมกับสมัยนั้นๆ หรือความเชื่อที่เกิดขึ้นในสังคมใดก็ย่อมเหมาะสมกับสังคมนั้น ลักษณะความเชื่อดั้งเดิมของไทยก็เช่นเดียวกันกับชนชาติอื่นๆ ในสมัยโบราณคือ เชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็นตัวตน สิ่งลึกลับที่มีฤทธิ์ อำนาจเหนือคนอาจบันดาลให้ดีและร้ายได้มักเป็นความเชื่อที่เกี่ยวกับชีวิตและความอยู่รอด ความเชื่อเหล่านี้จะเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมต่างๆ มากมาย นอกจากนั้น ศัญญา ศัญญาวิวัฒน์ (2527) ยังเป็นอีกคนที่ได้กล่าวว่า ความเชื่อเป็นความคิดที่ฝังแน่นอยู่ในความรู้สึกของคน ความคิดนี้อาจเป็นความคิดเกี่ยวกับตน เกี่ยวกับผู้อื่น และเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม ความเชื่อจึงอาจเป็นความจริง เพราะได้มีการพิสูจน์หลักฐานแล้ว ความเชื่ออาจเป็นความคิดที่ยังไม่ได้มีการพิสูจน์หรือพิสูจน์ไม่ได้ ความเชื่อนี้อาจไม่เป็นความจริง

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ความเชื่อ หมายถึง ความมั่นใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยอาจจะมีเหตุผลอธิบายได้หรือไม่ก็ได้ ความเชื่อเกิดจากความศรัทธาหรือความกลัวที่แฝงอยู่จนแสดงออกเป็นพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง อาทิเช่นการแสดงออกมาในรูปของพิธีกรรม ประเพณี และมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนกลายเป็นวัฒนธรรมด้านความเชื่อของคนกลุ่มนั้นๆ

สาเหตุของการเกิดความเชื่อ มีนักวิชาการได้กล่าวถึงไว้ดังนี้ ภิญโญ จิตต์ธรรม (2518) ได้กล่าวว่าความเชื่อมีสาเหตุการเกิดอยู่ 2 สาเหตุด้วยกัน คือ

1. ความเชื่อเกิดจากความกลัว เหตุที่กลัวเพราะไม่รู้ เชื่อว่าผลทั้งหลายเกิดจากการกระทำของผู้ใดผู้หนึ่งและด้วยเหตุไม่รู้จึงกำหนดหรือสมมติให้มีเทวดาประจำสิ่งต่างๆ
2. ความเชื่อเกิดจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ และการสังเกตธรรมชาติ มนุษย์มีสิ่งแวดล้อมเป็นธรรมชาติ ได้ประสบธรรมชาติเป็นประจำ เมื่อมีปรากฏการณ์ผิดปกติขึ้น เช่น จันทรุปราคา รุ้งกินน้ำ ค้างคาว ผีพุ่งได้ เป็นต้น ก็เชื่อว่าจะมีเหตุอย่างนั้นอย่างนี้ขึ้น

เรื่องอุไร กุศลาลัย (2521) ได้กล่าวว่า ความเชื่อเกิดจากความกลัวและอิทธิพลทางศาสนา ความเชื่อของคนไทย โดยส่วนใหญ่ เกิดจากความขำคิของคนสมัยก่อนแล้วหาเหตุผลเมื่อเห็นอย่างใดก็เกิดความเชื่ออย่างนั้นขึ้น ความเชื่อเกิดจากความกลัวนั้น เกิดจากความไม่รู้โดยยึดมั่นในอำนาจของบางสิ่งบางอย่างที่ไม่มีตัวตน ได้แก่ เทวดา เจ้าป่า ผีสาว ความกลัวผี ทำให้เกิดประเพณีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นประเพณีการเกิด การตาย ต้องทำพิธีกรรมบางอย่างขึ้น เช่น การเช่นสรวงผีบ้าน ผีเรือน เจ้าที่ เจ้าปลง เป็นต้น นอกจากนี้แล้ว อมรา ศรีสุชาติ (2544) ยังกล่าวถึงสาเหตุของการเกิดความเชื่อไว้ว่า เกิดจาก ความเชื่อในโลกหน้า ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ความเชื่อในพลังอำนาจของสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ลัทธิความเคารพวิญญาณบรรพบุรุษและอิทธิพลจากศาสนา ประเภทของความเชื่อ ชำนาญ รอดเหตุภัย และ บุญยงค์ เกศเทศ (2519) ได้จำแนกความเชื่อได้ดังนี้

1. ความเชื่อเรื่องบุคคล เช่น ตั้งชื่อ วิญญาณ การตายแล้วเกิดใหม่ในรูปต่างๆ ตาม ผลกรรม การเข้าทรง การเผาตัว เป็นต้น
2. ความเชื่อเรื่องสิ่งแวดล้อม เหตุการณ์ ภัยพิบัติ ภัยแล้ง ภัยน้ำท่วม
3. ความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น แห่นางแมวขอฝน ตะบองเพชรเทพเจ้า เสน่ห์ยาแฝด เวทย์มนต์คาถา พระภูมิเจ้าที่ ศาลเพี้ยงตา เป็นต้น
4. ความเชื่อเรื่องเพศ เช่น ถ้าพ่อเป็นคนเจ้าชู้ ลูกชายจะเจ้าชู้เหมือนพ่อ
5. ความเชื่อเรื่องสุขภาพและสวัสดิภาพ เช่น เป็นผีห้ามรับประทานข้าวเหนียว
6. ความเชื่อเรื่องฤกษ์ โชคลาภ
7. ความเชื่อเรื่องโชคลาภของคลัง ไสยศาสตร์
8. ความเชื่อเรื่องฝัน
9. ความเชื่อเรื่องภูติ ปีศาจ วิญญาณ ผีเรือน ผีบรรพบุรุษ

10. ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์

11. ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ ลักษณะสมพงศ์ วันมงคลต่างๆ

ศรีศักร วัลลิโภดม (2522) ได้แบ่งประเภทความเชื่อในเรื่องของผี ดังนี้

1. เจ้าพ่อ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์นานาชนิด เช่น ท้าวเวสสุวรรณ ท้าวมหาพรหม เจ้าพ่อเหล่านี้จะทำหน้าที่คุ้มครองคนและสถานที่

2. หลักเมือง เป็นผีรักษาเมือง จึงมีการสร้างศาลหลักเมืองขึ้นเพื่อเป็นที่สักการะของประชาชน

3. เลื้อเมือง มีการเคารพและเชื่อถือกันมากในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากกว่าที่อื่นๆ และจะมีพิธีไหว้ผีทุกปี

4. ผีเรือน เป็นผีรักษาบ้าน ถ้าปฏิบัติต่อผีดี ผีจะคอยคุ้มครองคนในบ้าน แต่ถ้าทำให้ผีโกรธก็จะให้เกิดทุกข์แก่คนในบ้าน จะต้องมีการเซ่นสรวงบูชา และเชิญผีมาเข้าทรง เพื่อทราบเรื่องราวและวิธีแก้ไข

จะเห็นได้ว่าความเชื่อ สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภท กล่าวคือ ความเชื่อที่มีต่อมนุษย์ ความเชื่อที่มีต่อธรรมชาติ และความเชื่อที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ แต่ไม่ว่าความเชื่อจะถูกแบ่งออกเป็นกี่รูปแบบก็ตามสิ่งที่สำคัญคือ อิทธิพลของความเชื่อ ตามที่ ประสาท อิศวรปริดา และคณะ (2518) ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อเปรียบเสมือนเครื่องควบคุมความประพฤติและศีลธรรม เป็นเครื่องชี้นำทางดำรงชีพทั้งทางด้านการเกษตร การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การบริโภค การสร้างที่อยู่อาศัย รวมทั้งการแก้ปัญหาของชาวบ้าน อติศักดิ์ โสมอินทร์ (2534) กล่าวว่า ความเชื่อมีความผูกพันและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตต่อพฤติกรรม และความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคม เป็นความเชื่อที่ฝังรากลึกสืบทอดกันมาหลายชั่วชีวิตคนตั้งแต่บรรพกาล และความเชื่อหลายอย่างทำให้มนุษย์เพียรพยายามสร้างสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรมสมมติขึ้นมาแทน เพื่อเคารพบูชา ปราณี วงศ์เทศ (2532) ยังกล่าวเพิ่มอีกว่า ระบบความเชื่อโดยเฉพาะในกลุ่มประชาชนที่ความเจริญทางวิทยาการยังเข้าไม่ถึงนั้น จะมีอิทธิพลครอบคลุมพฤติกรรมทุกอย่างของชีวิต เพราะจะเป็นตัวอธิบายให้เหตุผลต่อการกระทำและกิจกรรมทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง หรือแม้แต่เรื่องเล็กๆ น้อยๆ เช่น อาหารการกิน กิริยามารยาทต่างๆ

(2) ประเพณี

ความหมายของประเพณี ตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน (2525) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ประเพณี คือ สิ่งที่ยึดถือปฏิบัติสืบๆ มาจนกลายเป็นแบบแผน ขนบธรรมเนียมหรือจารีต ประเพณี กิ่งแก้ว อรรถากร (2530) ได้กล่าวถึง ประเพณีไว้ว่า ประเพณี หมายถึง ความประพฤติที่สืบทอดกันมาจนเป็นที่ยอมรับของคนส่วนรวม ซึ่งเรียกว่า เอกนิยม หรือ พหุนิยม เช่น การแต่งงาน การเกิด การตาย การทำบุญ การรื่นเริง การแต่งกาย เป็นต้น หรือการประพฤติที่เรานำของชาติมา

ปรับปรุงให้เข้ากับความเป็นอยู่ของเรา เพื่อความเหมาะสมกับกาลสมัยและลักษณะของคนไทย ซึ่งเรียกว่า สัมพันธนิยมตามธรรมดา เรื่องของประเพณีนั้นบางอย่างก็ต้องการรักษา เพื่อเป็นเอกลักษณ์ของชาติ บางอย่างต้องปรับปรุงเพื่อให้เหมาะสมกับกาลสมัยและบางอย่างต้องถือเป็นสากล ส่วนในมุมมองของ สุพัตรา สุภาพ (2522) กล่าวว่าไว้ว่า ประเพณี หมายถึง แบบความเชื่อ ความคิดการกระทำ ค่านิยม ทัศนคติ จารีตระเบียบแบบแผน และวิธีการกระทำสิ่งต่างๆ ตลอดจนถึงการประกอบพิธีกรรม ในโอกาสต่างๆ ที่กระทำกันมาแต่อดีต ลักษณะสำคัญของประเพณีเป็นสิ่งที่ปฏิบัติ เชื่อถือกันมานานจนกลายเป็นความคิด หรือการกระทำที่ได้สืบทอดกันมาและมีอิทธิพลถึงปัจจุบัน

สรุปได้ว่า ประเพณี หมายถึง ความประพฤติดของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่มีลักษณะของการประพฤติดที่เหมือนกัน สืบทอดกันมาช้านานจนกลายเป็นแบบแผนปฏิบัติในแต่ละเรื่อง โดยมีความเชื่อเป็นพื้นฐานของการกระทำนั้นๆ

คนไทยเป็นคนที่หลากหลายเผ่าพันธุ์ หลายเชื้อชาติแต่มาอยู่อาศัยรวมกันจนเป็นคนไทยในปัจจุบัน ดังนั้นจึงมีการสั่งสม ถ่ายทอดประเพณีต่างๆ จึงมีความหลากหลายนอกจากประเพณีหลักโดยทั่วไป มีนักวิชาการหลายคนด้วยกันที่กล่าวถึงความสำคัญ ดังเช่น อุทัย หิรัญโต (2519) กล่าวว่าประเพณีเป็นกฎเกณฑ์แบบแผนที่สังคมกำหนดขึ้นไว้ใช้ร่วมกันในหมู่สมาชิกของสังคมนั้นๆ ประเพณีจึงเป็นเครื่องหมายของความเป็นพวกเดียวกัน เมื่อมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนานเข้า จะก่อให้เกิดความภูมิใจ แก่สมาชิกแห่งสังคมนั้นว่าได้ผูกพันร่วมกันมา จึงกล่าวได้ว่าประเพณีนอกจากจะเป็นเครื่องหมายของความเป็นกลุ่มสังคมเดียวกัน ยังช่วยยึดเหนี่ยวกลุ่มคนให้มั่นคงสืบทอดกันไปด้วย นอกจากนั้น วิจิตร ขอบยาง (2532) ได้กล่าวถึงความสำคัญของประเพณีไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้ ทางด้านศาสนา ประเพณีจะสามารถสะท้อนการปฏิบัติที่แสดงถึงความกตเวทิต่อผู้ที่มีชีวิตอยู่หรือเสียชีวิตไปแล้ว ทำให้เกิดความสบายใจ มีสิ่งยึดเหนี่ยว ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในการที่จะปฏิบัติตามคำสอนของพุทธศาสนา และยังทำให้มนุษย์อยู่ด้วยกันด้วยความเอื้อเฟื้อและมีเมตตาต่อกัน อาทิ ประเพณีการหว่านทาน หรือแจกทาน เป็นต้น ทางด้านวัฒนธรรม ประเพณีมีส่วนที่ช่วยในการควบคุมพฤติกรรมคนเป็นเอกลักษณ์ของประเทศ ทางด้านเศรษฐกิจและการปกครอง ประเพณีสามารถแสดงความผูกพันทางเศรษฐกิจ การปฏิบัติประเพณีจะมีความเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจอยู่เสมอ เป็นการแลกเปลี่ยนทางวัตถุ นอกจากนั้นแล้วประเพณียังช่วยเน้นฐานะทางสังคม และความเจริญของประเทศมีการสืบทอดมาช้านาน

(3) พิธีกรรม

ในส่วนของพิธีกรรมเป็นส่วนที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อและประเพณี สะท้อนออกมาในรูปของพิธีกรรม พิธีกรรมมีนักวิชาการให้ความหมายไว้ดังนี้ ประมวล คิดคินสัน (2521) กล่าวว่า พิธีกรรม คือ การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของคนรุ่นก่อนให้แก่คนรุ่นต่อมา โดยมีวัตถุประสงฆ์ที่สำคัญ คือ เพื่อความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์และการรวมกลุ่มรวมจิตใจเป็นความสัมพันธ

ที่สำคัญยิ่งของมนุษย์ ปราณี วงศ์เทศ (2536) ได้กล่าวถึง พิธีกรรม โดยสรุปไว้ดังนี้ พิธีกรรมเป็น พฤติกรรมที่เป็นรูปธรรมของศาสนา ความเชื่อในพิธีที่ปฏิบัติโดยทั่วไป ในสังคมไทยภายในรอบ 1 ปี อาจจำแนกได้เป็น 30 ประเภท คือ พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากิน วิถีชีวิตของมนุษย์สัมพันธ์ เนื่องกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ จึงประกอบเป็นพิธีกรรมขึ้น มนุษย์เราตั้งแต่เกิดจนตายจะต้อง ผ่านพิธีกรรมมากมาย เช่น พิธีกรรมที่เกี่ยวกับชุมชน สังคม หรือประเทศ จะเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับ พุทธศาสนา เทวดา ตลอดถึงผีทุกคน งามพิศ สัตย์สงวน (2530) ได้ให้ความหมายว่า พิธีกรรม คือ การปฏิบัติทางศาสนาที่สามารถลดความวุ่นวายใจ หรือความไม่สบายใจของมนุษย์ให้ลดลง นอกจากนี้ยังเป็นหลักประกันความสำเร็จในกิจกรรมประจำวันของมนุษย์ พิธีกรรมทำให้คนเกิด ความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกันและช่วยให้สังคมอยู่รอดได้ ดังนั้นพิธีกรรมต่างๆ จึงมีความสำคัญ ดังที่ ประมวล คิคคินสัน (2521) ได้กล่าวไว้ว่า พิธีกรรม คือ รหัสแห่งความสำเร็จ การที่มนุษย์สร้าง พิธีกรรมขึ้น นับว่าเป็นวิธีการที่ทรงประสิทธิภาพที่จะบันทึกผลสำเร็จแห่งการเรียนรู้ เป็นการบันทึก อย่างยั่งยืนที่สุด ดังนั้นจึงอาศัยสัญลักษณ์แห่งรหัสความรู้อันจำเป็นต่อการอยู่รอดเสมอ พิธีกรรมยังเป็นเครื่องรวมจิตใจ มนุษย์ต้องพึ่งพาอาศัยกัน อยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะเพื่อความอยู่รอด และสามารถ แสดงความผูกพันทางเศรษฐกิจ พิธีกรรมส่วนใหญ่มีความผูกพันทางเศรษฐกิจ

(4) ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม

ความเชื่อเป็นสิ่งที่มียุทธพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ พฤติกรรมบางอย่างเป็น พฤติกรรมเฉพาะบุคคล พฤติกรรมบางอย่างเป็นพฤติกรรมของสังคม พฤติกรรมเฉพาะบุคคลเป็น พฤติกรรมทั่วๆ ไป อาจไม่มีแบบแผนขั้นตอนชัดเจนจนสามารถกำหนดลงไปตายตัว ว่ามีขั้นตอน แบบใดบ้าง แต่ถึงอย่างนั้นก็ตาม พฤติกรรมของเฉพาะบุคคลแต่ละคนก็หนีไม่พ้นที่จะต้องอยู่ภายใต้ ยุทธพลของความเชื่อของบุคคลนั้นๆ ซึ่งส่วนนี้ถือเป็นพฤติกรรมส่วนบุคคล สำหรับพฤติกรรมของ สังคมจะมีแบบแผนขั้นตอนกำหนดไว้อย่างชัดเจน พิธีกรรมจะเกิดขึ้นมาจากความเชื่อต่อสิ่งที่อยู่ เหนือธรรมชาติ ดังที่ เสถียร พันธะรังษี (2521) ได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์ประกอบพิธีกรรมและสร้างความ สัมพันธภาพอันดีกับอำนาจเหนือธรรมชาติ เพื่อให้ตนเองปลอดภัย สามารถที่จะเอาชนะธรรมชาติ ได้ อย่่างไรก็ตามในดินแดนต่างๆ มีความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติแตกต่างกันออกไปตาม สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และขนบธรรมเนียม ประเพณี ก่อให้เกิดพิธีกรรม อติศักดิ์ โสมอิน (2534) กล่าวว่า ถ้าจะศึกษาความเชื่อทางศาสนาหรือลัทธิต่างๆ ก็ต้องศึกษาบ่อเกิดศาสนา ปรัชญา แนวคำสอน อูบายการสอน ตัวพิธีกรรม และผลที่ได้จากคำสอน ทำให้เห็นได้ว่า พิธีกรรมถือว่ามี ความเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออก เมื่อเกิดความเชื่อขึ้นโดยเฉพาะความเชื่อในอำนาจของสิ่งที่อยู่ เหนือธรรมชาติ จำเป็นต้องมีพิธีกรรมในการติดต่อสื่อสารตามเงื่อนไขของสังคมที่มีอยู่และ เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตประจำวัน เมื่อมีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมายาวนานจนกลายเป็นประเพณีของชุมชน กลุ่มนั้นๆ ไปโดยปริยาย

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับสินค้าทางวัฒนธรรม

รังสรรค์ หนะพรพันธ์ (2539, 1) อธิบายว่าสินค้าวัฒนธรรมคือสินค้าและบริการที่วัฒนธรรมฝังตัวเป็นส่วนหนึ่งของสินค้าหรือบริการนั้น การที่ผู้บริโภคซื้อสินค้าและบริการใดมาบริโภคก็ตามสิ่งที่ผู้บริโภคได้รับมาไม่ใช่เฉพาะตัวสินค้า แต่ยังได้วัฒนธรรมที่ฝังตัวในสินค้าหรือบริการนั้นมาด้วย เช่น ชุดไทยมีการฝังตัวของวัฒนธรรมแตกต่างจากชุดสากลของตะวันตกและกิโมโนของญี่ปุ่นทำนองเดียวกันการบริโภค โต๊ะจีน หรือ การบริโภคอาหารแบบญี่ปุ่นจะมีนัยทางวัฒนธรรมที่แตกต่างจากการบริโภคอาหารฟาสต์ฟู้ด เป็นต้น การมีการฝังตัวของวัฒนธรรมที่แตกต่างในสินค้าหรือบริการทำให้เกิดความแตกต่างของสินค้า (Product Differentiation) ซึ่งจะช่วยกระตุ้นให้เกิดความต้องการของสินค้า

สินค้าหรือบริการแต่ละประเภทมีระดับความเข้มข้นของวัฒนธรรมที่ไม่เหมือนกัน สินค้าหรือบริการบางประเภทจะเห็นความเกี่ยวพันของวัฒนธรรมที่ชัดเจน เช่น งานฝีมือ อาหารพื้นบ้าน ตลาดน้ำ ฯลฯ ในขณะที่สินค้าหรือบริการบางประเภทจะเห็นความเกี่ยวพันของวัฒนธรรมที่ไม่ชัดเจน เช่น หีบห่อผลิตภัณฑ์ การออกแบบสินค้า ฯลฯ อย่างไรก็ตามไม่มีเกณฑ์ หรือตัวเลขที่ชัดเจนที่สามารถบอกระดับความเข้มข้นของวัฒนธรรมในสินค้าได้ Throsby (2001) ได้เสนอโมเดลเพื่ออธิบายการจัดกลุ่มอุตสาหกรรม วัฒนธรรมโดยมีการจัดระดับของอุตสาหกรรมเป็น 3 ระดับโดยที่จุดศูนย์กลางคือศิลปะสร้างสรรค์ (Creative Art) ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของเสียง ข้อความ รูปภาพและความคิดและอิทธิพลเหล่านี้กระจายแพร่ออกไปในลักษณะของชั้นวงกลมหลายชั้นที่มีจุดศูนย์กลางเดียวกัน โดยชั้นของวงกลมที่อยู่ไกลจากศูนย์กลางมากเท่าไร ก็แสดงว่าอุตสาหกรรมในกลุ่มนั้นมีการนำวัฒนธรรมไปใช้ในการค้าลดลงมากเท่านั้น โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่มดังนี้

กลุ่มที่ 1 ถือว่าเป็นแก่นศิลปะ (Core Art Group) ซึ่งจะประกอบด้วยสินค้าและบริการวัฒนธรรมที่เป็นศิลปะสร้างสรรค์ (Creative Art) ดั้งเดิมที่มีศิลปะเป็นเนื้อแท้ ได้แก่ เพลง วรรณกรรม ทัศนศิลป์ ศิลปะการแสดงและงานฝีมือ ศิลปะ สร้างสรรค์แต่ละประเภทจะถูกนับว่าเป็นหนึ่งอุตสาหกรรมและมีบุคคลที่เกี่ยวข้องมากมาย ไม่ใช่แค่เพียงผู้ผลิตเท่านั้น เช่น นักร้อง อุตสาหกรรมเพลงถือว่าเป็นหนึ่งอุตสาหกรรมที่ประกอบด้วยกิจกรรมและบุคคลที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ นักแต่งเพลง บริษัทอัดเสียง ค่ายเพลง ผู้จำหน่าย และนักร้อง เป็นต้น

กลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มอุตสาหกรรมที่มีผลผลิต (Output) ที่ประกอบด้วยสินค้าวัฒนธรรมและส่วนที่ไม่ใช่สินค้าวัฒนธรรม โดยในส่วนที่เป็นสินค้าวัฒนธรรมจะมีระดับความเข้มข้นของวัฒนธรรมที่ฝังในตัวสินค้าน้อยกว่าผลผลิตของอุตสาหกรรมในกลุ่มแรกตัวอย่างอุตสาหกรรมในกลุ่มนี้ เช่น หนังสือ นิตยสาร สิ่งพิมพ์ต่างๆ รายการวิทยุโทรทัศน์ (หมายเหตุ Throsby ได้ระบุว่า การจัดกลุ่มให้กับอุตสาหกรรมภาพยนตร์เป็นการยากลำบาก บางท่านอาจจะให้ภาพยนตร์จัดอยู่ในกลุ่มแก่น

ศิลปะ ในขณะที่บางท่านอาจจะจัดภาพยนตร์ไว้ในอุตสาหกรรมกลุ่มนี้เนื่องจากมองว่าภาพยนตร์จัดเป็นกลุ่มสื่อและความบันเทิง)

กลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มที่อยู่นอกขอบเขตวัฒนธรรมแต่มีการใช้เนื้อหาวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งในการผลิตสินค้าและบริการได้แก่ การโฆษณา ซึ่งต้องการความคิดสร้างสรรค์เป็นปัจจัยนำเข้า ในการผลิต การท่องเที่ยวซึ่งการท่องเที่ยวบางประเภทต้องอิงกับศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่ท่องเที่ยว นั่นคือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นต้นสำหรับการวัดมูลค่าของอุตสาหกรรมวัฒนธรรมนั้นจะกระทำได้ยาก นับตั้งแต่ในการกำหนดหน่วยการวัด เช่น ในการวัดมูลค่าของอุตสาหกรรมศิลปะการแสดง ควรจะวัดมูลค่าเป็นจำนวนการแสดง จำนวนผู้เข้าชม รายได้ที่เกิดจากการแสดง หรือการจ้างงาน นอกจากมูลค่าทางเศรษฐกิจแล้ว คุณค่าทางวัฒนธรรมจะมีการวัดอย่างไร นอกจากปัญหาในเรื่องหน่วยวัดแล้วสำหรับประเทศไทย การจัดเก็บข้อมูลในฐานะข้อมูลในปัจจุบันนั้นไม่สอดคล้องกับตามประเภทของอุตสาหกรรมวัฒนธรรม ทำให้การคำนวณเพื่อวัดมูลค่าของอุตสาหกรรมจึงมีความเป็นไปได้ยาก

David Throsby (2010) อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างทุนวัฒนธรรมกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ไว้ดังนี้ว่า

1. ช่วยส่งเสริมประสิทธิภาพในทางเศรษฐกิจ ช่วยสร้างโอกาสให้ประชาชนมีอาชีพที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม สร้างรายได้ ส่งเสริมเศรษฐกิจให้ท้องถิ่น เช่น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การจำหน่ายของที่ระลึก
2. ส่งเสริมให้เกิดความเป็นธรรมทางสังคม เช่น ความเชื่อว่าคนมีบุญเกิดมามีรายควรช่วยเหลือกัน ให้มีความเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์
3. อาจจะมีอิทธิพลต่อการกำหนดเป้าหมายทางเศรษฐกิจและสังคมของปัจเจกและส่วนรวม เช่น เป้าหมายของการทำงานแบบพออยู่พอกินไม่สะสมความมั่งคั่งจนเกินไป ไม่ควรเสี่ยงเก็งกำไรมากเกินไป

วิวัฒนาการของภูมิปัญญาและทุนวัฒนธรรมไทย เริ่มตั้งแต่ในอดีต ที่ชุมชนอยู่กันแบบพึ่งพาอาศัยใช้ระบบการแลกเปลี่ยนแทนการซื้อขายด้วยเงินตรา มีความนับถืออาวุโส ยอมรับในสถานะชนชั้น เรื่อยมาถึงการยอมรับเทคโนโลยี ระบบตลาดทุนนิยม ค่านิยมความร่ำรวย ความเชื่อในวิทยาศาสตร์ ความมีอคติต่อทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาแบบดั้งเดิม ว่าล้าสมัย จนกระทั่งมาถึงยุคที่เห็นผลกระทบของวัฒนธรรมสมัยใหม่และหวนกลับไปหาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาดั้งเดิมจนนำมาเป็นจุดขายทางเศรษฐกิจ

การศึกษาข้อมูลทั้งจากข้อมูลทุติยภูมิก็จากเอกสารงานเขียนต่างๆ ซึ่งพบว่ามีงานเขียนทางวัฒนธรรมมากมายที่มีคุณค่าน่าศึกษาและจากข้อมูลปฐมภูมิ หรือต้นตอของภูมิปัญญานั้นโดยตรง

จากพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน จากข้อมูลดังกล่าวพบปรากฏการณ์และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมหลายประการ ได้แก่

1. มีความตื่นตัวทางวัฒนธรรมชุมชนมากขึ้น ในรอบ 2 ทศวรรษที่ผ่านมา มีการเรียกร้องให้สนใจทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นมากขึ้น แต่กิจกรรมเหล่านี้ในหลายพื้นที่ไม่ยั่งยืน เนื่องจากไม่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพเพราะขาดการสนับสนุนอย่างเป็นเครือข่าย
2. ความหลากหลายของทุนวัฒนธรรมมีแนวโน้มลดลง ความรู้และภูมิปัญญาจากอดีตมีแนวโน้มที่จะสูญหาย เช่น ความรู้ของพราน ความรู้การเกษตรแบบดั้งเดิม
3. มีการปรับตัวของตลาดวัฒนธรรม โดยเฉพาะในสาขาศิลปะการแสดง มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับผู้บริโภคสมัยใหม่ เช่น เปิดพื้นที่แสดงในโทรทัศน์ ผ่านวีดิทัศน์ ปรับรูปแบบการแสดงให้กระชับ และพบว่าคนไทยนิยมซื้อของเก่าหรือของหายากมาใช้หรือสะสม
4. ศิลปะการแสดงของไทยมีความคล่องตัวหรือปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมสมัยใหม่ได้ เช่น สามารถนำดนตรีไทยมาปรับแสดงร่วมกับดนตรีแจ๊สได้
5. ภาครัฐมีการปรับตัวนำเอาวัฒนธรรมมาเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน เช่น ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ส่งเสริมผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน แต่ยังมีจุดอ่อน คือ การผูกขาดอำนาจกำกับควบคุม กีดกันหน่วยงานอื่นๆ อ้างข้อกฎหมายระบุว่าเป็นหน้าที่เฉพาะที่ระบุสำหรับหน่วยงานนั้น การทำงานส่งเสริมวัฒนธรรมมิได้หมายความว่าต้องทำเองหรือเป็นเจ้าของภาพ การทำงานร่วมกันหรือเป็นเครือข่ายจะเหมาะสมกับงบประมาณและกำลังคนที่มีอยู่มากกว่า นอกจากนี้สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเป็นตัวอย่างเชิงประจักษ์ที่สะท้อนจุดอ่อนของการทำงานที่ส่วนใหญ่ขาดความริเริ่ม ขาดความเป็นมืออาชีพ ขาดวิสัยทัศน์ที่จะทำงานในลักษณะเครือข่าย อาจจะเป็นเพราะติดระเบียบราชการค่อนข้างมาก
6. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังไม่ตระหนักถึงความสำคัญและทำกิจกรรมส่งเสริมทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนใหญ่ยังคงทำบทบาทด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน
7. มีความตื่นตัวการค้นคว้าวิจัยด้านวัฒนธรรมทั้งระดับชาติและภูมิภาคและท้องถิ่น เช่น การตั้งศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร สถาบันไทยคดีศึกษา แต่การทำงานร่วมกันเชิงบูรณาการยังมีน้อย
8. การพัฒนาสื่อสารสนเทศวัฒนธรรมในมุมมองกว้าง เช่น ภาพยนตร์ โทรทัศน์ การแสดง เป็นสื่อที่เข้าถึงคนรุ่นใหม่ได้ง่าย การกำหนดนโยบายวัฒนธรรมจึงควรจะทบทวนบทบาทและแนวทางการส่งเสริมวัฒนธรรมใหม่ให้เยาวชนเข้าถึงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยที่มาพร้อมกับสื่อรูปแบบใหม่

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาในมิติเศรษฐกิจชุมชน

ทุนวัฒนธรรมเริ่มปรากฏอย่างแพร่หลายในวาทกรรมการพัฒนาในประเทศไทย ภายหลังจากวิกฤตเศรษฐกิจ ที่เริ่มตั้งแต่ปี 2540 กระแสดังกล่าวเป็นเหตุให้อาณารยประเทศชาน รับกับกระแสของทุนทางวัฒนธรรม และอีกปรากฏการณ์ของสังคมไทย ได้เกิดวาทกรรมในการ พัฒนาประเทศในเรื่องของทุนทางวัฒนธรรม เนื่องมาจากการตระหนักถึงข้อผิดพลาดและข้อจำกัด ต่างๆ ของยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาตลอดระยะเวลา 50 ปี ระบบของชุมชนได้รับความ สนใจในระดับรองจากการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้ว่าในระดับชุมชน จะมีการผลิตซ้ำผลิตภัณฑ์อยู่ตลอดเวลา แต่ก็ทำให้ชุมชนอยู่ได้แม้จะถูกกลืนเลย ทำให้ทุกฝ่ายเริ่ม ตระหนักในเรื่องของบทบาทและความสำคัญของระดับ “ฐานราก” ที่สามารถอยู่รอดได้ภายใต้ วิกฤตการณ์ล่มสลาย ภายใต้การตระหนักในประเด็นดังกล่าว ก่อให้เกิดแนวคิดอีกประการหนึ่งคือ แนวคิดในเรื่องของ “ทุนทางวัฒนธรรม”

เดิมเรื่องของทุนทางวัฒนธรรมได้มีการนำมาใช้พัฒนาในประเทศมานาน แม้จะไม่ ปรากฏชัดเจนว่า นั่นคือ ทุนทางวัฒนธรรมโดยตรง แนวคิดเรื่องทุนทางวัฒนธรรม ได้ก้าวพ้นจาก แนวคิดสังคมศาสตร์กระแสหลักแบบเดิม ในการมองปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมในการพัฒนา เป็นปัจจัยที่จะสามารถทำให้สังคมได้รับการพัฒนาหรือการดำรงอยู่อย่างยั่งยืน

ดังที่กล่าวไปแล้วนั้นว่า ความเป็นชุมชนนั้นเกิดจากความสำนึกของสมาชิกในชุมชน ทุกคนเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าทุกคนไม่ยึดติดกับความเป็นตัวตน เปิดใจยอมรับกัน ทำให้ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างสมาชิกในชุมชนเป็นไปในลักษณะของความเห็นอกเห็นใจกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รู้จักการแบ่งปันกัน ทรัพยากรต่างๆ มีอยู่ในชุมชนอย่างกระจายทั่วถึง ด้วยเหตุนี้ จึงไม่มีใครมีมากน้อยจนเกินไป ทุกคนสามารถดำเนินชีวิตอย่างสาบายกลางได้โดยไม่เดือดร้อนและ จากการที่สมาชิกมีความสัมพันธ์ที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จึงทำให้มีการประสานกิจกรรมด้านต่างๆ ใน การดำเนินชีวิตร่วมกันอยู่ตลอดเวลา ทำให้เกิดการบูรณาการของชุมชนในทุก ๆ ด้าน

เศรษฐกิจชุมชนเป็นเศรษฐกิจพื้นฐาน ที่ยึดการดำเนินการตามสายกลาง ยึดความ เพียงพอ และเน้นการพึ่งตนเองของสมาชิก เป็นเศรษฐกิจที่คำนึงถึงการทะนุบำรุงพื้นฐานของตัวเอง ให้เข้มแข็งและถือเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นชุมชนโดยมีการบูรณาการ และมีการเชื่อมโยงกันทุก อย่างทั้งหมดเข้าด้วยกันไม่ว่าจะเป็นเรื่อง เศรษฐกิจ ศิลธรรม จิตใจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง สิ่งแวดล้อม สุขภาพและการเรียนรู้ เศรษฐกิจชุมชน จึงถือเป็นเศรษฐกิจสำหรับคนทั้งมวล เพราะ ประชาชนจะต้องมีการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมได้รับประโยชน์เพื่อการอยู่ร่วมกัน ซึ่งสิ่งที่ ถือว่า เป็นฐานคิดเดียวกันระหว่างแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนและแนวคิดทางวัฒนธรรม

คำว่าทุนทางวัฒนธรรมถ้าจะสังเกตให้ดี จะพบว่าเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวพันกับเรื่อง ของเศรษฐกิจตั้งแต่ต้น นับแต่ได้มีการพบว่าความมั่งคั่งที่จะพัฒนาให้มนุษย์ในสังคมมีชีวิตความ

เป็นอยู่ที่ดีขึ้นนั้น จะต้องอาศัยทุนทางด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวไม่ได้ ดังนั้น ทำให้หลายๆ หน่วยงานไม่ว่าจะเป็นของภาครัฐหรือภาคเอกชนได้ประจักษ์ถึงการพัฒนาที่ล้มเหลวในอดีตที่ผ่านมา เกิดจากการให้ความสำคัญในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจมากเกินไป และขณะเดียวกันกลับละเลยการพัฒนาทางด้านวัฒนธรรม เป็นเหตุให้มีการหันกลับมาทบทวนบริบททางด้านสังคม โดยเฉพาะในเรื่องของ “ทุน” ที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น

ดังนั้น โดยภาพรวมแล้ว พลังที่เกิดจากทุนทางวัฒนธรรมน่าจะมีผลในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนในหลายด้านด้วยกัน จะทำให้พลังความรู้หรือพลังความคิด และพลังทางปัญญาสามารถถ่ายทอดเรียนรู้ร่วมกันได้ นอกจากนี้ การแบ่งปันของคนในชุมชนก็จะทำให้เกิดการกระจายของทรัพยากรภายในชุมชนได้อย่างทั่วถึง และเกิดช่องว่างระหว่างบุคคลภายในชุมชนนั้นๆ น้อยลง

สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ผู้ศึกษาได้มุ่งเน้น เพื่อที่จะทราบว่า บทบาททุนทางวัฒนธรรมอันประกอบด้วย ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม ด้านเกษตรกรรม ด้านการจัดระบบชุมชน รวมไปถึง ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม จะเป็นปัจจัยที่ช่วยในการพัฒนาในมิติเศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็งเติบโตได้อย่างไร ซึ่งในประเด็นดังกล่าวนี้จะพบได้ในบทต่อไป ที่ผู้วิจัยจะทำการหาคำตอบจากงานวิจัยในครั้งนี้

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พรวิศิษฐ์ วรวรรณ (2533) ศึกษาเรื่อง “สายสัมพันธ์ทางสังคมและความร่วมมือของชาวบ้าน กรณีศึกษา ชุมชน ส.สุขทวี กรุงเทพมหานคร” พบว่า การที่ชาวบ้านไม่ค่อยร่วมมือในกิจกรรมของชุมชน เนื่องจากชาวบ้านขาดความไว้วางใจกันอันมีสาเหตุมาจาก 1) ลักษณะการจัดสรรประโยชน์ภายในชุมชนไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการมีพันธะผูกพันที่ยาวนาน ทำให้การตอบแทนผล ประโยชน์ระหว่างบุคคลไม่เป็นไปอย่างต่อเนื่องเป็นผลให้ข้อผูกพันที่จะทำให้เกิดความไว้วางใจไม่เกิดขึ้น 2) การจัดสรรประโยชน์ในชุมชนไม่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมที่ลึกซึ้งและประาะบาง คือสิ้นสุดและเกิดใหม่ได้เสมอ 3) ลักษณะการไม่ให้ความสำคัญกับพันธะผูกพันต่อบุคคลอื่นนั้น แสดงถึงลักษณะตัวใครตัวมันประกอบกับชาวบ้านมีการแสวงหาผลประโยชน์จากกัน ทำให้ขาดข้อมูลติดต่อสื่อสารและความไม่ไว้วางใจสำหรับความร่วมมือกันนี้ มีแนวโน้มจะเกิดขึ้นได้ด้วยดี ในกรณีที่บุคคลผู้เกี่ยวข้องมีความสัมพันธ์ในเชิงซ้อนต่อกัน จะมีความผูกพันกันสูง เช่น ความเป็นเครือญาติที่ซ่อนอยู่ในรูปของความสัมพันธ์ อาจมองว่ามีความเป็นไปได้ที่จะแลกเปลี่ยนหรือจัดสรรผลประโยชน์ได้ลงตัวการทบทวนในเบื้องต้นจะพบว่า ความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนแออัดหรือชุมชนคนจนในเขตเมืองที่มีพื้นฐานของความ

หลากหลายในหลาย ๆ ด้านนั้น พบว่าการพึ่งพาอาศัยกันหรือการตอบแทนกันจะขึ้นอยู่กับผลตอบแทนผลประโยชน์ที่พึงพอใจของทั้ง 2 ฝ่ายอาจจะแสดงออกมาในรูปของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่แม้ว่าจะแสดงความเหลื่อมล้ำของสังคมแต่การดำรงอยู่ของบทบาทที่เกื้อกูลกันของกลุ่มสัมพันธ์ก็ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้และเกิดความร่วมมือขึ้นได้

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (2546: 35) สังคมไทยเป็นสังคมที่มีทุนทางสังคมจำนวนมากที่เป็นปัจจัยสำคัญในการช่วยบรรเทาความรุนแรงและแก้ปัญหาสุขภาพให้แก่สังคม จากการสำรวจความอยู่ดีมีสุขของคนในชุมชน ซึ่งระบุว่า ในแง่ความรักสามัคคี ความภาคภูมิใจต่อชุมชน ความรู้สึกอบอุ่นใจ ปลอดภัยมั่นคงและสะดวกสบายของคนในชุมชนต่าง ๆ นั้นอยู่ในระดับสูง คือจากคะแนนเต็ม 5 ค่าเฉลี่ยของทั้งประเทศอยู่ในระดับเกือบ 4 หรือมากกว่า 4 โดยการรู้จักกันของคนในชุมชนและระดับความร่วมมือในการทำกิจกรรมของชุมชนนั้น จากการศึกษาการพัฒนาคนของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2546 พบว่าครัวเรือนคนไทยที่เข้าร่วมกิจกรรมสาธารณประโยชน์มีมากถึงร้อยละ 96 โดยสัดส่วนสูงสุดคือครัวเรือนในภาคอีสาน และครัวเรือนที่เป็นสมาชิกกลุ่มหรือองค์กรท้องถิ่น มีถึงร้อยละ 88 นอกจากนี้ยังพบว่า ในประชากรแสนคน โดยเฉลี่ยจะมีการรวมกลุ่มเป็นกลุ่มหรือองค์กรชุมชนราว 203 กลุ่ม และในส่วนของภาครัฐได้ให้ความสำคัญต่อการรวมกลุ่มและการสร้างความเข้มแข็งในชุมชนด้านสุขภาพมากขึ้น ตามลำดับ โดยมีการสนับสนุนในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้ง การจัดสรรงบประมาณผ่านกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพกว่า 1,200 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2545 โดยไม่รวมกับการสนับสนุนผ่านส่วนอื่นๆ เช่นกองทุนเพื่อสังคมอีกกว่า 4,000 ล้านบาท ในปี 2541-2545

บัวพันธ์ พรหมพักพิง (2546) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การก่อเกิด การผลิตซ้ำ และการขยายตัวทุนทางสังคมในชนบทอีสาน” มีวัตถุประสงค์สามประการ ประการแรก เพื่อศึกษาการก่อเกิด และการผลิตซ้ำทุนทางสังคมในชนบท ประการที่สอง เพื่อศึกษานำเอาทุนทางสังคมมาใช้ในหน่วยการกระทำทางสังคมในแต่ละระดับ ได้แก่ หน่วยครัวเรือนชุมชน และหน่วยที่อยู่เหนือชุมชน ประการที่สาม เพื่อศึกษายุทธศาสตร์การพัฒนาหรือนโยบายที่สนับสนุนการนำเอาทุนทางสังคมไปใช้ประโยชน์ หรือการขยายตัวของทุนทางสังคม หมู่บ้านชนบทในภาคอีสาน 3 หมู่บ้านได้รับการคัดเลือกให้เป็นพื้นที่เป้าหมายในการศึกษาข้อมูลเชิงประจักษ์ เทคนิคในการศึกษาชุมชน หรือการวิจัยเชิงคุณภาพและการสำรวจครัวเรือน ได้นำมาใช้สำหรับการเก็บข้อมูลในการสังเคราะห์เอกสารเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีทุนทางสังคม พบว่า แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องทุนทางสังคมที่เป็นกระแสหลักในวงวิชาการตะวันตก เน้นในเรื่องประสิทธิภาพของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ในขณะที่แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องทุนทางสังคมที่ก่อตัวและพัฒนาขึ้นมาในวงวิชาการไทย ก่อนข้างที่จะให้ความสำคัญกับปัญหาทางจริยธรรมที่เกี่ยวข้องหรือเป็นผลมาจากความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การศึกษาข้อมูลเชิงประจักษ์ในชุมชนชนบท 3 ชุมชน มีข้อสรุปที่สำคัญดังนี้

การขายตัวของรัฐและตลาดเข้าไปในหมู่บ้านภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ได้ทำให้เกิดการขายตัวของเครือข่ายในแนวตั้ง แต่ถึงแม้ว่าจะถูกผนวกเข้ามาในระบบตลาดและรัฐชาชนบทที่ยังคงดำรงความเป็นชุมชนทั้งในแง่ทางกายภาพ ทางสังคม และทางจิตใจ การถูกผนวกรวมเข้ากับเศรษฐกิจและสังคมในระดับกว้าง ในด้านหนึ่ง กลายมาเป็นข้อจำกัดสำหรับการยังชีพของชาชนบท อย่างไรก็ตาม คราวเรือนชนบทก็ตอบสนองต่อวงล้อมของโครงสร้าง โดยได้กระจายแหล่งสำหรับยังชีพให้มีความหลากหลายขึ้น โดยการใช้ทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ ซึ่งรวมถึงทรัพยากรทางวัตถุ ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรทางสังคมและวัฒนธรรม ส่วนในระดับชุมชน พบว่า ภายใต้กระบวนการพัฒนาชนบทในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา มีการจัดตั้งกลุ่มและองค์กรขึ้น มากจำนวนมาก กลุ่มเหล่านี้ส่วนมากสลายตัว หรือไม่มีการดำเนินกิจกรรม กลุ่มที่ยอมรับแนวทางตลาดและก่อตั้ง ขึ้นมาบนพื้นฐานความเชื่อชาชนบางด้านทางทรัพยากรทางมนุษย์พบว่า มีการดำเนินงานที่ต่อเนื่องและอยู่ได้นาน ในขณะที่เดียวกันพบว่า มีความพยายามที่จะสร้างเครือข่ายระหว่างหมู่บ้าน แต่การดำเนินงานของเครือข่ายยังมุ่งที่ จะสร้างต่อทรัพยากรจากข้างนอก มากกว่าที่จะส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนระหว่างหมู่บ้าน

ส่วนทางด้านสถาบันทางวัฒนธรรมนั้น พบว่า สถาบันทางวัฒนธรรมหลัก ได้แก่ ธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อเรื่องผี และวิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนา ก็ยังคงมีการผลิตซ้ำและสืบทอดต่อมา สถาบันเหล่านี้ยังคงเป็นแหล่งของขวัญและกำลังใจของผู้อพยพ แปลงเครือข่ายความสัมพันธ์ขึ้นมาใหม่ และผลิตเอาชีวิตของชุมชนที่กระจัดกระจายไปหลายรูปแบบเนื่องมาจากการเปลี่ยนผ่านให้เข้ารวมกันได้

ในความพยายามที่จะแสวงหาคำอธิบายทางทฤษฎี งานวิจัยนี้เสนอว่า ทูตทางสังคมเป็นปรากฏการณ์ของการก้าวข้ามไปมาระหว่างโลกทางวัตถุ และโลกแห่งความคิด งานวิจัยนี้ได้นำเสนอข้อพิจารณาทางนโยบายสามประการได้แก่ การสร้างเครือข่ายในแนวนอน การผลิตและการบริโภคสินค้าทางวัฒนธรรม และการสร้างทุนมนุษย์

พระมหาประสิทธิ์ ญาณุปทีโป (แก้วศรี) (2549: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง“ทุนทางสังคมและการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาชุมชน บ้านห้วยแร่ อำเภอบึง จังหวัดเชียงราย” พบว่า ทุนทางสังคม ด้านความไว้วางใจ ชุมชนมีวิถีชีวิตแห่งความเอื้อ อาทรกันสูงมาก ด้วยบรรทัดฐาน ชุมชนมีพื้นที่/ ฐานการอยู่ร่วมกันด้วยจิตสำนึกร่วม รักษา กฎกติกา เคารพและเกรงใจกัน ร่วมกันตัดสินใจ รักษาจารีตประเพณี ด้านเครือข่ายมีลักษณะความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ มีกลุ่มที่เกิดขึ้น เพื่อเรียนรู้ร่วมกันโดยไม่เน้นความสัมพันธ์เชิงธุรกิจ ส่วนในด้านการนำทุนทางสังคมมาใช้นั้น มีการกระตุ้นให้เกิดความผูกพันในชุมชนส่วนรวม สร้างตัวแบบวัฒนธรรมที่ดีงาม และเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้

บทที่ 3

วิธีการดำเนินงานวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เพื่อให้ชุมชนและสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในจังหวัดเพชรบูรณ์เห็นความสำคัญของการสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของตนเอง ได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อที่จะนำไปสู่การนำทุนทางสังคมและวัฒนธรรมมาสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และนำเอาอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองมาใช้ให้เป็นประโยชน์ พัฒนาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม โดยการนำทุนทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น เรื่องราว เนื้อหาของวัฒนธรรมมาสร้างความโดดเด่นให้กับผลิตภัณฑ์ของตนโดยผ่านการนำทุนทางสังคมและวัฒนธรรมสร้างความแตกต่าง หรือจุดขายให้กับสินค้า ส่งเสริมการบำรุงรักษามรดกศิลปวัฒนธรรมและการนำทุนวัฒนธรรมมาเพิ่มคุณค่าและมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจและสังคม และร่วมกันอนุรักษ์และสืบสานภาษาและวัฒนธรรมตลอดจนอัตลักษณ์ของกลุ่มชนตนเอง โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนดังนี้

3.1 การเตรียมการวิจัย

ในระยะนี้เป็นการเตรียมชุมชน เพื่อให้มีความพร้อมเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญและเป็นแก่นแกนหลักของการวิจัยในครั้งนี้ โดยการดำเนินงานขั้นตอนนี้มีจุดมุ่งเน้นสำคัญที่จะให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้วิจัย ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน รวมถึงเจ้าหน้าที่หน่วยงานต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องเกี่ยวข้อง ในขั้นเตรียมการนี้ ประกอบด้วยขั้นตอนย่อยดังต่อไปนี้

1) คัดเลือกชุมชน (Selecting Community) สำหรับงานวิจัยนี้คัดเลือกชุมชนที่จะทำการสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรม จากชุมชนที่ด้อยโอกาสในการพัฒนา (Disadvantage Community) เพื่อเป้าหมายในการยกระดับคุณภาพชีวิตและสร้างโอกาสความเท่าเทียมในการพัฒนากับชุมชนอื่น และยึดเอาประเด็นของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขเยียวยาโดยเร่งด่วน โดยเน้นชุมชนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแข็งขัน เพื่อเป็นชุมชนต้นแบบของการทำวิจัย และการพัฒนาให้กับชุมชนอื่น โดยงานวิจัยนี้จะคัดเลือกกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดเพชรบูรณ์ชาติพันธุ์ละชุมชนในการวิจัยและพัฒนา

2) การเข้าสู่ชุมชน (Entering Community) ข้อมูลชุมชนนับเป็นสิ่งสำคัญและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการนำมาประกอบการพิจารณาตัดสินใจกำหนดพื้นที่ดำเนินการ ซึ่งข้อมูลดังกล่าวควรเป็นข้อมูลที่มีรอบด้าน สำหรับแหล่งข้อมูลในขั้นตอนนี้จะมาจากส่วนราชการ เช่น ข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐาน ข้อมูลจำนวนประชากรและบุคคลที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน หรือครูภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น โดยประสานงานกับนักวิจัยชุมชนให้มีส่วนร่วมในการเป็นผู้ประสาน นัดกลุ่มเป้าหมายให้มาร่วม

กิจกรรม จัดเตรียมสถานที่และอาหาร โดยทำการนัดหมายทำกิจกรรมการจัดเสวนาผู้นำชุมชน ใช้กระบวนการกลุ่มกระตุ้นให้แสดงความคิดเห็น

3) การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน (Build-up Rapport) วิธีการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนที่ดีที่สุดคือการปฏิบัติตัวของนักวิจัยที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยนักวิจัยจะเข้าร่วมกิจกรรมทุกอย่างของชุมชนซึ่งเป็นเครื่องช่วยให้นักวิจัยสามารถทำความเข้าใจโลกทัศน์ของชาวบ้านได้ดียิ่งขึ้น โดยทั่วไปแล้ว ผู้วิจัยจะลงพื้นที่เพื่อไปพบกับบุคคลต่าง ๆ ในชุมชนที่มีส่วนสำคัญและเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานวิจัยหรือเป็นประชาชนกลุ่มเป้าหมายของการวิจัย ชี้แจงเป้าหมายและความต้องการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกิจกรรมการวิจัยอันจะช่วยให้ชาวบ้านเกิดความไว้วางใจ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังสามารถทำการวิเคราะห์คาดการณ์สภาพการณ์และปัญหาของการดำเนินงานวิจัยที่อาจเกิดขึ้น และสามารถเตรียมรับมือได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4) การสำรวจ ศึกษาชุมชน (Surveying and Studying Community) เป็นขั้นตอนของการศึกษาข้อมูลที่เป็นลักษณะทางกายภาพ และแหล่งทรัพยากรต่าง ๆ ภายในชุมชน รวมถึงการศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและการเมือง โดยผู้วิจัยจะใช้แบบสังเกต สมุดบันทึก และถ่ายภาพสถานที่ต่าง ๆ รวมถึงการศึกษาข้อมูลจากเอกสารหลักฐานจากหน่วยงานราชการหรือจากองค์กรพัฒนาที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ ใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน หรือผู้สูงอายุเพื่อทราบประวัติความเป็นมาของชุมชนด้วย ส่วนการจัดเลือกชุมชนนั้น

5) การเตรียมคนและเครือข่ายความร่วมมือ การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ดังนั้นในขั้นตอนนี้ นักวิจัยจึงกำหนดให้เป็นขั้นตอนสุดท้ายของระยะก่อนการวิจัย โดยมุ่งหมายให้เกิดความพร้อมในการดำเนินการวิจัยซึ่งเป็นระยะต่อไปและก่อให้เกิดการประสานงานที่ดีเพื่อความสะดวกต่อการดำเนินงานวิจัย ในส่วนของการเตรียมคนนั้น เป็นการเตรียมความพร้อมให้กับชาวบ้านเพื่อเป็นแกนนำในการปฏิบัติงานวิจัยร่วมกับนักพัฒนาและคณะผู้วิจัย ซึ่งในทางปฏิบัติแล้วจะทำการเตรียมคน 3 กลุ่ม คือ เตรียมคนในชุมชน คณะนักวิจัยจะลงพื้นที่เพื่อจัดการเสวนาผู้นำชุมชน กิจกรรมเวทีชาวบ้าน กิจกรรมให้ความรู้เรื่องการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ประชาชน มีความรักในชุมชน มีความตระหนักและรับรู้ถึงทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน รวมทั้งมีความรู้และเข้าใจเรื่องการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม อันเป็นการสร้างเครือข่ายบุคคลและหน่วยงานทั้งภายในและภายนอกชุมชนที่จะช่วยกันเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนต่อไป ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ นักวิจัยมีบทบาทเป็นผู้ประสานงาน นัดกลุ่มเป้าหมาย จัดเตรียมสถานที่และอาหาร เตรียมนักพัฒนา ด้วยการประชุมร่วมกับนักพัฒนาซึ่งโดยทั่วไปแล้วคนกลุ่มนี้หมายถึง ผู้นำชุมชน พัฒนาการอำเภอหรือพัฒนาการอำเภอประจำตำบล และเจ้าหน้าที่หน่วยงานอื่น เช่น ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล และองค์กรพัฒนาภายนอกที่มีความสนใจศึกษาร่วมกัน ตลอดจนกำนัน และผู้ใหญ่บ้าน กิจกรรมสำคัญของการดำเนินงานในขั้นตอนนี้คือการ

ประสานความร่วมมือ การสร้างความเข้าใจในกรอบของการทำงานวิจัย และการหือแนวทางพัฒนาชุมชน ซึ่งมักจะรวมถึงการประสานงานเรื่องการใช้สถานที่ดำเนินการประชุมด้วย และ เตรียมนักวิจัยด้วยการประชุมปรึกษากันเพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจตรงกันในบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่ายในการทำงานวิจัย

3.2 การดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยจะประกอบด้วย

1) การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน (Problem Identification and Diagnosis) ในขั้นนี้เน้นการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนและการให้การศึกษากับชุมชน (Community Education Participation-CEP) โดยเน้นไปที่กระบวนการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ โดยวิธีการจะใช้การอภิปรายถกปัญหา (Dialogue) เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้าน ทั้งที่เป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนระดับบุคคลและระดับกลุ่มบุคคล เพื่อเป็นการประเมินปัญหาและความต้องการของชุมชน (Need Assessment) พร้อมไปกับการประเมินความเป็นไปได้ในด้านทรัพยากร (Resource Assessment) ที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ โดยเฉพาะภาษาและวัฒนธรรมเพื่อที่จะนำทรัพยากรมาใช้ในการกำหนดแผนเพื่อการจัดโครงการต่อไป

2) การพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการ (Project Appraisal and Identification) เพื่อการวิเคราะห์โครงการโดยการประเมินความต้องการของชุมชน หาแนวทางในการแก้ไขปัญหาในความเป็นจริงมักจะมีหลายแนวทาง ชาวบ้านและนักวิจัยจะต้องพิจารณาร่วมกันว่าวิธีการแก้ไขปัญหาใดที่เหมาะสมกับท้องที่ หรือมีความเป็นไปได้ โดยชาวบ้านควรมีบทบาทหลักเข้ามีส่วนร่วมให้มากยิ่งขึ้น และกำหนดโครงการหรือกิจกรรมที่จะดำเนินการ

3) การกำหนดแผนงานโครงการและการจัดการ (Planning Phase) กิจกรรมในช่วงนี้จะเป็นกระบวนการตัดสินใจร่วมกันเพื่อคัดเลือกโครงการและกิจกรรมที่จะต้องดำเนินการ ดังนั้น เพื่อความมั่นใจว่าโครงการที่ได้รับการคัดเลือก เป็นโครงการและกิจกรรมที่ต้องดำเนินการ ดังนั้น หลังจากที่ผ่านมาขั้นตอนการเตรียมการวิจัยมาแล้ว ผู้วิจัยจะต้องใช้วิธีการกระตุ้นให้ชาวบ้านมีบทบาทหลักในการแก้ไขปัญหา การกำหนดโครงการ และกิจกรรมที่จะดำเนินการ

4) การปฏิบัติตามโครงการ (Implementation Phase) เป็นขั้นตอนที่สำคัญอีกขั้นตอนหนึ่ง โดยคำถามที่ผู้วิจัยจะต้องใช้ถามกันในกลุ่มหรือในคณะทำงานเพื่อการดำเนินการในขั้นนี้คือ ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร และอย่างไร ในแง่ปัญหาอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นในขั้นตอนนี้ โดยทั่วไปมักเป็นประเด็นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกระบวนการวิจัย โดยเน้นสร้างความเข้าใจในกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ซึ่งโดยทั่วไป นอกเหนือไปจากการขาดความรู้ความเข้าใจอันดีต่อกระบวนการและผลประโยชน์ของการทำวิจัยแล้ว ยังปรากฏด้วยว่า ชาวบ้านมักมองเห็นการวิจัยเป็นเรื่องทางเทคนิคที่ต้องอาศัยความรู้เชี่ยวชาญเฉพาะ และไม่เกี่ยวข้องอะไรนักกับปากท้องที่จะต้องทำมาหากินเป็น

ประจำวัน ประกอบกับธรรมชาติของการวิจัยแบบนี้ที่มักไม่มีการจ่ายตอบแทนเป็นเงินให้แก่ผู้เข้าร่วม กิจกรรมการวิจัยด้วยแล้ว การมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนการวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำผล ของการวิจัยไปสู่การปฏิบัติแล้วก็ยังห่างไกลจากบริบทชีวิตประจำวันของเขาออกไปมากขึ้น การเข้า ร่วมงานวิจัยของชาวบ้าน จึงเป็นไปโดยเน้นการรับฟังสิ่งที่ผู้วิจัย และนักพัฒนาพูดเป็นหลัก ผลของ การวิจัยเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความชอบธรรมให้แก่การดำเนินกิจกรรม/โครงการพัฒนาของภาครัฐดังที่ ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น

3.3 ระยะการติดตามและประเมินผลโครงการ

เป็นขั้นตอนที่เกี่ยวกับการการวัดผลสำเร็จของโครงการ ซึ่งหากโครงการมีความสามารถดำเนินการ ได้อย่างเหมาะสมและอย่างต่อเนื่อง ก็อาจจะเป็นข้อพิสูจน์ถึงความไม่ประสบผลสำเร็จของโครงการ ได้ ในขั้นตอนนี้ คณะผู้วิจัยจะร่วมกับชาวบ้านที่เป็นผู้ร่วมงานวิจัย ทำการตรวจสอบข้อมูลที่เป็นผล ของการวิจัยว่าครบถ้วนถูกต้องหรือไม่ จากนั้นจะมีการจัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ และจัดเวที ชาวบ้าน เพื่อนำเสนอผลการวิจัยเพื่อเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคณะผู้วิจัยกับชุมชน รวมถึงการสานต่อให้ ชาวบ้านนำผลของการวิจัยไปดำเนินการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนต่อไป อย่างไรก็ตาม ระยะเวลาของการ ทำวิจัยและขั้นตอนของการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นั้น อาจมีความแตกต่างกันไปบ้างใน รายละเอียด ซึ่งไม่ถือว่าเป็นเรื่องผิดหรือถูก หากแต่เป็นความเหมาะสมในบริบทของการดำเนินงาน วิจัยที่อาจมีข้อจำกัดที่คณะผู้วิจัยจำเป็นต้องรวมกิจกรรมหลายกิจกรรมไว้ดำเนินการในในคาบเวลาที่ ไกลเคียงกัน หรือเป็นความต้องการของชุมชนเองที่จะกระชับขั้นตอนของการดำเนินงานวิจัย เพื่อมิให้ กระทบต่อการดำรงชีวิตประจำวัน ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยจะสั้นหรือยาว มีรายละเอียดมากหรือน้อยเพียงใดจึงอาจจะไม่ใช่เรื่องใหญ่ หากแต่การมุ่งตอบสนองความต้องการและข้อจำกัดของชุมชน รวมถึงการทำให้ชุมชนได้มองเห็นปัญหาของตนเอง เกิดความต้องการอย่างแท้จริงและมุ่งมั่นมีส่วนร่วม ทั้งในการปฏิบัติงานวิจัยและการนำผลของการวิจัยไปใช้เพื่อปรับปรุงชุมชนให้ดีขึ้นนั่นเอง นับเป็นเรื่องที่สำคัญมากกว่า

ในขั้นตอนนี้ยังคงต้องอาศัยการมีเข้าใจที่ถูกต้อง และการมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์และ กระตือรือร้นของฝ่ายต่าง ๆ โดยเฉพาะชาวบ้านไม่น้อยไปกว่าขั้นตอนก่อนหน้า การมีความเข้าใจที่ ถูกต้อง การสร้างช่องทางการตรวจสอบงานวิจัยและการมีเครื่องมือประเมินผลการวิจัยว่าประสบ ความสำเร็จมากน้อยเพียงใด มีปัญหาและอุปสรรคอย่างไรบ้างนี้เอง จะทำให้ทุกฝ่ายคาดหมายได้ว่า ผลลัพธ์ของการวิจัยจะปรากฏออกมาสอดคล้องกับความต้องการพัฒนาหรือสามารถใช้ได้กับการ แก้ไขปัญหาอย่างตรงจุด และเข้าร่วมกระบวนการวิจัยอย่างต่อเนื่อง

3.4 สถานที่ทำการทดลอง/เก็บข้อมูล

สถานที่เก็บข้อมูลการวิจัยการสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์ผ่านความหลากหลายทางชาติพันธุ์ จะดำเนินการเก็บข้อมูล

- กลุ่มชาวไทยพื้นเมือง ที่บ้านสะเดียง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์
- กลุ่มชาวไทยหล่ม ที่บ้านนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์
- กลุ่มชาวจีน ที่ชุมชนการค้า อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
- กลุ่มชาวลาวพวน ลาวเงี้ยว ลาวครั่ง อำเภอบึงสามพัน จังหวัดเพชรบูรณ์
- กลุ่มชาวน้ำเต้า ที่บ้านน้ำเต้า อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์
- กลุ่มชาวเขาเผ่าม้ง บ้านเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์
- กลุ่มชาวเขาเผ่าลีซอ เผ่าเย้า และเผ่ามูเซอ ที่บ้านเพชรดำ จังหวัดเพชรบูรณ์

บทที่ 4

ผลการวิจัย

ในการวิจัยการสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์ผ่านความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) เพื่อการสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์ผ่านความหลากหลายทางชาติพันธุ์ต่างๆ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน พัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนในระดับรากหญ้าของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในจังหวัดเพชรบูรณ์จากทุนทางสังคมและวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ โดยเน้นการปฏิบัติร่วมกันของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ นักวิจัยในสถาบันการศึกษา เจ้าหน้าที่สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด และประชาชนประชาชนในกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เพื่อนำไปสู่เสริมสร้างภูมิคุ้มกันในชุมชนชาติพันธุ์ต่างๆ ภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ โดยการฟื้นฟูส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณีการเล่นของท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยว การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางสังคม โดยทำงานด้วยกันและเรียนรู้ร่วมกันในการทำวิจัยแบบมีส่วนร่วม จากการศึกษาสามารถสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะได้ดังนี้

4.1 การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

ในขั้นตอนนี้ มีวัตถุประสงค์สำคัญคือ การเลือกพื้นที่ดำเนินการวิจัย การบูรณาการคณะผู้วิจัยเข้ากับพื้นที่วิจัย และการศึกษาข้อมูลของชุมชน ซึ่งจะได้นำเสนอวิธีดำเนินการและผลดำเนินการตามลำดับดังนี้

4.1.1 การเลือกพื้นที่ดำเนินการวิจัย

การเลือกพื้นที่ดำเนินการวิจัย เป็นขั้นตอนแรกที่น่าเข้าสู่กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมครั้งนี้ ซึ่งก่อนตัดสินใจเลือกพื้นที่ที่แน่นอนนั้น คณะผู้วิจัยได้ร่วมกันพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ เพื่อให้ได้พื้นที่ที่ตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการเลือกพื้นที่ดำเนินการวิจัย มีวิธีดำเนินการและผลดำเนินการดังต่อไปนี้

1) วิธีดำเนินการ คณะผู้วิจัยได้ใช้วิธีการที่เริ่มจากการประสานติดต่อกับสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์ หน่วยงานหลักที่ดูแลด้านวัฒนธรรมของจังหวัด เพื่อขอทราบรายละเอียดบริบทชุมชนเบื้องต้นของพื้นที่ที่จะดำเนินการวิจัย

ผลการคัดเลือกเบื้องต้น ปรากฏว่าได้ 6 หมู่บ้านดังนี้

- กลุ่มชาวพื้นเมือง บ้านสะเดียง ตำบลสะเดียง อำเภอเมือง

- กลุ่มชาวไทยหล่ม บ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มสัก
- กลุ่มชาวเขา บ้านเข็กน้อย ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ
- กลุ่มชาวจีน ย่านการค้า อำเภอหล่มสัก และอำเภอเมือง
- กลุ่มชาวนน บ้านน้ำเลา ตำบลตะเภา อำเภอเมือง
- กลุ่มชาวลาว บ้านคงขุย ตำบลคงขุย อำเภอชนแดน

ต่อมาคณะผู้วิจัยได้นำเรื่องการตัดสินใจเลือกพื้นที่ 6 หมู่บ้านข้างต้น ไปปรึกษาหารือ และขอคำแนะนำจากบุคคลที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการดูแลรับผิดชอบในแต่ละพื้นที่วิจัย ตลอดจนทราบถึงวิถีชีวิต สภาพการดำรงชีวิต และสภาพแวดล้อมทั้งหลายในพื้นที่เหล่านี้เป็นอย่างดี ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลป่าเลา กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน รวมทั้งผู้อำนวยการสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์ ก็ปรากฏว่าทุกท่านต่างเห็นชอบและสนับสนุนให้ดำเนินการวิจัยในพื้นที่หมู่บ้านที่เลือกไว้ โดยได้แสดงความคิดเห็นอันเป็นเหตุผลที่สอดคล้องกันว่า หมู่บ้านทั้ง 6 แห่ง เป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพด้านกำลังคน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรธรรมชาติ แต่ด้วยปัญหาและอุปสรรคบางประการ เช่น การขาดแคลนปัจจัยในการประกอบอาชีพ การขาดความรู้ความสามารถในการพัฒนาอาชีพ การขาดความตื่นตัว ความกระตือรือร้นในการมีส่วนร่วมพัฒนา การขาดจิตอาสาเพื่อสาธารณะ และการขาดผู้นำท้องถิ่นที่เข้มแข็งด้านการพัฒนา เป็นต้น ทำให้ไม่สามารถพัฒนาหมู่บ้านให้ก้าวไปข้างหน้าได้เท่าที่ควร

2) ผลการดำเนินการ สิ่งที่เป็นแรงกระตุ้นสำคัญให้คณะผู้วิจัยตัดสินใจที่จะยังคงเลือก 6 หมู่บ้านดังกล่าวข้างต้นเป็นพื้นที่ดำเนินการวิจัยโดยไม่เปลี่ยนแปลง ก็คือ เมื่อคณะผู้วิจัยได้มีโอกาสประชุมพบปะกับผู้นำหมู่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน และตัวแทนชาวบ้านของแต่ละหมู่บ้าน ทำให้ได้ยินคำปรารภที่คล้ายคลึงกันว่า หมู่บ้านของตนไม่ค่อยได้รับความเอาใจใส่ด้านการพัฒนาจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หากมีหน่วยงานเข้ามาพัฒนาก็มักจะเป็นไปในรูปแบบของการสร้างหรือมอบสิ่งต่างๆ ให้มากกว่าการกระตุ้นส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา นอกจากนั้นผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหลายยังได้แสดงความปรารถนาให้ดำเนินการวิจัยในพื้นที่หมู่บ้านของตน พร้อมทั้งแสดงความกระตือรือร้นและความเต็มใจที่จะเข้าร่วมในกระบวนการวิจัยเป็นอย่างมากด้วย ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงได้เลือกหมู่บ้านทั้ง 6 แห่ง เป็นพื้นที่ดำเนินการวิจัย

4.1.2 การบูรณาการคณะผู้วิจัยเข้ากับพื้นที่วิจัย

ขั้นตอนนี้นับเป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างยิ่งในการเข้าสู่พื้นที่วิจัยของคณะผู้วิจัย เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนและกลุ่ม เพราะผู้วิจัยเป็นบุคคลภายนอก เป็นคนแปลกหน้า ดังนั้นการปฏิบัติตนให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและการแนะนำให้ทุกฝ่ายรับทราบ นอกจากจะทำให้คณะผู้วิจัยได้รับการยอมรับอย่างไว้วางใจจากทุกฝ่ายแล้ว ยังเป็นการให้เกียรติและเคารพต่อเจ้าของ

พื้นที่ ตลอดจนช่วยสร้างความคุ้นเคย อันนำไปสู่ความสามารถในการสนทนา พูดคุย และสังเกตการณ์เพื่อเก็บข้อมูลได้อีกทางหนึ่งด้วย

สำหรับวิธีการในการบูรณาการคณะผู้วิจัยเข้ากับพื้นที่วิจัยและผลดำเนินการมีดังนี้

1) วิธีดำเนินการ สำหรับวิธีบูรณาการผู้วิจัยเข้ากับพื้นที่วิจัยนั้น คณะผู้วิจัยได้ใช้วิธีการแนะนำตัวอย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ

1.1) การแนะนำตัวอย่างเป็นทางการ เริ่มต้นจากคณะผู้วิจัยได้เดินทางไปในแต่ละพื้นที่ เพื่อแนะนำตัวและโครงการวิจัยอย่างเป็นทางการด้วยตนเอง โดยพบกับนายกองค์การบริหารส่วนตำบล หรือตัวแทน องค์การบริหารส่วนตำบลในแต่ละพื้นที่ จากนั้นจึงเข้าสู่หมู่บ้านเพื่อพบและประชุมกับแกนนำในท้องถิ่น ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน ตัวแทนจากองค์การบริหารส่วนตำบล และผู้นำชุมชน ตามที่ได้ประสานกันไว้ล่วงหน้า การประชุมกับแกนนำเหล่านี้ นอกจากจะเป็นไปเพื่อแนะนำตัวและโครงการวิจัยแล้วยังเพื่อขอความอนุเคราะห์เรื่องการช่วยประชาสัมพันธ์โครงการวิจัยต่อไปยังชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการช่วยเชิญผู้นำกลุ่มองค์กรต่างๆ ในชุมชนหรือตัวแทน และสมาชิกในชุมชนที่แกนนำพิจารณาเห็นว่าเหมาะสมเป็นสมาชิกในทีมวิจัยฝ่ายชุมชน ตลอดจนชาวบ้านทั่วไปในชุมชนที่สนใจจะเข้าร่วมโครงการวิจัยมาร่วมประชุมกับคณะผู้วิจัยในวันเพื่อนำไปสู่การได้ทีมวิจัยฝ่ายชุมชนต่อไป แล้วคณะผู้วิจัยยังถือโอกาสจากการประชุมครั้งนี้พูดคุยกันถึงข้อมูลเกี่ยวกับสภาพต่างๆ ของชุมชน รวมทั้งเชิญชวนให้แกนนำเหล่านี้เข้าร่วมอยู่ในทีมวิจัยฝ่ายชุมชนอีกด้วย

1.2) การแนะนำตัวอย่างไม่เป็นทางการ ทุกครั้งที่เข้าไปในพื้นที่วิจัย ทั้งก่อนที่จะเริ่มต้นและระหว่างดำเนินการโครงการวิจัย คณะผู้วิจัยจะพยายามหาเวลาเท่าที่สามารถกระทำได้ใน การพบปะ สนทนาพูดคุยอย่างสนิทยกกับแกนนำท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ผู้ที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือ ผู้นำและสมาชิกของกลุ่มองค์กรต่างๆ ในชุมชน ตลอดจนถึงชาวบ้านโดยทั่วไป เพื่อสร้างสัมพันธ์ไมตรีที่ดีระหว่างกัน และใช้เป็นโอกาสแนะนำตัว ประชาสัมพันธ์โครงการวิจัยอย่างไม่เป็นทางการ ชักถามถึงข้อมูลและปัญหาต่างๆ ของชุมชน นอกจากนั้นแล้วคณะผู้วิจัยยังได้สร้างความคุ้นเคยอย่างใกล้ชิดกับชุมชนด้วยการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ กับชาวบ้านในพื้นที่ ได้แก่ ร่วมทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา ร่วมประเพณีประจำปี และร่วมงานในวาระพิเศษของครอบครัว เช่น งานสมรส งานศพ เป็นต้น

2) ผลการดำเนินการ จากวิธีบูรณาการคณะผู้วิจัยเข้ากับพื้นที่วิจัยดังกล่าวข้างต้น ทำให้ได้ผลการดำเนินการ ซึ่งจำแนกออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

2.1) ผลดำเนินการจากการแนะนำตัวอย่างเป็นทางการ ผลจากการประชุมร่วมกับแกนนำในท้องถิ่น อันได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน ทำให้เกิดสัมพันธภาพที่ดี

ระหว่างคณะผู้วิจัยกับแกนนำเหล่านี้ทุกพื้นที่ และช่วยให้แกนนำเหล่านี้เข้าใจถึงวัตถุประสงค์ ขั้นตอนดำเนินงาน และคุณสมบัติของโครงการวิจัยอย่างชัดเจน เพราะมีโอกาสได้อธิบายและซักถามกันโดยละเอียด นอกจากนี้ยังมีบางสิ่งจากที่ประชุมที่สร้างความยินดีอย่างยิ่ง ให้แก่คณะผู้วิจัย นั่นก็คือ แกนนำในทุกพื้นที่ล้วนแสดงความเต็มใจที่จะให้ความร่วมมือ และช่วยประสานงานในพื้นที่ เพื่อช่วยให้โครงการวิจัยดำเนินไปได้ด้วยความเรียบร้อย

ในเรื่องเกี่ยวกับผู้ที่จะเป็นสมาชิกในทีมวิจัยฝ่ายชุมชนนั้น คณะผู้วิจัยได้ขอความอนุเคราะห์จากเหล่าแกนนำให้ช่วยเชิญหัวหน้าหรือประธานกลุ่ม องค์กรต่างๆ ในชุมชน ผู้นำชุมชน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ตลอดจนคนในชุมชนที่สนใจเข้าร่วมโครงการวิจัยในฐานะนักวิจัยฝ่ายชุมชนให้มาร่วมประชุมในวัน เวลา สถานที่ที่พิจารณาเห็นว่าเหมาะสม โดยคณะผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการประชุมเอง เพื่อชี้แจงรายละเอียดในโครงการวิจัย และเชิญชวนบุคคลเหล่านี้ให้ส่งตัวแทนหรือสมัครใจเองที่เข้าร่วมอยู่ในทีมวิจัยฝ่ายชุมชน ซึ่งเรื่องที่ขอความอนุเคราะห์นี้ ได้รับการตอบตกลงเป็นอย่างดีจากเหล่าแกนนำที่ร่วมประชุม

สำหรับข้อมูลทั่วไปของชุมชนที่ได้รับทราบจากการพูดคุยกันในที่ประชุม สามารถนำมาจำแนกเป็นด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ดังนี้

ด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบหุบเขาเหมาะแก่การทำนา ครัวเรือนส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพหลัก คือ การทำนา รองลงไปคือ การทำสวน และค้าขาย เมื่อถึงช่วงว่างจากฤดูการทำนาก็จะทำงานรับจ้างทั่วไป รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนค่อนข้างต่ำคือ ประมาณ 3,000 กว่าบาทต่อเดือน

ปัญหาด้านเศรษฐกิจที่พบในพื้นที่ก็คือ ปัญหาด้านอาชีพและรายได้อันเนื่องมาจากผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ เพราะความเสื่อมของดินซึ่งเป็นผลมาจากการใช้สารเคมีจำนวนมาก เป็นเวลายาวนาน การขาดแคลนที่ดินทำกิน การขาดความรู้ด้านเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร การขาดความรู้ด้านการเลี้ยงวัวซึ่งเป็นสัตว์เศรษฐกิจของหมู่บ้าน การถูกคุกคามจากแมลงศัตรูพืช และการขาดแคลนแรงงานทางการเกษตร ปัญหาศักยภาพและขีดความสามารถในการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรอินทรีย์ และการแปรรูปสินค้าทางการเกษตร ปัญหาเพิ่มทักษะอาชีพของครัวเรือนและกลุ่มอาชีพ ปัญหาการว่างงานของประชาชน

ด้านสังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม สภาพสังคมโดยทั่วไปภายในหมู่บ้านนั้นจะมีความร่วมมือกันเป็นอย่างดีหากเป็นกิจกรรมตามเทศกาลและประเพณีทั้งหลาย แต่ความร่วมมือเพื่อร่วมแรงร่วมใจประกอบกิจกรรมด้านการพัฒนาหมู่บ้านยังขาดความเข้มแข็งอยู่มาก เพราะชาวบ้านบางส่วนไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร มักคอยรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาภายนอกที่ขอบเข้ามาให้สัญญาจะสร้าง จะให้สิ่งต่างๆ แก่ชาวบ้าน

ปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ทำลายความสุขของชาวบ้านในพื้นที่บ้านป่าเลม มีน้อยมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องยาเสพติดและอาชญากรรม จนแทบกล่าวได้ว่าเป็นหมู่บ้านที่ปลอดจากสิ่งเหล่านี้ ปัญหาสำคัญของหมู่บ้านนี้จะเป็นเรื่องของอาชีพและรายได้ ปัญหาการพัฒนาเสริมสร้างให้ประชาชนมีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน ท้องถิ่น เสริมสร้างทักษะความเชี่ยวชาญฝีมือแรงงานในการผลิตเพิ่มมูลค่าของสินค้า และสามารถขยายตลาดไปสู่ภูมิภาคได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัญหาการเพิ่มศักยภาพในการผลิตและสร้างความเข้มแข็งให้แก่เกษตรกร พัฒนาแหล่งน้ำให้เพียงพอต่อการอุปโภค บริโภค เพื่อการเกษตร และเพื่อการเลี้ยงสัตว์

ด้านภูมิปัญญาของหมู่บ้านที่มี ได้แก่ การจักสานอุปกรณ์เครื่องใช้ในครัวเรือนจากไม้ไผ่ การรักษาโรคด้วยสมุนไพร การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่นาแบบไม่ถดพรวน ส่วนกลุ่มที่มีความเข้มแข็งเป็นหน้าเป็นตาของหมู่บ้าน คือ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ซึ่งสามารถยึดเป็นอาชีพทำรายได้ดีให้แก่สมาชิกกลุ่ม สำหรับกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีที่จัดขึ้นในหมู่บ้านสืบเนื่องกันมาโดยตลอด ได้แก่ ประเพณีทำบุญเดือนสิบ และประเพณีขนทรายเข้าวัด

ด้านโครงสร้างพื้นฐานและระบบสาธารณูปโภค ได้แก่ ถนนในหมู่บ้านยังไม่ได้มาตรฐานการสัญจรไม่ค่อยสะดวก ถนนเป็นหลุมเป็นบ่อโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงฤดูฝนถนนจะมีน้ำท่วมขัง การจับจี่ยวดยานพาหนะเป็นไปด้วยความยากลำบาก ทำให้เสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุ ปัญหาไฟฟ้าส่องสว่างตามถนนสายต่าง ๆ ไม่เพียงพอภายในตำบลบ้านราษฎร์ มีถนนสายต่าง ๆ ที่ยังไม่มี การติดตั้งไฟฟ้าส่องสว่างตามถนน ทำให้ประชาชนที่ใช้สัญจร ได้รับความเดือดร้อน โดยเฉพาะในช่วงเวลากลางคืน ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

2.2) ผลดำเนินการจากการแนะนำตัวอย่างไม่เป็นทางการ เนื่องจากคณะผู้วิจัยเคยลงพื้นที่วิจัยบ้างแล้วก่อนหน้านี้ และเป็นอาจารย์สอนหนังสือในมหาวิทยาลัยเมื่อลงพื้นที่ จึงมีคุณรู้จักและนับหน้าถือตาเป็นจำนวนหนึ่งอยู่แล้ว จึงส่งผลให้การแนะนำตัวอย่างไม่เป็นทางการง่ายขึ้น ซึ่งถือเป็นทุนทางสังคมที่นำมาใช้ในการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ที่เกิดจากความสัมพันธ์ของบุคคลที่เป็นพื้นฐานของความไว้วางใจกัน ซึ่งจะช่วยให้การวิจัยบรรลุผลสำเร็จได้ง่าย สะดวก รวดเร็ว และมีประสิทธิภาพมากขึ้นนั้น ซึ่งการแนะนำตัวที่ไม่เป็นทางการนี้ จะเอื้อต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน และสร้างความรู้ใหม่ ๆ มากกว่าการแนะนำตัวที่เป็นทางการ ซึ่งการวิจัยเพื่อการกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชนจะมีจุดเน้นที่ “การเรียนรู้ซึ่งได้จากการทำงาน” เป็นหลัก ซึ่งมักจะเป็นแง่มุมเชิงปฏิบัติ เป็นปัญหาอุปสรรคประจำวันที่เกิดจากดำรงชีวิตหรือการทำงาน เป็นเทคนิคหรือเครื่องมือใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ หรืออาจเป็นวิธีการทำงานที่ได้ผลและไม่ได้ผล แล้วนำมาเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในกลุ่ม ทำให้เกิด

การแบ่งปัน ถ่ายทอด แลกเปลี่ยนความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคล และสร้างความรู้ความเข้าใจได้มากกว่าการเรียนรู้จากหนังสือหรือการฝึกอบรมตามปกติ

แต่อย่างไรก็ตามในระยะแรกที่คณะผู้วิจัยเข้าไปพบปะสนทนากับบุคคล และกลุ่มบุคคลทั้งหลายในพื้นที่วิจัยอย่างไม่เป็นทางการเท่าที่โอกาสอำนวย เพื่อแนะนำตัว แนะนำโครงการสร้างมิตรภาพที่ดีระหว่างกัน และพูดคุยถึงข้อมูลตลอดจนปัญหาต่างๆ ในชุมชนนั้นสังเกตเห็นได้ชัดว่า มีหลายๆ คนในพื้นที่ ไม่กล้าพูด กล้าถาม แสดงลักษณะท่าทางระแวงระวังตัวและจะคอยถอยหลบเมื่อพบปะพูดคุยกับคณะผู้วิจัย อีกทั้งยังให้ข้อมูลของชุมชนแก่คณะผู้วิจัยแบบเสียดๆ ไม่เต็มปากเต็มคำหรือตรงไปตรงมา ซึ่งคณะผู้วิจัยต่างก็ตระหนักถึงสาเหตุที่เกิดขึ้นว่า เป็นเพราะพวกเขายังมองคณะผู้วิจัยเป็นกลุ่มคนแปลกหน้าที่เข้ามาในพื้นที่ อาจก่อให้เกิดความรู้สึกแปลกแยก

4.2 การเตรียมคนและเครือข่ายความร่วมมือ

เป็นขั้นตอนสำคัญที่คณะผู้วิจัยจะต้องดำเนินการให้ลุล่วงก่อนดำเนินการวิจัยในพื้นที่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสรรหาบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมมาเป็นเครือข่ายความร่วมมือ และทีมวิจัยฝ่ายชุมชน และเตรียมความพร้อมของทีมวิจัยให้สามารถร่วมทำงานเป็นทีมวิจัยเดียวกันกับคณะผู้วิจัยได้ ทั้งนี้คณะผู้วิจัยได้เริ่มดำเนินการเตรียมเครือข่ายความร่วมมือก่อน แล้วจึงตามด้วยการเตรียมทีมวิจัยฝ่ายชุมชน

ในการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทหน้าที่เป็นผู้บริหารจัดการหรือแกนนำด้านพัฒนาในพื้นที่ของหมู่บ้านเป้าหมายเข้าร่วมเป็นทีมวิจัยด้วย เรียกว่า “เครือข่ายความร่วมมือ” ซึ่งจะเข้าร่วมเป็นกำลังสำคัญในการดำเนินงานวิจัยทุกขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุด โดยอาศัยความรอบรู้ที่มีอยู่เกี่ยวกับข้อมูลด้านการพัฒนากระบวนการพัฒนา และเป้าหมายการพัฒนาของชุมชนนั้นๆ

การเตรียมเครือข่ายความร่วมมือ มีวิธีดำเนินการตามขั้นตอนและผลดำเนินการดังนี้

1) การสรรหาตัวบุคคล

วิธีดำเนินการสรรหาตัวบุคคลเป็นเครือข่ายความร่วมมือ คณะผู้วิจัยได้กำหนดคุณสมบัติของบุคคลที่จะเชิญเข้ามา ร่วมเป็นเครือข่ายความร่วมมือ ต้องเป็นหน้าที่ของหน่วยงานหรือองค์กรของภาครัฐ/ภาคเอกชนที่ทำงานด้านการพัฒนาชุมชน และผู้นำด้านการพัฒนาของหมู่บ้าน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ หรือเป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดกับพื้นที่ที่รู้และเข้าใจธรรมชาติอันแท้จริงเกี่ยวกับอุปนิสัย วิถีและสภาพการดำรงชีวิตของผู้คนในพื้นที่ ตลอดจนสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ต่างๆ ในพื้นที่เป็นอย่างดี สามารถปลุกเร้าให้ชาวบ้านเกิดความ

กระตือรือร้น ต้นตัวที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอนตั้งแต่ต้นจนเสร็จสิ้น และเป็นผู้ที่เต็มใจยินดี และพร้อมเข้าร่วมอยู่ในทีมวิจัย ตลอดระยะเวลาดำเนินการวิจัย

จากวิธีการคัดเลือกบุคคลเข้าร่วมเป็นเครือข่ายความร่วมมือดังกล่าวได้กล่าวไปแล้ว ทำให้ได้เครือข่ายความร่วมมือในพื้นที่วิจัยตามรายนามต่อไปนี้

- (1) คุณบำรุง ท้ายสุวรรณ
- (2) คุณประดิษฐ์ คำขง
- (3) คุณหนูน สุกเมือง
- (4) คุณชอบ ปิ่นเมือง

2) การประชุมเพื่อเตรียมความพร้อมของเครือข่ายความร่วมมือ

เมื่อได้ตัวบุคคลที่เป็นเครือข่ายความร่วมมือของพื้นที่วิจัยแล้ว คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการขั้นต่อไป คือ การเตรียมความพร้อมของเครือข่ายความร่วมมือให้พร้อมที่จะดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ตามโครงการวิจัยครั้งนี้ร่วมกับคณะผู้วิจัย และชาวบ้านในพื้นที่ ซึ่งจะเข้าร่วมเป็นทีมวิจัยเดียวกัน

ในการเตรียมความพร้อมแก่เครือข่ายความร่วมมือนั้น คณะผู้วิจัยได้จัดการประชุมร่วมกับเครือข่ายความร่วมมือเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน รวมถึงสร้างความสนิทสนมคุ้นเคยระหว่างกัน นอกจากนั้นการร่วมประชุมกับคนในพื้นที่เดียวกันย่อมก่อให้เกิดบรรยากาศแห่งความเป็นกันเอง ความอบอุ่นใจและความรู้สึกผ่อนคลายได้ ยิ่งกว่าการมีบุคคลต่างพื้นที่เข้าร่วมประชุมด้วย ซึ่งทั้งหมดนี้จะทำให้สมาชิกที่เข้าประชุมแต่ละคนสนิทสนมกันได้เร็ว แล้วกล้าแสดงความคิดเห็น และนำตนเองเข้ามามีส่วนร่วมในการประชุมอย่างเต็มที่ นับเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีของการเรียนรู้ในกระบวนการวิจัยร่วมกัน ตลอดจนการมีโอกาสทำความรู้จักกันอย่างใกล้ชิดระหว่างคณะผู้วิจัยและสมาชิกในเครือข่ายความร่วมมือของแต่ละพื้นที่ ก่อนที่จะพัฒนาต่อไปให้เป็นสัมพันธภาพที่แน่นแฟ้นกลมเกลียว เพื่อช่วยกันดำเนินการวิจัยให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยในการประชุมเพื่อเตรียมความพร้อมของเครือข่ายความร่วมมือมีวัตถุประสงค์เพื่อการสร้างความรู้จักคุ้นเคย และสัมพันธภาพที่ดีระหว่างกันและการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการวิจัย การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และขั้นตอนดำเนินการในกระบวนการวิจัย พร้อมกับกำหนดบทบาทและหน้าที่ของเครือข่ายความร่วมมือ และศึกษาข้อมูลด้านการพัฒนาในชุมชนร่วมกัน

รูปที่ 4.1 การประชุมเพื่อเตรียมทีมวิจัยและเครือข่ายความร่วมมือ

4.3 การสำรวจ ศึกษาชุมชน

การสำรวจ ศึกษาชุมชน (Surveying and Studying Community) เป็นขั้นตอนของการศึกษาข้อมูลที่เป็นลักษณะทางกายภาพ และแหล่งทรัพยากรต่าง ๆ ภายในชุมชน รวมถึงการศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและการเมือง ตลอดจนการวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชน การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาชุมชน โดยผู้วิจัยจะใช้แบบสังเกต สมุดบันทึก และถ่ายภาพสถานที่ต่าง ๆ รวมถึงการศึกษาข้อมูลจากเอกสารหลักฐานจากหน่วยงานราชการหรือจากองค์กรพัฒนาที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ ใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน หรือผู้สูงอายุเพื่อทราบประวัติความเป็นมาของชุมชนด้วย ส่วนการจัดเลือกชุมชนนั้น ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นอันหลังถือเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการสร้างเสริมความสามารถของชุมชนหมู่บ้านพื้นที่วิจัยในการสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของโครงการวิจัย ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

4.3.1 บริบทชุมชนของชาวพื้นเมือง บ้านสะเดียง

บริบทชุมชน	พื้นที่ทางการเกษตร อยู่ร่วมกันแบบเครือญาติ ถิ่นฐานเดิมส่วนมากมาจากทางลพบุรีและหลายพื้นที่
ประวัติความเป็นมา	เดิมมาจากทางหล่มสัก เชื้อชาติไทย สัญชาติไทย ศาสนาพุทธ มาอยู่ร่วมกันแบบเครือญาติ ไม่มีบุคคลอื่นเข้ามาได้เลย
ลักษณะทางกายภาพ	เป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีชุมชนหลายกลุ่มเข้ามาอยู่อาศัย มีการสัญจรที่คับคั่งสภาพดินฟ้าอากาศร้อนชื้น
ลักษณะทางชีวภาพ	มีวัด 1 วัด ในเขตสะเดียง ป่าเลา มีเขื่อนป่าแดง กรมชลประทานจัดสรรน้ำมีกลุ่มสมุนไพรชาวบ้าน
ลักษณะทางเศรษฐกิจ	อาชีพทำไร่ ทำนา อาหารหลัก ผัก หน่อไม้ ผักหวาน สัตว์เลี้ยง วัว ควาย หมู เป็ด
ลักษณะทางสังคม	ส่วนมากไม่ได้เรียนหนังสือ จบแค่ ป.4 พึ่งพาอาศัยกันและกัน
ภาษา	ภาษาสะเดียง ที่ออกเสียงคล้ายกัน เช่น ช เป็น ซ มาเพี้ยนนี้
ความเชื่อ	เจ้าเข้าทรง ศาลเจ้าพ่อป่าแดง ปู่หลวง ปู่แข็งเมย่า
ประเพณี	ช่อนหา นางผัก นางลิง นางแมว นางคัง สบ้ำ รำคนแก่ชาอ่อน อุ้มพระดำน้ำ หลวงพ่อห้ามญาติ รำโจ้ง แห่เทียน ตูบเก้ง
วัฒนธรรม	เป็นหมู่บ้านที่อยู่แบบเครือญาติ มีการนับถือผีเจ้าเข้าทรง ศาสนาพุทธ
ข้อจำกัด	อยู่แบบเครือญาติเท่านั้น
ปัญหาและอุปสรรค	มีเหมือนทุกชุมชนโดยเฉพาะเด็กไม่สนใจคนรุ่นเก่า

4.3.2 บริบทชุมชนของชาวไทหล่ม บ้านนาแซง

บริบทชุมชน	พื้นที่ทางการเกษตร อยู่ร่วมกันแบบเครือญาติ ถิ่นฐานเดิมส่วนมากมาจากทางลพบุรีและหลายพื้นที่
ประวัติความเป็นมา	อยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดเพชรบูรณ์ ติดต่อกับอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เดิมชื่อ เมืองหล่ม หรือ เมืองลุ่ม อาศัยอยู่แบบตระกูลเดียวก่อน และค่อยมาเพิ่มเติมจากนครราชสีมาเป็นจำนวนมาก เดิมมาจากประเทศลาว มีเชื้อชาติลาว แต่แรกเริ่มและมาได้กับคนไทยจึงมีเชื้อชาติไทย สัญชาติไทย ศาสนาพุทธ
ลักษณะทางกายภาพ	เป็นพื้นที่ราบลุ่ม อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนหลายชุมชน มีการเดินทางโดยรถยนต์ สภาพดินฟ้าอากาศค่อนข้างหนาว
ลักษณะทางชีวภาพ	เป็นแหล่งวัฒนธรรม มีวัดหลายวัดติดๆ กัน มีโรงเรียนขนาดเล็กและขนาดใหญ่เป็นจำนวนมาก มี อบต. และเทศบาล คอยดูแลและพัฒนาชุมชน และมีกรมชลประทานคอยจ่ายน้ำประปา
ลักษณะทางเศรษฐกิจ	อาชีพทำนา ปลูกผัก ปลูกยาสูบ อาหารแบบพื้นบ้าน น้ำพริก ผัก แกงป่า ส้มตำ ซุปผัก ทำการค้าขาย แบบชุมชนเมือง ปลูกข้าว ปลูกผัก ปลูกเผือก
ลักษณะทางสังคม	การแต่งกายแบบพื้นบ้านธรรมดาทั่วไป การศึกษาในระดับสูงถึงระดับปริญญาโท มีการคมนาคมสะดวกติดต่อกับหลายจังหวัด เช่น จังหวัดเลย จังหวัดขอนแก่น จังหวัดพิษณุโลก มีความรักสามัคคีกัน ช่วยเหลือกัน
ภาษา	ภาษาไทหล่ม ภาษาไทย และภาษาหล่มเป็นส่วนใหญ่
ความเชื่อ	เชื่อในเรื่องผี มีศาลดอนปู่ตาที่กราบไหว้เคารพหรือเรียกอีกอย่างว่า “ดอนหอ” ขอพรในการเดินทางด้นักแล
ประเพณี	มีการทำบุญบ้าน บวชนาค ทำบุญเข้าพรรษา นำอาหารไหว้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว งานวันข้าวประดับดินหลังเข้าพรรษาแล้ว มีการทำบุญเบิกบ้าน คือ การขับไล่ผี...ชั่วร้ายออกจากบ้าน
วัฒนธรรม	เดือน 3 มีบุญข้าวสาร นำอาหารถวายพระในเทศกาลเข้าพรรษา การละเล่นวิ่งกระสอบ การแต่งงานตามประเพณี การตายส่วนใหญ่ใช้น้ำศพไว้ที่บ้าน 3-6 คืน มีการสวดมัสตตราสังข์
ปัญหาและอุปสรรค	เรื่องน้ำท่วม ยาเสพติด ทะเลาะวิวาท การเมืองท้องถิ่น อยากพ้นจากการเป็นหนี้สิน ไม่ได้รับสิทธิ์บางอย่างจากการเมือง

4.3.3 บริบทชุมชนของชาวเขาบ้านเข็กน้อย

บริบทชุมชน	เป็นพื้นที่เกษตรกรรม
ประวัติความเป็นมา	ชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง ได้อพยพจากจังหวัดเชียงราย พะเยา และน่าน มาอาศัยอยู่ในเขตรอยต่อของ 3 จังหวัด คือ เพชรบูรณ์ พิษณุโลก และเลย เมื่อ พ.ศ. 2488 และได้รับการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2475 หลายหมู่บ้าน โดยราษฎรยึดอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก เพื่อการยังชีพ
ลักษณะทางกายภาพ	ตำบลเข็กน้อย เป็นพื้นที่ที่มีความหนาวเย็นตลอดปี พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง แต่ปัจจุบันด้วยสภาพป่าได้ถูกทำลายจึงทำให้พื้นที่ตำบลเข็กน้อยมีอุณหภูมิที่เพิ่มสูงขึ้น
ลักษณะทางชีวภาพ	มีโรงเรียน 2 แห่ง โบสถ์ 2 แห่ง น้ำตกเข็กน้อย สถานีอนามัย 1 แห่ง ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพ 2 แห่ง ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 7 แห่ง และศูนย์พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเข็กน้อย หมู่ที่ 6 ส่วนมากมาเรียนในหมู่บ้าน
ลักษณะทางเศรษฐกิจ	อาชีพหลัก ทำสวนทำไร่ อาชีพเสริม ค้าขาย หัตถกรรม ส่วนมากรับจ้างต่างถิ่นเป็นกลุ่มสตรี
ลักษณะทางสังคม	พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน สามารถปรับเปลี่ยนไปตามสภาพเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันได้
ภาษา	ภาษาที่ใช้กันในตำบลเข็กน้อยคือ “ภาษาม้ง” ซึ่งเป็นภาษาที่คล้ายภาษาจีนและภาษาไทย
ความเชื่อ	ความเชื่อเรื่องผีพ่อผีแม่หรือบรรพบุรุษคล้ายชาวจีน ภูตผีปีศาจ ผีปู่ย่าตายาย ไหว้ศาลเจ้า 3 ครั้งต่อปี การดูโชคกลาง เวลากินไก่ให้ดูที่น้องสะโพกไก่ ดูที่น้องมีรู ให้ดูดูว่าตรงน้องไก่ - ถ้ามีรูตรงกลาง ถือว่า ดีมาก - ถ้ามีรู 2 รู ไม่ตรงกัน มีปัญหามาก - ถ้ามีรู 2 รู ตรงกัน จะเดินทางบ่อยมาก - ถ้าไม่ดีให้ฆ่าไก่ตัวใหม่หรือหาฤกษ์ใหม่
ประเพณี	ปีใหม่ม้ง 3-10 วัน ไร่แคน ไร่บ่ากระดัง ไร่บ่าลุ่ม กินข้าวใหม่ แต่งงาน ต่อซื้อวัวหนุ่มถึงวัยผู้ใหญ่ ญาติพี่น้องไป (เป็นการตกลงกันก่อน) ตอนเช้าถึงจะไปขอขมา

วัฒนธรรม	เป็นหมู่บ้านม้งที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย มีการนับถือผีพ่อผีแม่หรือบรรพบุรุษ ศาสนาคริสต์โปรเตสแตนต์ และศาสนาพุทธ การตายเป็นการฝังอย่างเดียว การบวช บวชที่วัดไม่ต้องเชิญแขก มีการสวดมนต์ไหว้พระก่อนนอน ห้ามทำลายป่าไม้
ข้อจำกัด	ไม่มีข้อจำกัด
ปัญหาและอุปสรรค	ไม่มีปัญหาเรื่องการสื่อสาร เนื่องจากชาวซ่านพูดได้สองภาษาคือ ภาษาม้งและภาษาไทย สำหรับผู้ที่มีอายุมากตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไป จะพูดแต่ภาษาม้งเท่านั้น ส่วนลูกหลานก็พูดได้ถึงสองภาษา คือ ภาษาม้งและภาษาจีน มีการทะเลาะกัน ยาเสพติด น้ำเน่าเสีย อาหาร หมู ไก่ ผลไม้ ส่งมาจากในเมือง อากาศ ไม่ติดเครื่องปรับอากาศทุกหลังคาเรือน ประชากร ประมาณ 1,300 คน
ความคาดหวัง	คิดทำหลักสูตรท้องถิ่นแต่ไม่มีใครสนับสนุน และอยากให้คนมีคุณธรรมมาเป็นผู้นำและวางผังเมืองใหม่ และพัฒนาชุมชน

4.3.4 บริบทชุมชนของชาวเขา บ้านเพชรดำ

บริบทชุมชน	เป็นพื้นที่การเกษตรกรรม ปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด ผักกาด
ประวัติความเป็นมา	อพยพมาจากจังหวัดเชียงใหม่
ลักษณะทางกายภาพ	เป็นพื้นที่ที่มีความหนาวเย็นตลอดปี พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง แต่ปัจจุบันด้วยสภาพป่าได้ถูกทำลายจึงทำให้พื้นที่มีอุณหภูมิที่เพิ่มสูงขึ้น
ลักษณะทางชีวภาพ	อาศัยอยู่เป็นกลุ่มๆ มีรถโดยสารขนาดเล็กบริการ และใช้รถยนต์ส่วนตัวทุกครัวเรือน
ลักษณะทางเศรษฐกิจ	อาชีพหลัก ทำสวนทำไร่ เลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ หมู อาชีพเสริม ค้าขาย หัตถกรรม
ลักษณะทางสังคม	พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน สามารถปรับเปลี่ยนไปตามสภาพเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันได้
ภาษา	ภาษาลีซอและภาษาไทย เหตุผลที่ชาวบ้านต้องพูดภาษาไทยเนื่องจากต้องไว้ใช้เวลาติดต่อสื่อสารในเรื่องของการค้าขาย
ความเชื่อ	ความเชื่อเรื่องผีพ่อผีแม่
ประเพณี	ปีใหม่ม้ง รับขวัญหลาน แต่งงาน

วัฒนธรรม	มีการนับถือผีพ่อผีแม่หรือบรรพบุรุษ
ข้อจำกัด	ไม่มีข้อจำกัด
ปัญหาและอุปสรรค	มีปัญหาเรื่องการสื่อสารเนื่องจากชาวลิซอคุยกับชาวม้งพูดคนละภาษา จึงทำให้เกิดปัญหาขึ้นระหว่างผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป เพราะคนที่มีอายุช่วงนี้จะพูดได้แต่ภาษาลิซอ ส่วนภาษาไทยพูดได้เล็กน้อยไม่สามารถนำมาสื่อสารกันได้ระหว่างชาวม้งกับชาวลิซอ แต่ในปัจจุบันด้วยสภาพเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลงไปความเจริญทางด้านวัตถุได้เข้ามาทำให้มีการใช้ภาษาไทยในการติดต่อสื่อสาร

4.3.5 บริบทชุมชนของชาวจีน เทศบาลหล่มสัก

บริบทชุมชน	เป็นพื้นที่การค้าที่สำคัญของอำเภอหล่มสัก
ประวัติความเป็นมา	เป็นพื้นที่ทำการค้าขายอยู่รวมตัวกันเป็นกลุ่มใหญ่ๆ เป็นคนจีนมาจากเมืองจีน ส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย แล้วมาแต่งงานกับคนไทย เดินทางโดยเรือมาค้าขาย ฐานะดี อพยพมาจากเมืองจีน มาลงเรือที่กรุงเทพฯ และสำเพ็ง ย้ายมาบ้านโป่ง โพธาราม แล้วตามพี่น้องมาอำเภอด่านซ้าย และจังหวัดลพบุรี และตะพานหิน สุดท้ายจึงย้ายมาอำเภอหล่มสัก
ลักษณะทางกายภาพ	เป็นพื้นที่ราบ อยู่รวมกันหลายกลุ่มหลายชุมชน เป็นย่านการค้าขาย ขายผ้า อาหาร อุปกรณ์ และจำหน่ายอะไหล่รถยนต์ สภาพดินฟ้าอากาศค่อนข้างไปทางอากาศหนาว
ลักษณะทางชีวภาพ	เป็นแหล่งวัฒนธรรม มีวัดหลายวัดอยู่ใกล้กัน มีโรงเรียนขนาดใหญ่และขนาดเล็กจำนวนมาก มี อ.ป.ท. คอยดูแลและช่วยพัฒนาชุมชน มีคลองชลประทานช่วยในการเกษตร
ลักษณะทางเศรษฐกิจ	อาชีพ ทำนา ปลูกผัก ยาสูบ หน่อไม้ฝรั่ง อาหาร แบบพื้นบ้านและคนเมืองที่ลือชื่อคือ ขนมจีน และการทำมีด ฐานะ ดีถึงดีมาก
ลักษณะทางสังคม	ส่วนมากเขียนภาษาไทยไม่ได้เท่าที่ควร พูดได้บางส่วน มีการแต่งกายแบบพื้นบ้านธรรมดาทั่วไป เชื้อชาติไทย ศาสนาพุทธ การศึกษาสูงถึงระดับปริญญาเอกในปัจจุบัน ลัทธิเต๋า ลัทธิขงจื้อ ส่วนมากเกิดในประเทศไทย ที่อพยพมาจากประเทศจีนยังมีชีวิตอยู่ 3 คน ชาวไทยเชื้อสายจีนมีประมาณ 6,000 คน ในอำเภอ

ภาษา	หล่มสัก กลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีน แต่จิว และ กวางตุ้ง และฮกเกี้ยน ใช้ภาษาไทย ลาว และภาษาจีนกับคนจีนด้วยกัน ภาษาจีนแต่จิวเป็นภาษากลางที่ใช้พูดกันในอำเภอหล่มสัก
ความเชื่อ	การไหว้เจ้านับถือเจ้าพ่อกกไทร (มีศาลเจ้าพ่อกกไซ) เชื่อเรื่องผีปู่ตาชาย ผีบรรพบุรุษ และศาลเจ้าอีกจำนวน 3 แห่ง
ประเพณี	การกวนข้าวทิพย์ ทำบุญบ้าน การบวชนาค การไหว้เจ้า งานสารทจีน สารทไทย เข้าพรรษา ปีใหม่ งานสงกรานต์ วันตรุษจีน วันที่ 1 เดือน 1 ทุกบ้านทำความสะอาดบ้าน มีการปฏิบัติอยู่ 3 วัน คือ - วันจ่าย ก่อนสิ้นปี ซื้ออาหารก่อนที่ร้านจะปิดพักผ่อน - วันไหว้ ตอนเช้ามืด “ป้ายเล่าเอ๊ย” เป็นการไหว้เทพเจ้า เครื่องไหว้มี เนื้อสัตว์ต้ม หมู เป็ด ไก่ ปลา (เนื้อสัตว์ 5 อย่าง) กระดาษเงิน-ทอง - วันเที่ยว คือ วันขึ้นปีใหม่ วันที่ 2 ของเดือนที่หนึ่งของปี วันแข่งเม็ง แข่ง หมายถึง สะอาด บริสุทธิ์ และ เม็ง หมายถึง ความสว่าง
วัฒนธรรม	เป็นร้านค้าขาย ตึกเป็นคูหา ห้างร้าน เหล่า 2 ชั้น การแต่งงานตามประเพณีของคนจีน การตายไม่นำศพอยู่ที่บ้าน ผังที่สุสาน มีการไหว้บรรพบุรุษทุกปี
ข้อจำกัด	ถ้าเป็นคนจีนไม่ค่อยได้รับสิทธิ์ต่างๆ จากรัฐบาลเท่าที่ควร
ปัญหาและอุปสรรค	ยาเสพติด การพนัน อยากให้มีคนเข้ามาช่วยพัฒนาย่านการค้าให้มีบริเวณมากกว่าเท่าที่มีอยู่ ขยายสถานที่ค้าขายให้ชุมชน

4.3.6 บริบทชุมชนของชาวบน บ้านน้ำเลา

วัน เดือน ปี ที่สัมภาษณ์	วันอังคารที่ 15 กรกฎาคม 2557 เริ่มเวลา 09.30-12.00 น.
บริบทชุมชน	เป็นพื้นที่การเกษตรกรรม ถือว่าเป็นชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่บ้านน้ำเลา สังคมบ้านน้ำเลาอยู่กันแบบพี่น้อง มีอาหารการกินก็แบ่งปันและพึ่งพาอาศัยกัน ส่วนใหญ่จะอยู่กันเป็นครอบครัวใหญ่สร้างบ้านติดกันภายในหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจและสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปลูกหลานในหมู่บ้านก็หันไปทำงานที่กรุงเทพหรือต่างจังหวัด
ประวัติความเป็นมา	ไม่ทราบประวัติความเป็นมา อาศัยอยู่กับปู่ตาชายมาตั้งแต่เกิด

ลักษณะทางกายภาพ	เป็นป่าไม้ผลัดใบ ต้นไม้ และต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่ มีกระจายอยู่ตามส่วนต่างๆ ของพื้นที่บ้านน้ำเลา
ลักษณะทางชีวภาพ	ที่อยู่ในการพักอาศัยจะเป็นบ้านไม้ยกพื้นสูง บางก็เป็นบ้านปูนชั้นเดียว บ้านไม้ชั้นเดียว โดยรูปแบบบ้านจะแตกต่างกันออกไปในหลายลักษณะ ส่วนใหญ่จะเลี้ยงสัตว์ไว้เพื่อรับประทาน เช่น ไก่ หมู เป็นต้น
ลักษณะทางเศรษฐกิจ	อาชีพของชาวบ้านส่วนใหญ่จะปลูกข้าว ข้าวโพด
ลักษณะทางสังคม	พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน สามารถปรับเปลี่ยนไปตามสภาพเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันได้
ภาษา	ภาษาที่ใช้ส่วนใหญ่จะเป็นภาษาไทย และส่วนน้อยประมาณ 50 คน จะพูด “ภาษาชาวนน” เพราะส่วนใหญ่จะมีเฉพาะชาวบ้านอายุตั้งแต่ 55 ปีเป็นต้นไปที่ยังคงใช้ “ภาษาชาวนน” ซึ่งเป็นที่หน้าเสียดายที่ไม่มีใครสืบทอดภาษานี้ไว้แล้ว เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่สอนลูกหลานให้พูดภาษาไทย หรือภาษากลางที่ใช้พูดกันในหมู่บ้านน้ำเลา
ความเชื่อ	ความเชื่อของชาวบ้านส่วนใหญ่จะทำพิธีสะเดาะเคราะห์ เป็นหมอดู เป็นหมอเรียกขวัญ และเป็นคนทรง นอกจากนี้จะรับผิชอบภายในบ้านเรือนไว้ นานแล้วยังมีส่วนในการปกครองดูแลชุมชนโดยการเป็นกรรมการให้ความเห็นชอบเสนอความคิดในการดำเนินการต่างๆ ในหมู่บ้าน ในขณะที่ฝ่ายชายจะรับผิดชอบด้านการปลูกสร้างที่อยู่อาศัย การปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาและจะเป็นผู้ทำพิธีไล่ผีรวมทั้งเป็นหมอชาด้วย ชาวนนมีการนับถือผีและศาสนาพุทธ
ประเพณี	ประเพณีที่ถือปฏิบัติกันมายาวนานของ “ชาวนน” คือ พิธีตรุษหรือรำตรุษ จะนิยมจัดขึ้นในช่วงวันสงกรานต์ของทุกปี โดยพิธีจัดขึ้นในช่วงกลางคืน พิธีจะต้องทำให้ครบ 3 คืน ซึ่งชาวนนเล่านั้นจะให้คนในหมู่บ้านไปตัดต้นตรุษที่ขึ้นอยู่ในป่ามีลักษณะคล้ายต้นข่านามาเรียงต่อกันเป็นพุ่มสูงๆ แล้วรื้อรอบต้นตรุษ แล้วใช้มีดดาบฟันต้นตรุษเพื่อไล่สิ่งชั่วร้ายออกจากหมู่บ้าน
วัฒนธรรม	อยู่กันแบบพี่น้อง รู้จักแบ่งปัน มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย
ข้อจำกัด	ไม่มีปัญหาในการสื่อสารหรือการใช้ภาษา “ชาวนน” เพราะส่วนใหญ่จะใช้ภาษาไทยเป็นหลักในการสื่อสาร และใช้ภาษา “ชาวนน” กับเฉพาะผู้ที่สามารถพูดได้เท่านั้น คือ คนเฒ่าคนแก่ที่มีอายุตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไป
ปัญหาและอุปสรรค	ไม่มีปัญหาเรื่องการสื่อสาร แต่จะมีปัญหาเรื่องภาษาชาวนน จะสูญ

หายไปเนื่องจากไม่มีใครสื่อทอด เพราะส่วนใหญ่จะใช้ภาษาชาวบนหยอก
ล้อกับเด็กลูกหลานจนทำให้ภาษานี้ไม่ถูกนำมาพูดหรือสอน

4.3.7 บริบทชุมชนของชาวลาวพวน บ้านดงขุย

บริบทชุมชน	ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม
ประวัติความเป็นมา	เป็นพื้นที่ทางการเกษตร ทำไร่ ทำนา ปลูกข้าวโพด ถิ่นฐานเดิมอยู่กับปู่ย่า ตายายมาแต่ดั้งเดิมบนภูเขาและได้ย้ายลงมาสู่พื้นที่ราบด้านล่าง และย้ายมา อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร
ลักษณะทางกายภาพ	มีการทำสวนไร่ นา อยู่กันคนละกลุ่มไม่ห่างกันเท่าไร มีการเดินทาง ค่อนข้างลำบาก สภาพดินฟ้าอากาศ ร่มรื่นเย็นสบาย
ลักษณะทางชีวภาพ	ที่อยู่อาศัยเป็นบ้านไม้ยกพื้นสูง บ้างก็เป็นบ้านปูนชั้นเดียว โดยรูปแบบ บ้านแตกต่างกันหลายลักษณะ มีวัดเป็นศูนย์กลาง
ลักษณะทางเศรษฐกิจ	อาชีพส่วนใหญ่จะปลูกข้าว ทำไร่ ทำสวน ส่วนใหญ่หนุ่มสาวจะมารับจ้าง ทำงานในเมืองและต่างจังหวัด คนชราอยู่เฝ้าบ้าน
ลักษณะทางสังคม	อยู่แบบพี่น้อง สัญชาติไทย เชื้อชาติไทย อาหารพื้นบ้าน ปลาไร่ ปลาจ่อม ปลาเผา สัตว์เลี้ยง หมู ไก่ การศึกษา ระดับมัธยมศึกษา มี 2 โรงเรียน
ภาษา	ลาวพวน ลาว เช่น กระดาน เรียกว่า แป้น ขนมนจีน เรียกว่า ข้าวปุ้น กิน ข้าว เรียกว่า จ๊ะโป้ง พระจันทร์ เรียกว่า อีเกิง ครก เรียกว่า ซอย ซ้อน เรียกว่า บ่วง พุด เรียกว่า เว้า
ความเชื่อ	ศาสนาพุทธ เชื่อเรื่องพุทธศาสนา ปฏิบัติตามพุทธ การทำฟ้า (ฟ้าร้อง) 3 คำทำบุญ บุญข้าวจี ทอดกฐิน เทศมหาชาติ ลอยกระทง สงกรานต์
ประเพณี	การแต่งกายพื้นเมืองแบบไทยๆ เข้าพรรษา ออกพรรษาทอดกฐิน สถานที่ จัดพิธี คือ วัด
วัฒนธรรม	อยู่แบบพี่น้อง แบ่งปันพึ่งพาอาศัยกัน ส่วนมากมีวัฒนธรรมมาจากในเมือง โดยยึดถือตามบรรพบุรุษถ่ายทอดกันมา
ข้อจำกัด	มีปัญหาในการสื่อสาร
ปัญหาและอุปสรรค	มีน้อยและปัญหาทั่วไปเหมือนกันทุกชุมชน และลูกหลานไม่ได้พูดภาษา ลาวพวน ไม่สนใจ และกำลังจะสูญหายไปจากสังคมปัจจุบัน

4.4 การกำหนดโครงการและกิจกรรม

หลังจากคณะวิจัยแบ่งกลุ่มย่อยเสวนากำหนดโครงการและกิจกรรมที่จะดำเนินงานตามจำนวนปัญหาสำคัญของชุมชน 5 อันดับแรกและให้กลุ่มเลือกประธานและเลขานุการกลุ่มทำหน้าที่ดำเนินกิจกรรม ทั้งนี้แต่ละกลุ่มจะเริ่มต้นด้วยการระดมความคิดเห็นเชิงศึกษาวิเคราะห์หาสาเหตุอันแท้จริงของปัญหาสำคัญที่ได้รับมาเพียง 1 ปัญหา แล้วร่วมกันสรุปประเด็นต่างๆ อันเป็นสาเหตุของปัญหานั้นออกมา เมื่อได้สาเหตุของปัญหาแล้ว ขั้นตอนต่อไปก็ให้สมาชิกในกลุ่มย่อยร่วมกันระดมความคิดเห็นเชิงศึกษาวิเคราะห์ถึงแนวทางแก้ไขปัญหานั้น ซึ่งต้องเป็นแนวทางที่ตรงกับสภาพปัญหาและความต้องการอันแท้จริงของชุมชน แล้วร่วมกันสรุปประเด็นต่างๆ ที่เป็นแนวทางแก้ไขปัญหานั้นออกมา

ในการจัดเวทีเสวนาครั้งที่ 2 ทีมวิจัยได้เห็นชอบร่วมกันให้ดำเนิน 4 โครงการต่อไปนี้

- 1) การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านศิลปะการแสดงพื้นนครูด
- 2) การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านศิลปะการแสดงจะเกี
- 3) การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านศิลปะการแสดงระบำม้ง
- 4) การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านศิลปะการแสดงฟ้อนบุญพะเหวด

จากการสังเกตของคณะผู้วิจัยต่อปฏิกิริยาของทีมวิจัยฝ่ายชุมชนในพื้นที่นี้ ขณะร่วมกันวิเคราะห์ อภิปราย และแสดงความคิดเห็นกันนั้น เห็นได้ชัดว่าสมาชิกทั้งหลายเข้ามามีส่วนร่วมอย่างตั้งอกตั้งใจและเอาการเอางาน หลายคนแสดงทัศนะในมุมมองส่วนตัวอย่างเป็นอิสระ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันอย่างกว้างขวางทั้งในเชิงเห็นด้วย และไม่เห็นด้วย โดยต่างยกเหตุผลตลอดจนสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนมาประกอบเหตุผล ทำให้บรรยากาศของกิจกรรมตลอดจนการดำเนินเวทีเสวนาครั้งที่ 2 ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มใหญ่หรือกลุ่มย่อยเต็มไปด้วยความมีชีวิตชีวา สนุกสนาน ไม่เครียด น่าเบื่อ แต่ก็มีความจริงจังที่จะให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของการจัดเวทีเสวนาครั้งที่ 2 ซึ่งจะสรุปผลจากการร่วมกันศึกษาวิเคราะห์สาเหตุและแนวทางแก้ไขปัญหาคำคัญ 5 อันดับแรกของชุมชนบ้านป่าเลา

อนึ่ง หลังจากเสร็จสิ้นเวทีเสวนาครั้งที่ 2 แล้ว ทีมวิจัยได้เชิญผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ กำนันผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหรือตัวแทน และบุคคลที่มีบทบาทเด่นด้านการพัฒนาชุมชนที่ชาวบ้านให้การยอมรับนับถือในแต่ละพื้นที่วิจัยมาประชุมร่วมกัน เพื่อนำเสนอผลการจัดเวทีเสวนาครั้งที่ 2 ให้รับทราบ และขอความเห็นชอบเกี่ยวกับโครงการและกิจกรรมที่ทีมวิจัยได้กำหนดขึ้น รวมทั้งขอคำปรึกษาแนะนำอันจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินโครงการและกิจกรรม ซึ่งปรากฏว่าผู้นำท้องถิ่นทุกท่านที่เข้าประชุมต่างเห็นชอบกับโครงการและกิจกรรมทั้งหมด อีกทั้งยังพร้อมจะให้การสนับสนุนทุกวิถีทางที่จะกระทำได้

4.5 การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านความหลากหลายทางชาติพันธุ์

หลังจากคณะวิจัยได้เตรียมคนและเครือข่ายความร่วมมือ และเตรียมความพร้อมของทีมวิจัยให้สามารถร่วมทำงานเป็นทีมวิจัยเดียวกันกับคณะผู้วิจัยได้ จากนั้นคณะวิจัยได้ดำเนินการสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านความหลากหลายทางชาติพันธุ์ โดยเน้นกระบวนการหล่อหลอมและพัฒนาคน พัฒนาความคิดเป็นด้านหลัก เน้นการมีส่วนร่วมของผู้คนที่เกี่ยวข้องมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ไม่ว่าจะเป็นคณะนักวิจัย ผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆ ชาวบ้าน เกษตรกร ผู้นำชุมชน ข้าราชการ และตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชน

รายละเอียดต่อไปนี้ไปเป็นเรื่องราวของการดำเนินโครงการและผลของการดำเนินโครงการวิจัยเพื่อการพัฒนา รูปแบบการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม ซึ่งทั้งหมดทั้งปวงเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องและสัมพันธ์เป็นขบวน และเป็นการ “ทำไป เรียนรู้ไปด้วยกัน” ซึ่งจากผลการดำเนินงานในช่วงที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน ตลอดจนประชาชนในพื้นที่ ในการพัฒนาโครงการวิจัย ตลอดจนประเมินศักยภาพการผลิตกระแสไฟฟ้าจากพลังน้ำท้ายอ่างเก็บน้ำห้วยป่าเลา พบว่าการดำเนินโครงการวิจัยเป็นไปอย่างราบรื่น ประสบผลสำเร็จเป็นที่น่าสนใจ ผู้เข้าร่วมโครงการได้แสดงความกระตือรือร้นในการมาเข้าร่วม พร้อมทั้งให้ความสนใจและความตั้งใจต่อการดำเนินโครงการนั้นๆ ดังต่อไปนี้

4.5.1 การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านศิลปะการแสดงพื้นตรุด

คณะผู้วิจัยมีแรงบันดาลใจในการคิดนาฏยประดิษฐ์ชุดรำตรุด เนื่องจากประเพณีพื้นตรุดของชาวบ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นประเพณีที่เก่าแก่และเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดเพชรบูรณ์ ที่ชี้ให้เห็นถึงประเพณีที่ดงามควรค่าแก่การอนุรักษ์ และสืบสานให้คงอยู่ ประการสำคัญประเพณีพื้นตรุดนี้กำลังจะเลือนหายไปจากสังคมในชนบท จึงสมควรที่จะศึกษาและรวบรวมข้อมูลไว้ให้แก่อนุชนรุ่นหลังต่อไป

ประเพณีพื้นตรุด เป็นประเพณีของชาวบ้านน้ำเลา ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมานาน โดยจัดขึ้นในวันแรม 15 ค่ำ เดือน 4 ของทุกปี เพื่อเป็นการบูชาศาลพระพุทธร และการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความรัก ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ตลอดจนเป็นการสร้างความสามัคคีในหมู่บ้าน และชุมชนอีกด้วย

คณะผู้วิจัยได้แรงบันดาลใจมาจาก ประเพณีพื้นตรุดของชาวบ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยสรุปประเพณีพื้นตรุดแล้วนำเสนอในรูปแบบนาฏยประดิษฐ์ ที่มีลีลาการพ้อนรำ ตลอดจนกลิ่นอายของศิลปวัฒนธรรมของชาวบ้านน้ำเลาไว้อย่างครบถ้วน เพื่อสืบสานและเผยแพร่ให้เป็นที่ประจักษ์ชัดต่อสังคมไทยตลอดไป

แนวคิดนาฏยประดิษฐ์ชุดรำตรุด

ประเพณีพันตรุด เป็นประเพณีที่ไม่แพร่หลายนัก ผู้วิจัยมีจุดประสงค์ที่จะเผยแพร่ให้ประชาชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ และจังหวัดอื่นๆ ตลอดจนผู้สนใจได้รู้จักประเพณีพันตรุดมากยิ่งขึ้น นาฏยประดิษฐ์ชุดรำตรุด ที่คณะผู้วิจัยได้ประดิษฐ์ขึ้นนี้ นำมาจาก ประเพณีพันตรุดของชาวบ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งมีความสวยงามของท่ารำประกอบการบวงสรวงอยู่ในระดับหนึ่ง คณะผู้วิจัยจึงได้นำท่ารำเดิมที่ตกทอดมาช้านานมาเป็นหลัก ในการสร้างผลงานนาฏยประดิษฐ์ชุดรำตรุด เพื่อเป็นศิลปะการแสดงที่น่าดูและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น จินตนาการของรำตรุดนี้ ใช้ผู้แสดง 8 คน โดยให้ผู้แสดงแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ ให้อยู่ทางออกด้านซ้าย 4 คน และทางออกด้านขวา 4 คน เดินสลับฟันปลาเป็นแถวหน้ากระดานแล้วจึงเริ่มรำตามกระบวนท่าที่ผู้วิจัยได้คิดค้นขึ้น

ลักษณะการแต่งกายของรำตรุด ได้ประดิษฐ์ขึ้นมาโดยอาศัยหลักฐานจากข้อมูลที่ได้ศึกษาจากกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ ได้ให้ข้อมูลถึงลักษณะการแต่งกายของผู้รำในประเพณีพันตรุดของชาวบ้านน้ำเลาที่มีมาแต่เดิมไว้คือ เสื้อคอสี่เหลี่ยมแขนกระบอกยาวสามส่วน ห่มสไบ นุ่งผ้าซิ่น แต่ไม่นิยมทำผมแต่งหน้า และเนื่องจากชาวบ้านน้ำเลาเป็นกลุ่มคนที่อพยพมาจากละโว้ ผู้วิจัยจึงได้ที่ได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะการแต่งกายของชาวละโว้และชาวมอญในประวัติศาสตร์ ว่ามีลักษณะการแต่งกายเป็นแบบใด แล้วนำมาผสมผสานเข้าไว้ด้วยกัน

ลักษณะการแต่งกาย

ลักษณะการแต่งกายด้านหน้า

ลักษณะการแต่งกายด้านหลัง

สนองเกล้า

สร้อยคอและต่างหู

เสื้อแขนกระบอก

ผ้าถุง

ในการประดิษฐ์ทำนองเพลงรำตรุดนี้ได้รับความกรุณาจาก อาจารย์เชาวลิต รนขาว ครู ค.ศ.2 อาจารย์ประจำวิชาดนตรีศึกษา โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ อาจารย์เดชา ศรีคงเมือง พนักงานฝ่ายวิชาการตำแหน่งอาจารย์ สาขาวิชาดุริยางคศาสตร์ ภาควิชาศิลปกรรมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก ได้ร่วมกันประดิษฐ์ทำนองเพลงโดยใช้เพลงเชญ์ควัด ซึ่งเป็นเพลงหนึ่งของบรรดาเพลงมอญทั้งหลาย (เชญ์ควัด แปลว่า เชญ์ผี) ทั้งนี้ได้บันทึกโน้ตดนตรีทั้งไทยและสากลไว้เป็นหลักฐานโดยแยกเครื่องดนตรี อีกทั้งบันทึกเสียงจนเป็นที่เรียบร้อย

4.5.2 การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านศิลปะการแสดงจะคือ

คณะผู้วิจัยมีแรงบันดาลใจในการศึกษาวิจัยประดิษฐ์ชุดรำตรุด เนื่องจากประเพณีพื้นตรุดของชาวบ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นประเพณีที่เก่าแก่และเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดเพชรบูรณ์ ที่ชี้ให้เห็นถึงประเพณีที่ดั่งามควรค่าแก่การอนุรักษ์ และสืบสานให้คงอยู่ ประการสำคัญประเพณีพื้นตรุดนี้กำลังจะเลือนหายไปจากสังคมในชนบท จึงสมควรที่จะศึกษาและรวบรวมข้อมูลไว้ให้แก่อนุชนรุ่นหลังต่อไป

ประเพณีพื้นตรุด เป็นประเพณีของชาวบ้านน้ำเลา ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมานาน โดยจัดขึ้นในวันแรม 15 ค่ำ เดือน 4 ของทุกปี เพื่อเป็นการบูชาศาลพระพุทธรูป และการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความรัก ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ตลอดจนเป็นการสร้างความสามัคคีในหมู่บ้าน และชุมชนอีกด้วย

คณะผู้วิจัยได้แรงบันดาลใจมาจาก ประเพณีพื้นตรุดของชาวบ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยสรุปประเพณีพื้นตรุดแล้วนำเสนอในรูปแบบนาฏยประดิษฐ์ ที่มีลีลาการพ้อนรำ ตลอดจนกลิ่นอายของศิลปวัฒนธรรมของชาวบ้านน้ำเลาไว้อย่างครบถ้วน เพื่อสืบสานและเผยแพร่ให้เป็นที่ประจักษ์ชัดต่อสังคมไทยตลอดไป

แนวความคิดนาฏยประดิษฐ์ชุดรำตรุด

ประเพณีพื้นตรุด เป็นประเพณีที่ไม่แพร่หลายนัก ผู้วิจัยมีจุดประสงค์ที่จะเผยแพร่ให้ประชาชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ และจังหวัดอื่นๆ ตลอดจนผู้สนใจได้รู้จักประเพณีพื้นตรุดมากยิ่งขึ้น นาฏยประดิษฐ์ชุดรำตรุด ที่คณะผู้วิจัยได้ประดิษฐ์ขึ้นนี้นำมาจาก ประเพณีพื้นตรุดของชาวบ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งมีความสวยงามของท่ารำประกอบการบวงสรวงอยู่ในระดับหนึ่ง คณะผู้วิจัยจึงได้นำท่ารำเดิมที่ตกทอดมาช้านานมาเป็นหลัก ในการสร้างผลงานนาฏยประดิษฐ์ชุดรำตรุด เพื่อเป็นศิลปะการแสดงที่น่าดูและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น จินตนาการของรำตรุดนี้ ใช้ผู้แสดง 8 คน โดยให้ผู้แสดงแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ ให้อยู่ทางออกด้านซ้าย 4 คน และทางออกด้านขวา 4 คน เดินสลับฟันปลาเป็นแถวหน้ากระดานแล้วจึงเริ่มรำตามกระบวนท่าที่ผู้วิจัยได้คิดค้นขึ้น

ลักษณะการแต่งกายของรำตรุด ได้ประดิษฐ์ขึ้นมาโดยอาศัยหลักฐานจากข้อมูลที่ได้ศึกษาจากกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ ได้ให้ข้อมูลถึงลักษณะการแต่งกายของผู้รำในประเพณีพื้นตรุดของชาวบ้านน้ำเลาที่มีมาแต่เดิมไว้คือ เสื้อคอสีเหลี่ยมแขนกระบอกยาวสามส่วน ห่มสไบ นุ่งผ้าซิ่น แต่ไม่นิยมทำผมแต่งหน้า และเนื่องจากชาวบ้านน้ำเลาเป็นกลุ่มคนที่อพยพมาจากละโว้ ผู้วิจัยจึงได้ที่ได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะการแต่งกายของชาวละโว้และชาวมอญในประวัติศาสตร์ ว่ามีลักษณะการแต่งกายเป็นแบบใด แล้วนำมาผสมผสานเข้าไว้ด้วยกัน

ลักษณะการแต่งกาย

ลักษณะการแต่งกายด้านหน้า

ลักษณะการแต่งกายด้านหลัง

สนองเกล้า

สร้อยคอและต่างหู

เสื้อแขนกระบอก

ผ้าถุง

ในการประดิษฐ์ทำนองเพลงรำตรุดนี้ได้รับความกรุณาจาก อาจารย์เชาวลิต รัตนขาว ครู ค.ศ.2 อาจารย์ประจำวิชาดนตรีศึกษา โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ อาจารย์เดชา ศรีคงเมือง พนักงานฝ่ายวิชาการตำแหน่งอาจารย์ สาขาวิชาดุริยางคศาสตร์ ภาควิชา ศิลปกรรมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก ได้ร่วมกันประดิษฐ์ ทำนองเพลงโดยใช้เพลงเชยด้วด ซึ่งเป็นเพลงหนึ่งของบรรดาเพลงมอญทั้งหลาย (เชยด้วด แปลว่า เชยผิ) ทั้งนี้ได้บันทึกโน้ตดนตรีทั้งไทยและสากลไว้เป็นหลักฐาน โดยแยกเครื่องดนตรี อีกทั้ง บันทึกเสียงจนเป็นที่เรียบร้อย

4.5.3 การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านศิลปะการแสดงระบำม้ง

คณะผู้วิจัยมีแรงบันดาลใจในการศึกษาวิจัยประดิษฐ์ชุดรำตรุด เนื่องจากประเพณีพื้นตรุดของชาวบ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นประเพณีที่เก่าแก่และเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดเพชรบูรณ์ ที่ชี้ให้เห็นถึงประเพณีที่ดึกดำบรรพ์ค่าแก่การอนุรักษ์ และสืบสานให้คงอยู่ ประการสำคัญประเพณีพื้นตรุดนี้กำลังจะเลือนหายไปจากสังคมในชนบท จึงสมควรที่จะศึกษาและรวบรวมข้อมูลไว้ให้แก่ชนรุ่นหลังต่อไป

ประเพณีพื้นตรุด เป็นประเพณีของชาวบ้านน้ำเลา ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมานาน โดยจัดขึ้นในวันแรม 15 ค่ำ เดือน 4 ของทุกปี เพื่อเป็นการบูชาศาลพระพุทธรูป และการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความรัก ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ตลอดจนเป็นการสร้างความสามัคคีในหมู่บ้าน และชุมชนอีกด้วย

คณะผู้วิจัยได้แรงบันดาลใจมาจาก ประเพณีพื้นตรุดของชาวบ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยสรุปประเพณีพื้นตรุดแล้วนำเสนอในรูปแบบนาฏยประดิษฐ์ ที่มีลีลาการฟ้อนรำ ตลอดจนกลิ่นอายของศิลปวัฒนธรรมของชาวบ้านน้ำเลาไว้อย่างครบถ้วน เพื่อสืบสานและเผยแพร่ให้เป็นที่ประจักษ์ชัดต่อสังคมไทยตลอดไป

แนวคตินาฏยประดิษฐ์ชุดรำตรุด

ประเพณีพื้นตรุด เป็นประเพณีที่ไม่แพร่หลายนัก ผู้วิจัยมีจุดประสงค์ที่จะเผยแพร่ให้ประชาชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ และจังหวัดอื่นๆ ตลอดจนผู้สนใจได้รู้จักประเพณีพื้นตรุดมากยิ่งขึ้น นาฏยประดิษฐ์ชุดรำตรุด ที่คณะผู้วิจัยได้ประดิษฐ์ขึ้นนี้นำมาจาก ประเพณีพื้นตรุดของชาวบ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งมีความสวยงามของท่ารำประกอบการบวงสรวงอยู่ในระดับหนึ่ง คณะผู้วิจัยจึงได้นำท่ารำเดิมที่ตกทอดมาช้านานมาเป็นหลัก ในการสร้างผลงานนาฏยประดิษฐ์ชุดรำตรุด เพื่อเป็นศิลปะการแสดงที่น่าดูและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น จินตนาการของรำตรุดนี้ ใช้ผู้แสดง 8 คน โดยให้ผู้แสดงแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ ให้อยู่ทางออกด้านซ้าย 4 คน และทางออกด้านขวา 4 คน เดินสลับฟันปลาเป็นแถวหน้ากระดานแล้วจึงเริ่มรำตามกระบวนท่าที่ผู้วิจัยได้คิดค้นขึ้น

ลักษณะการแต่งกายของรำตรุด ได้ประดิษฐ์ขึ้นมาโดยอาศัยหลักฐานจากข้อมูลที่ได้ศึกษาจากกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ ได้ให้ข้อมูลถึงลักษณะการแต่งกายของผู้รำในประเพณีพื้นตรุดของชาวบ้านน้ำเลาที่มีมาแต่เดิมไว้คือ เสื้อคอสี่เหลี่ยมแขนกระบอกยาวสามส่วน ห่มสไบ นุ่งผ้าซิ่น แต่ไม่นิยมทำผมแต่งหน้า และเนื่องจากชาวบ้านน้ำเลาเป็นกลุ่มคนที่อพยพมาจากละโว้ ผู้วิจัยจึงได้ที่ได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะการแต่งกายของชาวละโว้และชาวมอญในประวัติศาสตร์ ว่ามีลักษณะการแต่งกายเป็นแบบใด แล้วนำมาผสมผสานเข้าไว้ด้วยกัน

ลักษณะการแต่งกาย

ลักษณะการแต่งกายด้านหน้า

ลักษณะการแต่งกายด้านหลัง

สนองเกล้า

สร้อยคอและต่างหู

เสื้อแขนกระบอก

ผ้าถุง

ในการประดิษฐ์ทำนองเพลงรำตรุดนี้ได้รับความกรุณาจาก อาจารย์เชาวลิต รัตนขาว ครู ค.ศ.2 อาจารย์ประจำวิชาดนตรีศึกษา โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ อำเภอมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ อาจารย์เดชา ศรีคงเมือง พนักงานฝ่ายวิชาการตำแหน่งอาจารย์ สาขาวิชาดุริยางคศาสตร์ ภาควิชา ศิลปกรรมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก ได้ร่วมกันประดิษฐ์ ทำนองเพลงโดยใช้เพลงเชยด้วด ซึ่งเป็นเพลงหนึ่งของบรรดาเพลงมอญทั้งหลาย (เชยด้วด แปลว่า เชยผิ) ทั้งนี้ได้บันทึกโน้ตดนตรีทั้งไทยและสากลไว้เป็นหลักฐาน โดยแยกเครื่องดนตรี อีกทั้ง บันทึกเสียงจนเป็นที่เรียบร้อย

การแสดง “รำตรุด” เป็นการนำเอาประเพณีพื้นบ้าน เรื่องการพันตรุด ซึ่งเป็นประเพณี พื้นบ้านของชาวบ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ประเพณีพันตรุดนี้ ไม่สามารถบอกได้ว่าเกิดขึ้นในสมัยใด แต่ชาวบ้านน้ำเลาได้สันนิษฐานว่ามีมานานแล้ว เนื่องมีการสืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน

ในการประดิษฐ์ทำรำชุดรำตรุดนี้ ได้นำแบบอย่างการรำมาจากการรำของชาวบ้านน้ำเลาและการรำของชนชาติมอญมาผสมผสานกันทำให้เกิดทำรำใหม่ขึ้น เพื่อเป็นแบบแผนที่สมบูรณ์มากขึ้นรวมไปถึงดนตรีที่ใช้ประกอบการรำคณะผู้วิจัยยังยึดหลักเครื่องดนตรีของชาวบ้านน้ำเลาอยู่ แต่ได้ประดิษฐ์ทำนองเพลงขึ้นมาใหม่ เพื่อสะดวกในการบันทึกไว้เป็นหลักฐาน

ประเพณีพันตรุดเป็นประเพณีท้องถิ่นของหมู่บ้านน้ำเลา ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาช้านาน ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเพณีพันตรุด มาประกอบการคิดประดิษฐ์ทำรำ

4.5.4 การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านศิลปะการแสดงฟ้อนบุญพะเหวด

ในการประดิษฐ์ท่ารำชุด “ฟ้อนบุญพะเหวด” จะต้องอาศัยพื้นฐานในการเรียนรู้ เพื่อที่จะให้เกิดเป็นแรงบันดาลใจขึ้น ฉะนั้นจึงต้องอาศัยปัจจัยพื้นฐานเป็นองค์ประกอบ ในการประดิษฐ์ชุดการแสดงชุดฟ้อนบุญพะเหวด ได้แก่ แรงจูงใจและความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จะทำให้เกิดแรงบันดาลใจ

แรงจูงใจ คือ ภาวะใดๆ ที่กระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรมออกมา แรงจูงใจนั้นสามารถแบ่งตามลักษณะของการแสดงออกทางพฤติกรรมได้ 2 ประเภท

1. การจูงใจภายใน เป็นสภาวะที่มนุษย์ต้องการที่จะกระทำหรือที่เรียนรู้บางสิ่งบางอย่างด้วยตนเองไม่ต้องอาศัยการชักจูงจากสิ่งเร้าภายในทำงานเพื่อต้องการความสนุกและความชำนาญตลอดจนรู้สึกนึกคิดหรือทัศนคติของแต่ละบุคคลจะผลักดันให้สร้างพฤติกรรมขึ้น ซึ่งได้แก่ ความอยากรู้อยากเห็น ความสนใจ ความรัก และความศรัทธา เป็นต้น

2. การจูงใจภายนอก เป็นสภาวะที่บุคคลได้รับการกระตุ้นจากสิ่งเร้าภายนอก เช่น เงินเดือน รางวัล คำชมเชย ทำให้บุคคลมองเห็นเป้าหมายจึงเร้าให้บุคคลเกิดความต้องการและแสดงพฤติกรรมมุ่งสู่เป้าหมายนั้น

สมองเป็นศูนย์กลางของความคิด แต่ร่างกายส่วนอื่นๆ นอกไปจากสมองก็เกี่ยวกับกระบวนการคิดด้วย เมื่อเราคิด เราแสดง ปฏิกริยาตอบสนองที่มาเร้าประสาทสัมผัสในลักษณะต่างๆ กัน

ความคิดสร้างสรรค์เป็นการคิดค้นที่มีประโยชน์ คุณค่า และแปลกใหม่กว่าเดิมมีลักษณะแนวใหม่เป็นการประดิษฐ์สิ่งแปลกใหม่ วิธีใหม่ขึ้นมาหรือคิดปรับปรุงวิธีที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น ง่ายขึ้น และสะดวกขึ้น คิดโครงสร้างหรืองานขึ้นมาใหม่อยู่เสมอ ดังนั้น ความคิดสร้างสรรค์นับว่าเป็นเครื่องมือของมือในการแสวงหาความรู้เพิ่มเติม เป็นความคิด ซึ่งรวมการใช้เหตุผลเข้ากับการคิดประเภทที่ไข่มโนภาพประกอบกับความสามารถทางการคาดคะเน นอกจากนี้ยังเป็นความคิดความสัมพันธ์ในสิ่งต่างๆ เหตุการณ์ในอนาคต มนุษย์เกิดความคิดสร้างสรรค์ได้โดยอาศัยแรงบันดาลใจหรืออาศัยวิธีการรวบรวมเหตุการณ์ขึ้น โดยรวบรวมการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันมาสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ จึงเกิดการคิดค้นถึงประดิษฐ์ใหม่ๆ คือการค้นคว้าเพื่อความสำเร็จในด้านวรรณคดี ศิลปะต่างๆ ซึ่งปกตินี้มนุษย์ทุกคนต่างก็มีความสามารถในการคิดสร้างสรรค์อยู่ในตัวไม่มากนักน้อย และความสามารถในการคิดสร้างสรรค์นี้ เป็นสิ่งที่สามารถฝึกหัดได้ เช่นเดียวกับการฝึกอบรมในเรื่องอื่นๆ

จากองค์ประกอบ คือแรงจูงใจและความคิดสร้างสรรค์สามารถทำให้เกิดแรงบันดาลใจได้แรงบันดาลใจนั้น คือความรู้สึกภายในที่ต้องการทำโดยจากการมองเห็นหรือรับรู้สิ่งเร้าภายนอกทำให้เกิดความต้องการภายในที่ทำให้เกิดแรงจูงใจภายใน ที่จะมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และจินตนาการให้เกิดขึ้นความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางเอาไว้

แรงบันดาลใจจึงทำให้คณะผู้จัดทำรายงานผลการค้นคว้า ได้เกิดแรงบันดาลใจจินตนาฏยประดิษฐ์การแสดงชุด “พ็อนบุญพะเหวด” ขึ้นมาโดยได้แรงบันดาลใจจากการวิจัยเรื่องประเพณีบุญพะเหวดชาวไทย-หล่ม อำเภอหล่มสักและอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อศึกษารูปแบบของประเพณีบุญพะเหวด วิเคราะห์ความเชื่อและองค์ความรู้ในประเพณีบุญพะเหวดชาวไทย-หล่ม อำเภอหล่มสักและอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่มีความเชื่อและความศรัทธาในเรื่องราวของการทำบุญเดือนสี่ คือ บุญพะเหวดซึ่งเป็นประเพณีที่มีความสำคัญต่อทางภาคอีสานรวมทั้งชาวไทย-หล่ม อำเภอหล่มสักและอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ได้ยึดเอาประเพณีอันดีงามที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษตั้งแต่สมัยโบราณ ได้ดูแลรักษาและอนุรักษ์ถ่ายทอดให้คงอยู่เป็นมรดกของชาติมาจวบจนปัจจุบันนี้ ดังนั้นชาวบ้านเชื่อว่าประเพณีบุญพะเหวด เป็นประเพณีการทำบุญบริจาคทานครั้งยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดร ซึ่งเป็นพระชาติสุดท้ายของพระพุทธเจ้า ทางศาสนาได้ถือเอาประเพณีบุญพะเหวดนี้ เป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้ตระหนักในการทำบุญและพึงปฏิบัติให้อยู่ในศีลธรรมตามจารีตประเพณี

การสร้างสรรค์ผลงานนาฏยประดิษฐ์ชุด “พ็อนบุญพะเหวด” นี้ เพื่อเป็นการส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรมประเพณีและเผยแพร่ให้ประชาชนของชาวเพชรบูรณ์และจังหวัดอื่นๆ ได้เห็นคุณค่าและความงดงามของประเพณีบุญพะเหวดมาก ทั้งเป็นการอนุรักษ์ไว้ให้คนรุ่นหลังได้รู้จักและสืบทอดประเพณีบุญพะเหวดนี้สืบต่อไป เนื่องจากในสมัยก่อนจังหวัดเพชรบูรณ์ได้มีชนชาติลาวอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ คือ ลาวเวียงจันทน์และลาวหลวงพระบาง นาฏยประดิษฐ์การแสดงชุด พ็อนบุญพะเหวด แรงจูงใจ แรงบันดาลใจ ประเพณีบุญพะเหวด ชาวไทย-หล่ม อำเภอหล่มสักและอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ งานมหกรรมนาฏยศิลป์

4.6 ชั้นประเมินผลโครงการวิจัย

4.6.1 ผลการทดลองการดำเนินการสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

ผู้วิจัยได้จัดอบรมเรื่อง “การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านศิลปะการแสดงพื้นบ้าน” ที่ได้ปรับปรุงตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ ไปทดลองอบรมให้กับชาวบ้าน บ้านน้ำเลา ตำบลตะบะเขว อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา และบุคคลที่สนใจทั่วไป โดยมีผู้เข้ารับการอบรมจำนวน 40 คน โดยการจัดฝึกอบรมขึ้นระหว่างวันที่ 25 สิงหาคม 2557 ที่วัดน้ำเลา ตำบลตะบะเขว อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา ซึ่งสามารถรองรับการฝึกอบรมได้ประมาณ 100 คน

การจัดการฝึกอบรมมีวิทยากร 2 คน และมีผู้ช่วยวิทยากร 3 คน ทำหน้าที่ช่วยเหลือวิทยากรในการจัดกิจกรรมกลุ่ม สำหรับการฝึกอบรมในแต่ละหัวข้อวิชา โดยแบบประเมินการฝึกอบรม แบบวัดผลสัมฤทธิ์ของผู้เข้ารับการฝึกอบรม แบบสังเกตการปฏิบัติงานจริงของผู้ผ่านการฝึกอบรม แบบประเมินผลการฝึกอบรม คู่มือวิทยากร กิจกรรมการละลายพฤติกรรม และคู่มือผู้เข้ารับการฝึกอบรมแสดงในภาคผนวก ซึ่งผลของการทดลองใช้การฝึกอบรมฝึกอบรม สรุปได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4.1 เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์จากแบบทดสอบก่อนและหลังการฝึกอบรม

การทดสอบ	n	$\bar{X}$	S.D.	t-Value
ก่อนการอบรม	40	23.22	3.24	
หลังการอบรม	40	29.73	3.67	0.360

จากตารางที่ 4.5 ปรากฏว่า ผู้เข้ารับการอบรมได้คะแนนก่อนการอบรมมีค่าเฉลี่ย 23.22 คะแนน และเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ของผู้เข้ารับการฝึกอบรมซึ่งมีค่าเฉลี่ย 29.73 พบว่า ผู้เข้ารับการอบรมมีความรู้เพิ่มมากขึ้นหลังจากได้รับการอบรมไปแล้ว

ผลการประเมินการฝึกอบรมจากผู้เข้ารับการอบรม หลังจากดำเนินการทดลองใช้การฝึกอบรมฝึกอบรมที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ผู้เข้ารับการอบรมได้แสดงความคิดเห็นด้านความพึงพอใจต่อการเข้ารับการอบรมครั้งนี้ โดยประเมินภาพรวมของการฝึกอบรมในประเด็นต่างๆ ดังตารางที่ 4.6

ตารางที่ 4.2 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อการฝึกอบรม

รายการ	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	ความหมาย
1. ทุนทางสังคม	2.56	0.93	มาก
2. ทุนทางวัฒนธรรม	2.57	0.97	มาก
3. ความหลากหลายทางภาษา	2.46	0.95	ปานกลาง
4. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม	2.47	0.87	ปานกลาง
5. การสร้างทุนทางสังคมของชาวนน	2.64	0.86	มาก
6. การสร้างทุนทางวัฒนธรรมของชาวนน	2.45	0.98	ปานกลาง
7. สินค้าทางวัฒนธรรม	2.53	0.89	มาก
8. การพัฒนาในมิติเศรษฐกิจชุมชน	2.47	0.93	ปานกลาง
9. การจัดการความรู้ภาษาและวัฒนธรรมชาวนน	2.57	0.85	มาก
10. การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ชาวนน	2.63	0.85	มาก
11. ศิลปะการแสดงพื้นนครุด	2.59	0.95	มาก
12. ภาวะผู้นำของผู้เข้ารับการอบรม	2.58	0.92	มาก
13. ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของผู้เข้ารับการอบรม	2.42	0.93	ปานกลาง
14. การประสานงานของผู้เข้ารับการอบรม	2.52	0.89	มาก
15. วิทยากรแต่ละหัวข้อวิชาของการฝึกอบรม	2.51	0.96	มาก
16. การนำเสนอของวิทยากรแต่ละหัวข้อการฝึกอบรม	2.40	0.92	ปานกลาง
17. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของผู้เข้าฝึกอบรม	2.42	0.94	ปานกลาง
18. การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น	2.68	0.85	มาก
19. เอกสารการฝึกอบรม	2.58	0.78	มาก
20. สื่อประกอบการฝึกอบรม	2.45	0.92	ปานกลาง
21. สถานที่สำหรับฝึกอบรม	2.49	0.97	ปานกลาง
22. อาหารและเครื่องดื่ม	2.48	0.87	ปานกลาง
23. ระยะเวลาในการฝึกอบรม	2.62	0.99	มาก
เฉลี่ย	2.53	0.91	มาก

จากตารางที่ 4.6 พบว่า ระดับความคิดเห็นของผู้เข้ารับการฝึกอบรมทุกรายการมีความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลางถึงมาก โดยระดับความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นของผู้เข้าฝึกอบรมมีระดับความคิดเห็นมีค่ามากที่สุด และเมื่อพิจารณาค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานส่วนใหญ่ของความคิดเห็นทุกประเด็น มีค่าไม่เกิน 1 แสดงว่า ความคิดเห็นของผู้เข้ารับการอบรมไม่มีความแตกต่างกันมากนักในทุกประเด็น

สำหรับผลการประเมินคู่มือการฝึกอบรมสำหรับผู้เข้ารับการอบรมหลังจากดำเนินการทดลองฝึกอบรมที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ผู้เข้ารับการอบรมได้แสดงความคิดเห็นด้านความพึงพอใจต่อการฝึกอบรมที่ใช้ในการอบรมครั้งนี้ โดยผลการประเมินภาพรวมการฝึกอบรมฝึกอบรมในประเด็นต่างๆ สรุปไว้ในตารางที่ 4.7

ตารางที่ 4.3 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อคู่มือการฝึกอบรม

รายการ	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	ความหมาย
1. หัวข้อวิชาในการฝึกอบรม	3.25	1.26	มาก
2. เทคนิควิธีการที่ใช้ในการฝึกอบรม	3.07	1.22	มาก
3. จำนวนผู้เข้ารับการอบรมครั้งนี้	3.01	1.22	มาก
4. สื่อที่ใช้ในการฝึกอบรม	2.46	0.89	ปานกลาง
5. เอกสารคู่มือการฝึกอบรม	3.42	0.86	มาก
6. สถานที่ฝึกอบรม	3.27	1.00	มาก
7. ระยะเวลาในการฝึกอบรม	3.42	0.94	มาก
8. รูปแบบการนำเสนอในคู่มือ	3.34	0.97	มาก
9. ความง่ายของเนื้อหาการฝึกอบรม	3.39	0.87	มาก
10. แบบทดสอบความรู้ผู้เข้าอบรม	2.63	0.85	มาก
เฉลี่ย	3.13	1.01	มาก

จากตารางที่ 4.7 พบว่า ระดับความคิดเห็นของผู้เข้ารับการฝึกอบรมทุกรายการมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก ยกเว้นรายการ ระดับความคิดเห็นต่อสื่อที่ใช้ในการฝึกอบรมที่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลางและเมื่อพิจารณาค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานส่วนใหญ่ของความคิดเห็นทุกประเด็น มีค่าไม่เกิน 1 แสดงว่า ความคิดเห็นของผู้เข้ารับการอบรมไม่มีความแตกต่างกันมากนักในทุกประเด็น

สำหรับผลการประเมินวิทยากรทั้ง 2 คน จากผู้เข้ารับการอบรม หลังจากดำเนินการทดลองฝึกอบรมที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเสร็จสิ้นลง ผู้เข้ารับการอบรมได้แสดงความคิดเห็นด้านความพึงพอใจต่อวิทยากรที่ให้ความรู้ในการอบรมครั้งนี้ โดยผู้เข้ารับการอบรมประเมินวิทยากรตามประเด็นต่างๆ ดังสรุปในตารางที่ 4.8 ถึงตารางที่ 4.18

ตารางที่ 4.4 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อวิทยากรหัวข้อ ทุนทางสังคม

รายการ	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	ความหมาย
1. ความรอบรู้ในเนื้อหาวิชา	3.22	0.91	ดี
2. ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังเข้าใจ	3.23	0.93	ดี
3. การถ่ายทอดเนื้อหาวิชาให้เป็นที่น่าสนใจ	3.59	0.57	ดีมาก
4. การจัดลำดับความสัมพันธ์ของเนื้อหาวิชา	3.36	0.89	ดี
5. ความชัดเจนในการบรรยาย	3.03	1.26	ดี
6. การตอบคำถาม	3.26	0.90	ดี
7. เทคนิค/วิธีการฝึกอบรมที่ใช้ในการถ่ายทอด	3.36	0.88	ดี
8. การใช้สื่อทัศนูปกรณ์	3.42	0.85	ดี
9. การรักษาเวลา	3.39	0.87	ดี
เฉลี่ย	3.32	0.89	ดี

จากตารางที่ 4.6 พบว่า ระดับความคิดเห็นต่อวิทยากรฝึกอบรมโดยรวม ผู้เข้ารับการอบรมมีความพึงพอใจอยู่ในระดับดี เมื่อพิจารณาในรายหัวข้อ พบว่า มีความพึงพอใจอยู่ในระดับดี ยกเว้นการถ่ายทอดเนื้อหาวิชาให้เป็นที่น่าสนใจ อยู่ในระดับดีมาก และเมื่อพิจารณาค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานต่อความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังเข้าใจการตอบคำถาม และการรักษาเวลามีค่าสูงกว่าประเด็นอื่นๆ แสดงว่า ความคิดเห็นของผู้เข้าอบรมมีความแตกต่างกันมากกว่าประเด็นอื่น

ตารางที่ 4.5 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อวิทยากรหัวข้อทุนทางวัฒนธรรม

รายการ	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	ความหมาย
1. ความรอบรู้ในเนื้อหาวิชา	3.16	0.94	ดี
2. ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังเข้าใจ	3.23	0.91	ดี
3. การถ่ายทอดเนื้อหาวิชาให้เป็นที่น่าสนใจ	3.36	0.89	ดี
4. การจัดลำดับความสัมพันธ์ของเนื้อหาวิชา	3.15	0.93	ดี
5. ความชัดเจนในการบรรยาย	3.26	0.92	ดี
6. การตอบคำถาม	3.24	0.91	ดี
7. เทคนิค/วิธีการฝึกอบรมที่ใช้ในการถ่ายทอด	3.37	0.88	ดี
8. การใช้สื่อทัศนูปกรณ์	3.32	0.89	ดี
9. การรักษาเวลา	3.30	0.90	ดี
เฉลี่ย	3.27	0.91	ดี

จากตาราง 4.9 พบว่า ระดับความพึงพอใจของผู้เข้ารับการอบรมต่อวิทยากรฝึกอบรมโดยรวมอยู่ในระดับดี เมื่อพิจารณาในรายหัวข้อพบว่ามีความพึงพอใจอยู่ในระดับดีทุกรายการ และเมื่อพิจารณาค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานต่อ ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังเข้าใจ มีค่าน้อยกว่า 1 แสดงว่า ความคิดเห็นของผู้เข้ารับการอบรมไม่มีความแตกต่างกันมากนักในทุกประเด็น

ตารางที่ 4.6 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อวิทยากรหัวข้อ ความหลากหลายทางภาษา

รายการ	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	ความหมาย
1. ความรอบรู้ในเนื้อหาวิชา	2.98	1.27	ดี
2. ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังเข้าใจ	3.28	0.92	ดี
3. การถ่ายทอดเนื้อหาวิชาให้เป็นที่น่าสนใจ	3.47	0.81	ดี
4. การจัดลำดับความสัมพันธ์ของเนื้อหาวิชา	3.48	0.64	ดี
5. ความชัดเจนในการบรรยาย	3.23	0.93	ดี
6. การตอบคำถาม	3.34	0.86	ดี
7. เทคนิค/วิธีการฝึกอบรมที่ใช้ในการถ่ายทอด	3.27	0.91	ดี
8. การใช้สื่อทัศนูปกรณ์	3.30	0.88	ดี
9. การรักษาเวลา	3.39	0.87	ดี
เฉลี่ย	3.30	0.90	ดี

จากตาราง 4.10 พบว่า ระดับความพึงพอใจของผู้เข้ารับการอบรมต่อวิทยากรฝึกอบรมโดยรวมอยู่ในระดับดี เมื่อพิจารณาในรายหัวข้อพบว่ามีความพึงพอใจอยู่ในระดับดีทุกรายการ และเมื่อพิจารณาค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานต่อ ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังเข้าใจ มีค่าน้อยกว่า 1 แสดงว่า ความคิดเห็นของผู้เข้ารับการอบรมไม่มีความแตกต่างกันมากนักในทุกประเด็น

ตารางที่ 4.7 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อวิทยากรหัวข้อ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม

รายการ	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	ความหมาย
1. ความรอบรู้ในเนื้อหาวิชา	3.16	1.23	ดี
2. ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังเข้าใจ	3.05	1.28	ดี
3. การถ่ายทอดเนื้อหาวิชาให้เป็นที่น่าสนใจ	3.55	0.72	ดีมาก
4. การจัดลำดับความสัมพันธ์ของเนื้อหาวิชา	2.89	1.32	ดี
5. ความชัดเจนในการบรรยาย	2.93	1.28	ดี
6. การตอบคำถาม	3.05	1.25	ดี
7. เทคนิค/วิธีการฝึกอบรมที่ใช้ในการถ่ายทอด	3.06	1.26	ดี
8. การใช้สื่อทัศนูปกรณ์	3.00	1.31	ดี
9. การรักษาเวลา	3.03	1.26	ดี
เฉลี่ย	3.08	1.21	ดี

จากตาราง 4.11 พบว่า ระดับความพึงพอใจของผู้เข้ารับการอบรมต่อวิทยากรฝึกอบรมโดยรวมอยู่ในระดับดี เมื่อพิจารณาในรายหัวข้อพบว่ามีความพึงพอใจอยู่ในระดับดีเกือบทุกรายการ ยกเว้นการถ่ายทอดเนื้อหาวิชาให้เป็นที่น่าสนใจระดับความพึงพอใจอยู่ในระดับดีมากและเมื่อพิจารณาค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานต่อ ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังเข้าใจ มีค่ามากกว่า 1 แสดงว่า ความคิดเห็นของผู้เข้ารับการอบรมมีความแตกต่างกันมาก

ตารางที่ 4.8 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อวิทยากรหัวข้อ การ
สร้างทุนทางสังคมของชาวนน

รายการ	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	ความหมาย
1. ความรอบรู้ในเนื้อหาวิชา	3.33	0.89	ดี
2. ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังเข้าใจ	3.59	0.74	ดีมาก
3. การถ่ายทอดเนื้อหาวิชาให้เป็นที่น่าสนใจ	3.23	0.91	ดี
4. การจัดลำดับความสัมพันธ์ของเนื้อหาวิชา	3.34	0.90	ดี
5. ความชัดเจนในการบรรยาย	3.39	0.87	ดี
6. การตอบคำถาม	3.32	0.89	ดี
7. เทคนิค/วิธีการฝึกอบรมที่ใช้ในการถ่ายทอด	3.26	0.93	ดี
8. การใช้สื่อทัศนูปกรณ์	3.36	0.89	ดี
9. การรักษาเวลา	3.10	0.92	ดี
เฉลี่ย	3.32	0.88	ดี

จากตาราง 4.12 พบว่า ระดับความพึงพอใจของผู้เข้ารับการอบรมต่อวิทยากรฝึกอบรมโดยรวมอยู่ในระดับดี เมื่อพิจารณาในรายหัวข้อพบว่ามีความพึงพอใจอยู่ในระดับดีเกือบทุกรายการ ยกเว้นความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังเข้าใจระดับความพึงพอใจอยู่ในระดับดีมากและเมื่อพิจารณาค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานต่อ ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังเข้าใจ มีค่าน้อยกว่า 1 แสดงว่า ความคิดเห็นของผู้เข้ารับการอบรมไม่มีความแตกต่างกันมาก

ตารางที่ 4.9 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อวิทยากรหัวข้อ การสร้างทุนทางวัฒนธรรมของชาวนน

รายการ	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	ความหมาย
1. ความรอบรู้ในเนื้อหาวิชา	3.56	0.70	ดีมาก
2. ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังเข้าใจ	3.53	0.70	ดีมาก
3. การถ่ายทอดเนื้อหาวิชาให้เป็นที่น่าสนใจ	3.35	0.72	ดี
4. การจัดลำดับความสัมพันธ์ของเนื้อหาวิชา	3.52	0.61	ดีมาก
5. ความชัดเจนในการบรรยาย	3.53	0.70	ดีมาก
6. การตอบคำถาม	3.49	0.64	ดี
7. เทคนิค/วิธีการฝึกอบรมที่ใช้ในการถ่ายทอด	3.38	0.68	ดี
8. การใช้สื่อทัศนูปกรณ์	3.45	0.67	ดี
9. การรักษาเวลา	3.44	0.72	ดี
เฉลี่ย	3.47	0.68	ดี

จากตาราง 4.12 พบว่า ระดับความพึงพอใจของผู้เข้ารับการอบรมต่อวิทยากรฝึกอบรมโดยรวมอยู่ในระดับดี เมื่อพิจารณาในรายหัวข้อพบว่ามีความพึงพอใจอยู่ในระดับดีเกือบทุกรายการ ยกเว้นความรอบรู้ในเนื้อหาวิชา ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังเข้าใจ การจัดลำดับความสัมพันธ์ของเนื้อหาวิชา และความชัดเจนในการบรรยาย ระดับความพึงพอใจอยู่ในระดับดีมาก และเมื่อพิจารณาค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานต่อ ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังเข้าใจ มีค่าน้อยกว่า 1 แสดงว่า ความคิดเห็นของผู้เข้ารับการอบรมไม่มีความแตกต่างกันมาก

ตารางที่ 4.10 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อวิทยากรหัวข้อ
สินค้าทางวัฒนธรรม

รายการ	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	ความหมาย
1. ความรอบรู้ในเนื้อหาวิชา	2.91	1.29	ดี
2. ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังเข้าใจ	2.96	1.17	ดี
3. การถ่ายทอดเนื้อหาวิชาให้เป็นที่น่าสนใจ	3.20	1.19	ดี
4. การจัดลำดับความสัมพันธ์ของเนื้อหาวิชา	2.92	1.31	ดี
5. ความชัดเจนในการบรรยาย	3.08	1.26	ดี
6. การตอบคำถาม	2.97	1.29	ดี
7. เทคนิค/วิธีการฝึกอบรมที่ใช้ในการถ่ายทอด	3.14	1.15	ดี
8. การใช้สื่อทัศนูปกรณ์	3.29	1.08	ดี
9. การรักษาเวลา	3.12	1.19	ดี
เฉลี่ย	3.07	1.22	ดี

จากตาราง 4.12 พบว่า ระดับความพึงพอใจของผู้เข้ารับการอบรมต่อวิทยากรฝึกอบรมโดยรวมอยู่ในระดับดี เมื่อพิจารณาในรายหัวข้อพบว่ามีความพึงพอใจอยู่ในระดับดีทุกรายการ และเมื่อพิจารณาค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานต่อ ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังเข้าใจ มีค่ามากกว่า 1 แสดงว่า ความคิดเห็นของผู้เข้ารับการอบรมมีความแตกต่างกันมาก

ตารางที่ 4.11 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อวิทยากรหัวข้อ การพัฒนาในมิติเศรษฐกิจชุมชน

รายการ	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	ความหมาย
1. ความรอบรู้ในเนื้อหาวิชา	3.32	1.15	ดี
2. ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังเข้าใจ	3.58	0.74	ดีมาก
3. การถ่ายทอดเนื้อหาวิชาให้เป็นที่น่าสนใจ	3.41	0.86	ดี
4. การจัดลำดับความสัมพันธ์ของเนื้อหาวิชา	3.53	0.79	ดีมาก
5. ความชัดเจนในการบรรยาย	3.46	0.84	ดี
6. การตอบคำถาม	3.54	0.79	ดีมาก
7. เทคนิค/วิธีการฝึกอบรมที่ใช้ในการถ่ายทอด	3.58	0.74	ดีมาก
8. การใช้สื่อทัศนูปกรณ์	3.58	0.78	ดีมาก
9. การรักษาเวลา	3.51	0.80	ดีมาก
เฉลี่ย	3.50	0.83	ดีมาก

จากตาราง 4.15 พบว่า ระดับความพึงพอใจของผู้เข้ารับการอบรมต่อวิทยากรฝึกอบรมโดยรวมอยู่ในระดับดีมาก เมื่อพิจารณาในรายหัวข้อพบว่ามีความพึงพอใจอยู่ในระดับดีมากเกือบทุกรายการ ยกเว้นความรอบรู้ในเนื้อหาวิชา การถ่ายทอดเนื้อหาวิชาให้เป็นที่น่าสนใจ ความชัดเจนในการบรรยาย ระดับความพึงพอใจอยู่ในระดับดีและเมื่อพิจารณาค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่าค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานต่อ ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังเข้าใจ มีค่าน้อยกว่า 1 แสดงว่า ความคิดเห็นของผู้เข้ารับการอบรมไม่มีความแตกต่างกันมาก

ตารางที่ 4.12 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อวิทยากรหัวข้อ การจัดการความรู้ภาษาและวัฒนธรรมชาวนน

รายการ	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	ความหมาย
1. ความรอบรู้ในเนื้อหาวิชา	3.44	1.08	ดี
2. ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังเข้าใจ	3.46	0.85	ดี
3. การถ่ายทอดเนื้อหาวิชาให้เป็นที่น่าสนใจ	3.67	0.70	ดีมาก
4. การจัดลำดับความสัมพันธ์ของเนื้อหาวิชา	3.49	0.81	ดี
5. ความชัดเจนในการบรรยาย	3.49	0.83	ดี
6. การตอบคำถาม	3.37	0.84	ดี
7. เทคนิค/วิธีการฝึกอบรมที่ใช้ในการถ่ายทอด	3.45	0.83	ดี
8. การใช้สื่อทัศนูปกรณ์	3.35	0.90	ดี
9. การรักษาเวลา	3.55	0.80	ดีมาก
เฉลี่ย	3.48	0.85	ดี

จากตาราง 4.16 พบว่า ระดับความพึงพอใจของผู้เข้ารับการอบรมต่อวิทยากรฝึกอบรมโดยรวมอยู่ในระดับดี เมื่อพิจารณาในรายหัวข้อพบว่ามีความพึงพอใจอยู่ในระดับดีเกือบทุกรายการ ยกเว้นความรอบรู้ในเนื้อหาวิชา การถ่ายทอดเนื้อหาวิชาให้เป็นที่น่าสนใจ การรักษาเวลา ระดับความพึงพอใจอยู่ในระดับดีมากและเมื่อพิจารณาค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานต่อ ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังเข้าใจ มีค่าน้อยกว่า 1 แสดงว่าความคิดเห็นของผู้เข้ารับการอบรมไม่มีความแตกต่างกันมาก

ตารางที่ 4.13 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อวิทยากรหัวข้อ การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ชาวบน

รายการ	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	ความหมาย
1. ความรอบรู้ในเนื้อหาวิชา	3.27	1.20	ดี
2. ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังเข้าใจ	3.33	0.90	ดี
3. การถ่ายทอดเนื้อหาวิชาให้เป็นที่น่าสนใจ	3.40	0.88	ดี
4. การจัดลำดับความสัมพันธ์ของเนื้อหาวิชา	3.48	0.85	ดี
5. ความชัดเจนในการบรรยาย	3.49	0.81	ดี
6. การตอบคำถาม	3.64	0.68	ดีมาก
7. เทคนิค/วิธีการฝึกอบรมที่ใช้ในการถ่ายทอด	3.42	0.86	ดี
8. การใช้สื่อทัศนูปกรณ์	3.46	0.83	ดี
9. การรักษาเวลา	3.45	0.86	ดี
เฉลี่ย	3.44	0.87	ดี

จากตาราง 4.17 พบว่า ระดับความพึงพอใจของผู้เข้ารับการอบรมต่อวิทยากรฝึกอบรมโดยรวมอยู่ในระดับดี เมื่อพิจารณาในรายหัวข้อพบว่ามีความพึงพอใจอยู่ในระดับดีเกือบทุกรายการ ยกเว้นการตอบคำถาม ระดับความพึงพอใจอยู่ในระดับดีมากและเมื่อพิจารณาค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานต่อ ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังเข้าใจ มีค่าน้อยกว่า 1 แสดงว่า ความคิดเห็นของผู้เข้ารับการอบรมไม่มีความแตกต่างกันมาก

ตารางที่ 4.14 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อวิทยากรหัวข้อ
ศิลปะการแสดงพื้นนครูด

รายการ	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	ความหมาย
1. ความรอบรู้ในเนื้อหาวิชา	3.15	1.27	ดี
2. ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังเข้าใจ	3.43	0.85	ดี
3. การถ่ายทอดเนื้อหาวิชาให้เป็นที่น่าสนใจ	3.64	0.69	ดีมาก
4. การจัดลำดับความสัมพันธ์ของเนื้อหาวิชา	3.39	0.87	ดี
5. ความชัดเจนในการบรรยาย	3.47	0.81	ดี
6. การตอบคำถาม	3.53	0.79	ดีมาก
7. เทคนิค/วิธีการฝึกอบรมที่ใช้ในการถ่ายทอด	3.43	0.85	ดี
8. การใช้สื่อทัศนูปกรณ์	3.45	0.84	ดี
9. การรักษาเวลา	3.46	0.85	ดี
เฉลี่ย	3.44	0.87	ดี

จากตาราง 4.18 พบว่า ระดับความพึงพอใจของผู้เข้ารับการอบรมต่อวิทยากรฝึกอบรมโดยรวมอยู่ในระดับดี เมื่อพิจารณาในรายหัวข้อพบว่ามีความพึงพอใจอยู่ในระดับดีเกือบทุกรายการ ยกเว้นการถ่ายทอดเนื้อหาวิชาให้เป็นที่น่าสนใจ และการตอบคำถาม ระดับความพึงพอใจอยู่ในระดับดีมากและเมื่อพิจารณาค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานต่อความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังเข้าใจ มีค่าน้อยกว่า 1 แสดงว่า ความคิดเห็นของผู้เข้ารับการอบรมไม่มีความแตกต่างกันมาก

โดยสรุปผลจากการฝึกอบรมเพื่อการสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมผ่าน ศิลปะการแสดงพื้นนครูด มีสาระสำคัญพอสรุปได้ ดังนี้

1. หลักการของการฝึกอบรมสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง
2. จุดมุ่งหมายของการฝึกอบรมในการสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมผ่าน ศิลปะการแสดงพื้นนครูด บรรลุตามเป้าหมายในระยะสั้น
3. เนื้อหาของการฝึกอบรมทั้ง ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม การสร้างทุนทาง สังคมของชาวนน สินค้าทางวัฒนธรรม การจัดการความรู้ภาษาและวัฒนธรรมชาวนน ศิลปะการแสดงพื้นนครูด มีเนื้อหาสามารถนำไปฝึกอบรมได้เป็นอย่างดี
4. เนื้อหาของการฝึกอบรมในการนำไปปฏิบัติจริง มีความครอบคลุมและตรงกับ ความต้องการของชาวนน อย่างไรก็ตาม หากมีการนำเนื้อหาการฝึกอบรมไปใช้เพื่อขยายผลในพื้นที่ อื่นๆ อาจต้องมีการปรับปรุงในบางส่วนเพื่อให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ ความต้องการในการ ฝึกอบรมและกลุ่มเป้าหมาย
5. หัวข้อวิชาฝึกอบรมเหมาะสมกับขอบข่ายของการฝึกอบรมในระดับดีมาก
6. การกำหนดเนื้อหาในแต่ละหัวข้อวิชามีความเหมาะสมดีมาก ยกเว้นการพัฒนาใน มิติเศรษฐกิจชุมชน ที่มีรายละเอียดค่อนข้างมากทำให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมสับสน หากจะนำไปใช้ ในการฝึกอบรมต่อไป อาจต้องมีการเพิ่มเวลาให้กับหัวข้อนี้ หรือตัดทอนรายละเอียดลง
7. การเรียงลำดับเนื้อหาในแต่ละหัวข้อวิชามีความเหมาะสมดีมาก
8. การส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ในแต่ละเนื้อหาการฝึกอบรมโดยรวมมีความ เหมาะสมดีมาก ยกเว้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรม วิทยากรยังไม่เน้นย้ำถึงประเด็นสำคัญเท่าที่ควร ทำให้ผู้เข้ารับการอบรมยังไม่เกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมเท่าที่ควร ควรมี การทำความเข้าใจกับวิทยากรให้ชัดเจนในประเด็นหัวข้อวิชาก่อนการดำเนินการฝึกอบรม
9. กิจกรรมและวิธีการฝึกอบรมในแต่ละหัวข้อวิชา โดยรวมมีความเหมาะสมดีมาก ยกเว้นหัวข้อความหลากหลายทางภาษาและความหลากหลายทางวัฒนธรรม ควรมีการสาธิต หรือ ลงมือปฏิบัติจริงจะเป็นการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ได้ดียิ่งขึ้น
10. สื่อการเรียนกับเนื้อหาแต่ละหัวข้อวิชาโดยรวมมีความเหมาะสมดี และเมื่อ จำแนกตามประเด็นพบว่า สื่อการเรียนที่จะนำไปใช้ในการเสริมสร้างความรู้โดยรวมมีความ เหมาะสมดีมาก
11. วิธีการประเมินผลด้วยการใช้แบบทดสอบก่อนและหลังการฝึกอบรม ชนิดปรนัย 2 ตัวเลือก ไม่สามารถนำมาวัดผลการเรียนรู้ของชาวนน ได้อย่างชัดเจน เนื่องจากผลการทดสอบไม่มีความแตกต่างกันทางสถิติ ส่วนการใช้แบบสังเกตการปฏิบัติงานจริงของชาวนนหลังการอบรม พบว่าสามารถนำมาวัดผลการเรียนรู้ของชาวนน ได้อย่างชัดเจนมากกว่า

4.6.2 การติดตามผลหลังการทดลองใช้

จากการติดตามผลหลังการทดลองอบรม การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านศิลปะการแสดงพื้นนครูด ผู้ผ่านการฝึกอบรมตามการฝึกอบรมที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น หลังจากการอบรมเสร็จสิ้น 1 เดือน จำนวน 7 ราย ผลการประเมินสามารถจำแนกระดับการปฏิบัติของชาวบनได้ในด้านทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ความหลากหลายทางภาษา ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และสินค้าทางวัฒนธรรม ดังแสดงตามตารางที่ 4.19 ถึงตารางที่ 4.22

ตารางที่ 4.15 ข้อมูลด้านการสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

ข้อ	รายการ	ระดับความคิดเห็น		
		$\bar{X}$	S.D.	ความหมาย
1	มีทุนทางสังคม	3.15	1.27	ดี
2	มีการจัดทำทุนทางวัฒนธรรม	3.43	0.85	ดี
3	มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม	3.64	0.69	ดีมาก
4	มีการสร้างทุนทางสังคมของชาวบন	3.39	0.87	ดี
5	มีการสร้างทุนทางวัฒนธรรมของชาวบন	3.47	0.81	ดี
6	มีสินค้าทางวัฒนธรรม	3.53	0.79	ดีมาก
7	มีการพัฒนาในมิติเศรษฐกิจชุมชน	3.43	0.85	ดี
8	มีการจัดการความรู้ภาษาและวัฒนธรรมชาวบন	3.45	0.84	ดี
9	มีการพัฒนาสินค้าทางวัฒนธรรม	3.46	0.85	ดี
เฉลี่ย		3.44	0.87	ดี

จากตารางที่ 4.19 พบว่า พฤติกรรมการสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบনภาพรวมอยู่ในระดับดี และเมื่อพิจารณารายข้อพบว่า การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบনอยู่ในระดับดีเกือบทุกรายการ ยกเว้น ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และสินค้าทางวัฒนธรรม อยู่ในระดับดีมาก เมื่อพิจารณาค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของพฤติกรรมในทุกประเด็น มีค่าไม่เกิน 1 ยกเว้นทุนทางสังคมที่มีค่ามากกว่า 1 แสดงว่าพฤติกรรมของผู้เข้ารับการอบรมไม่มีความแตกต่างกันมากนักในทุกประเด็น

ตารางที่ 4.16 ข้อมูลด้านภาวะผู้นำ

ข้อ	รายการ	ระดับความคิดเห็น		
		$\bar{X}$	S.D.	ความหมาย
1	มีความสามารถในการเป็นผู้นำและผู้ตาม	3.15	1.27	ดี
2	มีความสามารถในการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น	3.43	0.85	ดี
3	มีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาการผลิต	3.64	0.69	ดีมาก
4	มีความสามารถพูดเพื่อสื่อความหมาย	3.39	0.87	ดี
5	มีความสามารถในการช่วยเหลือผู้อื่นได้	3.47	0.81	ดี
6	มีความสามารถในการรับฟังความคิดเห็นผู้อื่น	3.53	0.79	ดีมาก
7	มีความสามารถในการปรับตนเองให้เข้ากับผู้อื่นได้	3.42	0.83	ดี
เฉลี่ย		3.44	0.87	ดี

จากตาราง 4.20 พบว่า พฤติกรรมการปฏิบัติงานจริงของกลุ่มชาวนด้านภาวะผู้นำภาพรวมอยู่ในระดับดี และเมื่อพิจารณารายข้อพบว่า พฤติกรรมการปฏิบัติงานจริงของกลุ่มชาวน อยู่ในระดับดีเกือบทุกรายการ ยกเว้น ความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาการผลิต และความสามารถในการรับฟังความคิดเห็นผู้อื่นอยู่ในระดับดีมากที่สุด เมื่อพิจารณาค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่าค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของพฤติกรรมในทุกประเด็น มีค่าไม่เกิน 1 แสดงว่า พฤติกรรมของผู้เข้ารับการอบรมไม่มีความแตกต่างกันมากนักในทุกประเด็น

ตารางที่ 4.17 ข้อมูลด้านความคิดสร้างสรรค์

ข้อ	รายการ	ระดับความคิดเห็น		
		$\bar{X}$	S.D.	ความหมาย
1	มีการเสนอความคิดที่แปลกใหม่	3.15	1.27	ดี
2	มีการเปิดเผยข้อดีข้อบกพร่องของตนเอง	3.43	0.85	ดี
3	มีการอธิบายและแสดงความคิดเห็น	3.64	0.69	ดีมาก
เฉลี่ย		3.44	0.87	ดี

จากตาราง 4.21 พบว่า พฤติกรรมการปฏิบัติงานจริงของกลุ่มชาวนด้านความคิดสร้างสรรค์ภาพรวมอยู่ในระดับดี ในขณะที่ การอภิปรายและแสดงความคิดเห็น อยู่ในระดับดีมาก เมื่อพิจารณาค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของพฤติกรรมในทุกประเด็น มีค่าไม่เกิน 1 แสดงว่า พฤติกรรมของผู้เข้ารับการอบรมไม่มีความแตกต่างกันมากนักในทุกประเด็น

ตารางที่ 4.18 ข้อมูลด้านการประสานงานของชุมชน

ข้อ	รายการ	ระดับความคิดเห็น		
		$\bar{X}$	S.D.	ความหมาย
1	มีความสามารถที่จะระดมความคิดจากชุมชนได้	3.15	1.27	ดี
2	มีความสามารถในการสร้างบรรยากาศที่ดีของชุมชน	3.43	0.85	ดี
3	มีความสามารถในการร่วมมือกับชุมชน	3.64	0.69	ดีมาก
4	มีความสามารถในการเป็นสมาชิกชุมชนที่ดี	3.39	0.87	ดี
5	มีความสามารถในการสร้างการยอมรับภายในชุมชน	3.47	0.81	ดี
6	มีความสามารถในการพูดให้ความรู้แก่ชุมชน	3.53	0.79	ดีมาก
7	มีความสามารถในการแก้ปัญหาความยากจน	3.43	0.85	ดี
เฉลี่ย		3.44	0.87	ดี

จากตาราง 4.22 พบว่า พฤติกรรมการปฏิบัติงานจริงของกลุ่มชาวนด้านการประสานงานกลุ่มภาพรวมอยู่ในระดับดี และเมื่อพิจารณารายข้อพบว่า การประสานงานของชุมชนชาวน อยู่ในระดับดีเกือบทุกรายการ ยกเว้น ความสามารถในการร่วมมือกับชุมชน และมีความสามารถในการพูดให้ความรู้แก่ชุมชน ระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับดีมาก เมื่อพิจารณาค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของพฤติกรรมในทุกประเด็น มีค่าไม่เกิน 1 แสดงว่า พฤติกรรมของผู้เข้ารับการอบรมไม่มีความแตกต่างกันมากนักในทุกประเด็น

ข้อเสนอแนะในการฝึกอบรม

1. ในการนำเนื้อหาของการฝึกอบรมไปใช้ฝึกอบรมเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ควรมีการประชุมชี้แจงและทำความเข้าใจกับวิทยากรในหัวข้อ มิติเศรษฐกิจชุมชน ให้ชัดเจนมากขึ้น เพราะวิทยากรอาจมีความกังวลกับเนื้อหา กลัวว่าให้ความรู้ไม่ครอบคลุม
2. การส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ในแต่ละหัวข้อ ควรเริ่มตั้งแต่การจัดที่นั่งของผู้เข้ารับการฝึกอบรมให้มีความยืดหยุ่นไปตามกิจกรรมในแต่ละหัวข้อวิชา เพื่อส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้มากยิ่งขึ้น
3. กิจกรรมและวิธีการฝึกอบรมในแต่ละหัวข้อวิชา การจัดกิจกรรมการฝึกอบรมในภาคบ่าย ควรเน้นกิจกรรมให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้มีการเคลื่อนไหว จะช่วยป้องกันความเบื่อหน่ายและง่วงนอนได้
4. วิธีการประเมินผล แบบทดสอบก่อนและหลังการฝึกอบรม อาจไม่จำเป็นสำหรับผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่เป็นชาวบ้าน เนื่องจากผู้เข้ารับการฝึกอบรมอ่านหนังสือช้า ทำให้เสียเวลา และไม่สามารถวัดความรู้ได้จริง
5. ระยะเวลาในการฝึกอบรม ช่วงระยะเวลาที่จัดอบรมควรเป็นต้นฤดูกลางเพาะปลูก หรือปลายฤดูกลางเนื่องจากผู้เข้ารับการอบรมส่วนใหญ่จะมีเวลาว่างตรงกัน และการกำหนดจำนวนวันสำหรับการฝึกอบรม ควรเว้นระยะห่างกันหนึ่งสัปดาห์ เนื่องจากผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีอาชีพเสริมเป็นเกษตรกรที่มักไม่มีเวลาว่างติดต่อกันหลายวัน ทำให้เสียเวลาในการประกอบอาชีพ
6. ข้อเสนอแนะอื่นๆ ได้แก่ หากผู้เข้ารับการฝึกอบรมพูดภาษาถิ่น วิทยากรควรพูดภาษาถิ่นเพื่อเป็นการสร้างความเป็นกันเองแก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรม และทำให้เกิดการเรียนรู้ได้รวดเร็วยิ่งขึ้น นอกจากนี้วิทยากรควรเป็นผู้ที่มีประสบการณ์สูง มีศิลปะในการถ่ายทอดได้เป็นอย่างดี มีความรอบรู้ในเรื่องที่บรรยาย และหากเป็นไปได้ควรเป็นบุคคลในท้องถิ่น การแต่งกายของวิทยากรและทีมงานควรอยู่ในแบบไม่เป็นทางการ เพื่อสร้างความเป็นกันเองแก่ผู้เข้าอบรม และสร้างบรรยากาศของการเรียนรู้ได้มากขึ้น

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์ผ่านความหลากหลายทางชาติพันธุ์ มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อการสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์ผ่านความหลากหลายทางชาติพันธุ์ต่างๆ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน 2) พัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนในระดับรากหญ้าของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในจังหวัดเพชรบูรณ์จากทุนทางสังคมและวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ และ 3) เพื่อเสริมสร้างภูมิคุ้มกันในชุมชนชาติพันธุ์ต่างๆ ภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ โดยการฟื้นฟูส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณีการเล่นของท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยว การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางสังคม ในงานวิจัยเน้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อที่จะนำไปสู่การนำทุนทางสังคมและวัฒนธรรมมาสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และนำเอาอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองมาใช้ให้เป็นประโยชน์พัฒนาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม ส่งเสริมการบำรุงรักษามรดกศิลปวัฒนธรรมและการนำทุนวัฒนธรรมมาเพิ่มคุณค่าและมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจและสังคมรวมถึงส่งเสริมอุตสาหกรรมวัฒนธรรม ส่งเสริมให้หน่วยงานระดับพื้นที่ให้มีส่วนร่วม ส่งเสริมความรู้ท้องถิ่นให้พัฒนาหรือต่อยอดจากในอดีต การบำรุงรักษา บันทึกวัฒนธรรมความรู้ที่กำลังจะสูญหาย การยอมรับและส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรม การเชื่อมโยงทุนทางวัฒนธรรมเข้ากับระบบเศรษฐกิจและการจัดการในยุคใหม่

5.1 สรุปผลการวิจัย

โดยสรุปผลจากการฝึกอบรมเพื่อการสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านศิลปะการแสดงพื้นตรุด มีสาระสำคัญพอสรุปได้ ดังนี้

1. หลักการของการฝึกอบรมสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง
2. จุดมุ่งหมายของการฝึกอบรมในการสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านศิลปะการแสดงพื้นตรุด บรรลุตามเป้าหมายในระยะสั้น
3. เนื้อหาของการฝึกอบรมทั้ง ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม การสร้างทุนทางสังคมของชาวนน สินค้าทางวัฒนธรรม การจัดการความรู้ภาษาและวัฒนธรรมชาวนน ศิลปะการแสดงพื้นตรุด มีเนื้อหาสามารถนำไปฝึกอบรมได้เป็นอย่างดี

4. เนื้อหาของการฝึกอบรมในการนำไปปฏิบัติจริง มีความครอบคลุมและตรงกับความต้องการของชาวบม อย่างไรก็ตาม หากมีการนำเนื้อหาการฝึกอบรมไปใช้เพื่อขยายผลในพื้นที่อื่นๆ อาจต้องมีการปรับปรุงในบางส่วนเพื่อให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ ความต้องการในการฝึกอบรมและกลุ่มเป้าหมาย

5. หัวข้อวิชาฝึกอบรมเหมาะสมกับขอบข่ายของการฝึกอบรมในระดับดีมาก

6. การกำหนดเนื้อหาในแต่ละหัวข้อวิชามีความเหมาะสมดีมาก ยกเว้นการพัฒนาในมิติเศรษฐกิจชุมชน ที่มีรายละเอียดค่อนข้างมากทำให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมสับสน หากจะนำไปใช้ในการฝึกอบรมต่อไป อาจต้องมีการเพิ่มเวลาให้กับหัวข้อนี้ หรือตัดทอนรายละเอียดลง

7. การเรียงลำดับเนื้อหาในแต่ละหัวข้อวิชาเหมาะสมดีมาก

8. การส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ในแต่ละเนื้อหาการฝึกอบรมโดยรวมมีความเหมาะสมดีมาก ยกเว้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรม วิทยากรยังไม่เน้นย้ำถึงประเด็นสำคัญเท่าที่ควร ทำให้ผู้เข้ารับการอบรมยังไม่เกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมเท่าที่ควร ควรมีการทำความเข้าใจกับวิทยากรให้ชัดเจนในประเด็นหัวข้อวิชาก่อนการดำเนินการฝึกอบรม

9. กิจกรรมและวิธีการฝึกอบรมในแต่ละหัวข้อวิชา โดยรวมมีความเหมาะสมดีมาก ยกเว้นหัวข้อความหลากหลายทางภาษาและความหลากหลายทางวัฒนธรรม ควรมีการสาธิต หรือลงมือปฏิบัติจริงจะเป็นการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ได้ดียิ่งขึ้น

10. สื่อการเรียนกับเนื้อหาแต่ละหัวข้อวิชาโดยรวมมีความเหมาะสมดี และเมื่อจำแนกตามประเด็นพบว่า สื่อการเรียนที่จะนำไปใช้ในการเสริมสร้างความรู้โดยรวมมีความเหมาะสมดีมาก

11. วิธีการประเมินผลด้วยการใช้แบบทดสอบก่อนและหลังการฝึกอบรม ชนิดปรนัย 2 ตัวเลือก ไม่สามารถนำมาวัดผลการเรียนรู้ของชาวบม ได้อย่างชัดเจน เนื่องจากผลการทดสอบไม่มีความแตกต่างกันทางสถิติ ส่วนการใช้แบบสังเกตการปฏิบัติงานจริงของชาวบม หลังการอบรมพบว่าสามารถนำมาวัดผลการเรียนรู้ของชาวบม ได้อย่างชัดเจนมากกว่า

12. ระยะเวลาในการฝึกอบรม ช่วงระยะเวลาที่จัดอบรมควรเป็นต้นฤดูกลางเพาะปลูก หรือปลายฤดูกลางเนื่องจากผู้เข้ารับการอบรมส่วนใหญ่จะมีเวลาว่างตรงกัน และการกำหนดจำนวนวันสำหรับการฝึกอบรม ควรเว้นระยะห่างกันหนึ่งสัปดาห์ เนื่องจากผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีอาชีพเสริมเป็นเกษตรกรที่มักไม่มีเวลาว่างติดต่อกันหลายวัน ทำให้เสียเวลาในการประกอบอาชีพ

13. หากผู้เข้ารับการฝึกอบรมพูดภาษาถิ่น วิทยากรควรพูดภาษาถิ่นเพื่อเป็นการสร้างความเป็นกันเองแก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรม และทำให้เกิดการเรียนรู้ได้รวดเร็วยิ่งขึ้น นอกจากนี้ วิทยากรควรเป็นผู้ที่มีประสบการณ์สูง มีศิลปะในการถ่ายทอดได้เป็นอย่างดี มีความรอบรู้ในเรื่องที่บรรยาย และหากเป็นไปได้ควรเป็นบุคคลในท้องถิ่น การแต่งกายของวิทยากรและทีมงานควรอยู่ในแบบไม่เป็นทางการ เพื่อสร้างความเป็นกันเองแก่ผู้เข้าอบรม

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ โดยการนำค่านิยม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลธรรม จริยธรรม ตลอดจนศิลปะ วรรณคดี ที่เป็นวัฒนธรรมของชุมชน มาสร้างทุนเพื่อให้เกิดรายได้ให้กับชุมชนเพิ่มมากขึ้นในอนาคต ในความเข้าใจของคนทั่วไป ทุน อาจหมายถึง ทรัพย์สินเงินทอง บ้านเรือน หรืออาจจะเข้าใจในมิติทางเศรษฐศาสตร์ ว่าทุน คือ ปัจจัย ในการผลิตสินค้าหรือบริการ ไม่ว่าจะเป็น วัตถุดิบเงินทุน ที่ดิน แรงงาน เครื่องจักร ฯลฯ อย่างไรก็ตาม ทุนอาจอยู่ในรูปแบบอื่นๆ ได้อีก เช่น ทุนสังคม ทุนการเงิน ทุนมนุษย์ ทุนกายภาพและทุน ธรรมชาติ เป็นต้น ทุนวัฒนธรรมเป็นรูปแบบของทุนอีกรูปแบบหนึ่ง ทุนวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ เกี่ยวข้องกับคุณค่าความรู้ ภูมิปัญญาและงานสร้างสรรค์ที่เกิดจากการค้นพบโดยผู้ทรงความรู้ใน ท้องถิ่น (ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์และคนอื่นๆ, 2547) ในขณะที่ Throsby (2001; 46) ได้นิยามทุน วัฒนธรรม ว่าหมายถึงสินทรัพย์ที่มีการฝังตัว (Embodies) สะสม (Stores) และให้ (Provides) คุณค่า ทางวัฒนธรรมนอกเหนือจากมูลค่าทางเศรษฐกิจของสินทรัพย์นั้น โดยได้แบ่งทุนวัฒนธรรมเป็น 2 ประเภท คือ

1. ทุนวัฒนธรรมที่สัมผัสได้ (Tangible Culture) เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ วัด ผลงาน ทางศิลปะ ภาพเขียน รูปปั้นทุนวัฒนธรรมที่สัมผัสได้นี้ไม่ได้ถูกจำกัดในรูปแบบเฉพาะมรดกทาง วัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังขยายขอบเขตไปถึงทุนกายภาพ หรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น อาคาร สิ่งประดิษฐ์ ทุนวัฒนธรรมรูปแบบนี้สามารถสึกหรอ ผุพังได้ ถ้าไม่ได้รับการดูแลรักษา และ สามารถวัดมูลค่าในรูปของเงินได้ไม่ว่าจะเป็นตัววัตถุเอง หรือการบริการที่ใช้วัตถุนั้นเป็นส่วนหนึ่ง ของการให้บริการ

2. ทุนวัฒนธรรมที่สัมผัสไม่ได้ (Intangible Culture) เป็นทุนที่อยู่ในรูปของทรัพย์สินทาง ปัญญา หรืออาจเรียกว่าวัฒนธรรมที่ไม่ใช้วัตถุ (Nonmaterial Culture) ได้แก่ ความคิด การปฏิบัติ ความเชื่อและค่านิยมที่แบ่งปันระหว่างสมาชิกในชุมชน เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม ศิลปะการแสดง เพลง งานวรรณกรรม นิทาน ตำนานพื้นบ้าน ดนตรี เป็นต้น ถึงแม้ว่าทุนวัฒนธรรม จะแบ่งเป็นทุนวัฒนธรรมที่สัมผัสได้ และทุนวัฒนธรรมที่สัมผัสไม่ได้ แต่ทุนวัฒนธรรมทั้งสอง ประเภทนี้มีความสัมพันธ์กันเนื่องจากสิ่งที่สัมผัสได้ มักมีความหมาย หรือคุณค่าอยู่เบื้องหลัง นอกจากนี้ทุนวัฒนธรรมในสองรูปแบบนี้สามารถปรากฏได้ในทุกช่วงของเวลา ในฐานะทุนคงคลัง (Capital Stock) ซึ่งมีมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์และคุณค่าทางวัฒนธรรม

Bourdieu (1986) อธิบายว่า ทุนวัฒนธรรมอาจจะปรากฏได้ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งใน 3 รูปแบบคือ 1) เป็นสิ่งที่ฝังในตัวคนหรือจิตใจ (Embodied as state of mind/body) เช่น ความคิด ความเชื่อ 2) เป็นสิ่งที่เป็นตัวตนจับต้องได้ (Objectified) ซึ่งจะอยู่ในรูปแบบของสินค้าวัฒนธรรม เช่น สิ่งประดิษฐ์ สถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้าง ภาพวาด ฯลฯ และ 3) ความเป็นสถาบัน

(Institutionalised) หมายถึงกติกาคำเชื่อ การยอมรับที่หลายคนเห็นร่วมกัน อาทิ สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา โดยทุนวัฒนธรรมในรูปแบบที่ฝังในตัวคน หรือจิตใจ เป็นรูปแบบที่สำคัญที่สุด

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ (2539, 1) อธิบายว่าสินค้าวัฒนธรรมคือสินค้าและบริการที่วัฒนธรรมฝังตัวเป็นส่วนหนึ่งของสินค้าหรือบริการนั้น การที่ผู้บริโภคซื้อสินค้าและบริการใดมาบริโภคก็ตามสิ่งที่ผู้บริโภคได้รับมาไม่ใช่เฉพาะตัวสินค้า แต่ยังได้วัฒนธรรมที่ฝังตัวในสินค้าหรือบริการนั้นมาด้วย เช่น ชุดไทยมีการฝังตัวของวัฒนธรรมแตกต่างจากชุดสากลของตะวันตกและกิโมโนของญี่ปุ่นทำนองเดียวกัน การบริโภคโต๊ะจีน หรือ การบริโภคอาหารแบบญี่ปุ่นจะมีนัยทางวัฒนธรรมที่แตกต่างจากการบริโภคอาหารฟาสต์ฟู้ดเป็นต้น การมีการฝังตัวของวัฒนธรรมที่แตกต่างในสินค้าหรือบริการทำให้เกิดความแตกต่างของสินค้า (Product Differentiation) ซึ่งจะช่วยกระตุ้นให้เกิดความต้องการของสินค้า

สินค้าหรือบริการแต่ละประเภทมีระดับความเข้มข้นของวัฒนธรรมที่ไม่เหมือนกัน สินค้าหรือบริการบางประเภทจะเห็นความเกี่ยวพันของวัฒนธรรมที่ชัดเจน เช่น งานฝีมือ อาหารพื้นบ้าน ตลาดน้ำ ฯลฯ ในขณะที่สินค้าหรือบริการบางประเภทจะเห็นความเกี่ยวพันของวัฒนธรรมที่ไม่ชัดเจน เช่น หีบห่อผลิตภัณฑ์การออกแบบสินค้า ฯลฯ อย่างไรก็ตามไม่มีเกณฑ์ หรือตัวเลขที่ชัดเจนที่สามารถบอกระดับความเข้มข้นของวัฒนธรรมในสินค้าได้ Throsby (2001) ได้เสนอโมเดลเพื่ออธิบายการจัดกลุ่มอุตสาหกรรมวัฒนธรรมโดยมีการจัดระดับของอุตสาหกรรมเป็น 3 ระดับโดยที่จุดศูนย์กลางคือศิลปะสร้างสรรค์ (Creative Art) ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของเสียง ข้อความ รูปภาพและความคิดและอิทธิพลเหล่านี้กระจายแพร่ออกไปในลักษณะของชั้นวงกลมหลายชั้นที่มีจุดศูนย์กลางเดียวกัน โดยชั้นของวงกลมที่อยู่ไกลจากศูนย์กลางมากเท่าไร ก็แสดงว่าอุตสาหกรรมในกลุ่มนั้นมีการนำวัฒนธรรมไปใช้ในการค้าลดลงมากเท่านั้น โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่มดังนี้

กลุ่มที่ 1 ถือว่าเป็นแก่นศิลปะ (Core Art Group) ซึ่งจะประกอบด้วยสินค้าและบริการวัฒนธรรมที่เป็นศิลปะสร้างสรรค์ (Creative Art) ดั้งเดิมที่มีศิลปะเป็นเนื้อแท้ ได้แก่ เพลง วรรณกรรม ทัศนศิลป์ ศิลปะการแสดงและงานฝีมือ ศิลปะสร้างสรรค์แต่ละประเภทจะถูกนับว่าเป็นหนึ่งอุตสาหกรรมและมีบุคคลที่เกี่ยวข้องมากมาย ไม่ใช่แค่เพียงผู้ผลิตเท่านั้น เช่น อุตสาหกรรมเพลงถือว่าเป็นหนึ่งอุตสาหกรรมที่ประกอบด้วยกิจกรรมและบุคคลที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ นักแต่งเพลง บริษัทอัดเสียงค่ายเพลง ผู้จำหน่าย และนักร้อง เป็นต้น

กลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มอุตสาหกรรมที่มีผลผลิต (Output) ที่ประกอบด้วยสินค้าวัฒนธรรมและส่วนที่ไม่ใช่สินค้าวัฒนธรรม โดยในส่วนที่เป็นสินค้าวัฒนธรรมจะมีระดับความเข้มข้นของวัฒนธรรมที่ฝังในตัวสินค้าน้อยกว่าผลผลิตของอุตสาหกรรมในกลุ่มแรกตัวอย่างอุตสาหกรรมในกลุ่มนี้ เช่น หนังสือ นิตยสาร สิ่งพิมพ์ต่างๆ รายการวิทยุโทรทัศน์ (หมายเหตุ Throsby ได้ระบุว่า การจัดกลุ่มให้กับอุตสาหกรรมภาพยนตร์เป็นการยากลำบาก บางท่านอาจจะให้ภาพยนตร์จัดอยู่ในกลุ่มแก่น

ศิลปะ ในขณะที่บางท่านอาจจะจัดภาพยนตร์ไว้ในอุตสาหกรรมกลุ่มนี้เนื่องจากมองว่าภาพยนตร์จัดเป็นกลุ่มสื่อและความบันเทิง)

กลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มที่อยู่นอกขอบเขตวัฒนธรรมแต่มีการใช้เนื้อหาวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งในการผลิตสินค้าและบริการได้แก่ การโฆษณา ซึ่งต้องการความคิดสร้างสรรค์เป็นปัจจัยนำเข้าในการผลิต การท่องเที่ยวซึ่งการท่องเที่ยวบางประเภทต้องอิงกับศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่ท่องเที่ยว นั่นคือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นต้น

สำหรับการวัดมูลค่าของอุตสาหกรรมวัฒนธรรมนั้นจะกระทำได้ยาก นับตั้งแต่ในการกำหนดหน่วยการวัด เช่น ในการวัดมูลค่าของอุตสาหกรรมศิลปะการแสดง ควรจะวัดมูลค่าเป็นจำนวนการแสดง จำนวนผู้เข้าชม รายได้ที่เกิดจากการแสดง หรือการจ้างงาน นอกจากมูลค่าทางเศรษฐกิจแล้ว คุณค่าทางวัฒนธรรมจะมีการวัดอย่างไร นอกจากปัญหาในเรื่องหน่วยวัดแล้วสำหรับประเทศไทย การจัดเก็บข้อมูลในฐานะข้อมูลในปัจจุบันนั้นไม่สอดคล้องกับตามประเภทของอุตสาหกรรมวัฒนธรรม ทำให้การคำนวณเพื่อวัดมูลค่าของอุตสาหกรรมจึงมีความเป็นไปได้ยาก

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (2555-2559) ได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์โดยมุ่งไปที่การเชื่อมโยงระหว่างทุน 6 ทุน คือ ทุนธรรมชาติ ทุนกายภาพ ทุนสังคม ทุนมนุษย์ ทุนการเงินและทุนวัฒนธรรม โดยทุนวัฒนธรรมเป็นจุดศูนย์กลางที่เชื่อมโยงกับทุนประเภทอื่นๆ เพราะทุนวัฒนธรรมถือเป็นหัวใจที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ตัวอย่างเช่น ประเทศเกาหลีได้ใช้วัฒนธรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์ผสมผสานไปยังสินค้าและบริการต่างๆ อีกทั้งสอดแทรกความเป็นเกาหลีไปตามสื่อต่างๆ เพื่อเป็นการส่งออกวัฒนธรรม เป็นต้น ทุนวัฒนธรรม ซึ่งถือว่าเป็นเหมือนกิจกรรมต้นน้ำ (Upstream) ในห่วงโซ่มูลค่าของอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง คือ กระทรวงวัฒนธรรม ดังนั้น กระทรวงวัฒนธรรม จึงมีหน้าที่พัฒนาทุนวัฒนธรรมและส่งมอบไปยังหน่วยงานต่างๆ เช่น กระทรวงท่องเที่ยวและกีฬา กระทรวงพาณิชย์ ฯลฯ สามารถนำไปสร้างคุณค่าและมูลค่าทางเศรษฐกิจต่อไป

การบำรุงรักษามรดกศิลปวัฒนธรรมและการนำทุนวัฒนธรรมมาเพิ่มคุณค่าและมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจและสังคมรวมถึงส่งเสริมอุตสาหกรรมวัฒนธรรมได้ถูกบรรจุไว้เป็นส่วนหนึ่งในพันธกิจของกระทรวงวัฒนธรรม และในแผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ (2550-2559) (กระทรวงวัฒนธรรม, 2553) ดังนั้น ทางกระทรวงฯ ได้มีนโยบายและแผนงานในการลงทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการดูแลและฟื้นฟูทุนวัฒนธรรมที่สัมผัสได้ โดยการอนุรักษ์บำรุงรักษา พื้นฟู บูรณะ ทรัพย์สินมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติโดยการดูแลของกรมศิลปากร เช่น โครงการฟื้นฟูบูรณะกำแพงเมืองสุโขทัย โครงการฟื้นฟูมรดกโลกอยุธยา เป็นต้น และยังมีการส่งเสริม บำรุงและรักษารวมทั้งสืบ

สถานวัฒนธรรมไทย โดยความรับผิดชอบของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และสำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัยผ่านทางโครงการหลักต่างๆ เช่น โครงการเทศกาลศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ โครงการลานบุญปัญญา โครงการอนุรักษ์แหล่งอารยธรรมล้านนาสู่การเป็นมรดกโลก เป็นต้น โดยเฉพาะเทศกาลศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ประกอบด้วยโครงการย่อยมากมายโดยจัดขึ้นทั้งในกรุงเทพฯ เช่น โครงการ “มหกรรมวัฒนธรรมนานาชาติ” โครงการ “บางกอกวัฒนธรรมสรรค์สร้าง เศรษฐกิจสร้างสรรค์” ฯลฯ และในส่วนภูมิภาค เช่น โครงการ “ภูมิปัญญาพิษณุโลก แคนสีแยกอินโดจีน” จังหวัดพิษณุโลก โครงการ “การอนุรักษ์ สืบสาน และพัฒนาการด้านวัฒนธรรม เมืองดอกบัวงาม” จังหวัดอุบลราชธานี ฯลฯ ซึ่งโครงการเหล่านี้เป็นการเปิดพื้นที่ให้ชุมชนในระดับจังหวัดทั่วประเทศได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมวัฒนธรรมและแสดงความคิดสร้างสรรค์ทางศิลปะที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่นั้น

ในด้านการประชาสัมพันธ์เรื่องทุนวัฒนธรรม ทางกระทรวงวัฒนธรรมได้เปิดตัวเว็บไซต์วัฒนธรรมสรรค์สร้างเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (www.CreativeCultureThailand.com) และเว็บไซต์ที่รวบรวมข้อมูลทางวัฒนธรรมของแต่ละจังหวัดเพื่อเป็นแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับสินค้าและบริการวัฒนธรรมในระดับจังหวัด รวมถึงองค์ความรู้ ผลงานวิจัยและรายชื่อผู้ประกอบการดีเด่น ครอบคลุมทุกอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ และจัดทำวารสารที่ชื่อว่า สะพรั่ง แจกฟรีให้กับผู้ประกอบการและบุคคลทั่วไปที่สนใจในด้านทัศนศิลป์ศิลปะการแสดง ภาพยนตร์ หัตถกรรมท้องถิ่น ภาพถ่ายและกิจกรรมต่างๆ ทางด้านวัฒนธรรม

การเติบโตของอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมความหลากหลายทางวัฒนธรรมของประเทศประกอบกับการสนับสนุนจากภาครัฐได้สร้างโอกาสทางธุรกิจ ผู้ประกอบการอาจจะเล็งเล็งลงทุน ทำธุรกิจใดธุรกิจหนึ่งในกลุ่ม อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ได้แก่ กลุ่ม มรดกทางวัฒนธรรม (งานฝีมือและหัตถกรรม การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การแพทย์แผนไทย และอาหารไทย) กลุ่ม ศิลปะ (ศิลปะการแสดง และทัศนศิลป์) กลุ่มสื่อสมัยใหม่(ภาพยนตร์และวีดิทัศน์ การพิมพ์ การกระจายเสียงและดนตรี)และกลุ่มการใช้งาน (การออกแบบ แฟชั่น สถาปัตยกรรม การโฆษณา และซอฟต์แวร์) นอกจากนี้อีกหนึ่งทางเลือกหนึ่งของธุรกิจ คือการลงทุนในธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการผลิตสินค้าและบริการวัฒนธรรม หรือ กิจกรรมที่อยู่ในห่วงโซ่มูลค่า (กิจกรรมต้นน้ำ กลางน้ำ หรือปลายน้ำ) ของแต่ละอุตสาหกรรมฯ ก็ได้ เช่น ในอุตสาหกรรมหัตถกรรม กิจกรรมต้นน้ำจะเกี่ยวกับการหาสิ่งของและวัตถุดิบ กิจกรรมกลางน้ำเกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์ผลงานผ่านการออกแบบและการจัดทำ และกิจกรรมปลายน้ำคือการจัดจำหน่าย การขนส่ง ดังนั้น ผู้ประกอบการอาจจะเลือกทำธุรกิจส่งออกสินค้าหัตถกรรมซึ่งเป็นกิจกรรมปลายน้ำ เพราะสินค้าหัตถกรรมไทยมีเอกลักษณ์ความเป็นไทยที่โดดเด่นและเป็นงานฝีมือที่มีคุณภาพ ในขณะที่แนวโน้มการบริโภคสินค้าและบริการวัฒนธรรมจากประเทศตะวันออกในประเทศตะวันตกเพิ่มสูงขึ้น เป็นต้น

นอกจากนี้ธุรกิจต่างๆ สามารถนำทุนวัฒนธรรม เช่น เรื่องราว (Story) เนื้อหา (Content) ของวัฒนธรรมไทย มาเป็นส่วนหนึ่งในการเพิ่มมูลค่าของสินค้าและบริการ หรือสร้างความแตกต่างให้กับสินค้าหรือบริการของตนเพื่อสร้างจุดขาย เช่น การออกแบบสินค้าอุตสาหกรรม ทั้งตัวสินค้าและหีบห่อบรรจุภัณฑ์การประชาสัมพันธ์ เพลงประกอบโฆษณา ฯลฯ วุฒิชัย หาญพานิช(2553) ได้อธิบายถึงการสร้างแบรนด์โดยใช้ทุนวัฒนธรรม ว่าHARNN เป็นผลิตภัณฑ์โฮมสเปซธรรมชาติที่ได้ใช้ทุนวัฒนธรรมของไทยเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาผลิตภัณฑ์และกลยุทธ์การตลาดโดยนำองค์ความรู้เกี่ยวกับการแพทย์สมุนไพรแผนโบราณ การบำบัดโรคด้วยสมุนไพร ผสมผสานกับน้ำมันรำข้าว เป็นแนวคิดในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ทุกๆ ผลิตภัณฑ์จะมีการถ่ายทอดเรื่องราวทางวัฒนธรรมเพื่อเพิ่มความน่าสนใจของผลิตภัณฑ์ นอกจากนี้การตกแต่งร้านและบรรจุภัณฑ์ของ HARNN ได้ผสมผสานวัฒนธรรมตะวันออก จนทำให้ HARNN มีความแตกต่างและโดดเด่นจากคู่แข่งในตลาดโลก

โดยสรุป การพัฒนาทุนวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์เนื่องจากทุนวัฒนธรรมเป็นต้นน้ำของห่วงโซ่มูลค่าในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ ทุนวัฒนธรรมมีทั้งส่วนที่สัมผัสได้และสัมผัสไม่ได้ เมื่อทุนวัฒนธรรมฝังตัวเข้าไปในสินค้า จะเรียกว่าสินค้านั้นว่าสินค้าวัฒนธรรม ธุรกิจสามารถนำทุนวัฒนธรรม เช่น เรื่องราว (Story) เนื้อหา (Content) ของวัฒนธรรมมาสร้างความโดดเด่นให้กับผลิตภัณฑ์ของตนโดยผ่านการใช้ทุนวัฒนธรรมสร้างความแตกต่างหรือจุดขายให้กับสินค้า

5.3 ข้อเสนอแนะ

นโยบายของรัฐควรมุ่งเน้นการส่งเสริม กระตุ้น สนับสนุน ให้ชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมการนำทุนทางภาษาและวัฒนธรรมมาเพิ่มรายได้ให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ตามความถนัดและศักยภาพของชุมชน หน่วยงานที่รับผิดชอบในการดำเนินโครงการควรให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเปิดเวทีรับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะต่างๆ จากประชาชน และหน่วยงานอื่นๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการ เพื่อนำข้อมูลมาปรับใช้ในการดำเนินโครงการให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ ปลูกฝังทัศนคติในการดำเนินงานการสร้างทุนทางภาษาและวัฒนธรรมในกลุ่มเยาวชน โดยบูรณาการเข้าไปในหลักสูตรการเรียนการสอน ซึ่งเยาวชนเหล่านี้จะเป็นพลังสำคัญยิ่งในการผลักดันให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จในโอกาสถัดไป ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาบทบาทหรือการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการนำแนวคิดการสร้างทุนทางภาษาและวัฒนธรรมไปแนะนำ ส่งเสริม ให้ประชาชนปฏิบัติในพื้นที่

เอกสารอ้างอิง

จุลศักดิ์ ชาญณรงค์. (2546). ธุรกิจชุมชน: ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่. กรุงเทพฯ: สุทธิปริทัศน์.

ใจมานัส พลอยดี. (2540). ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของธุรกิจชุมชนเปรียบเทียบระหว่างภาพรวมและภาพย่อย (อำเภอเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธรและอำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช). วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิตสาขาเศรษฐศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2539). การศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดตั้งธุรกิจชุมชนโครงการทดลองบริษัทธุรกิจชุมชนหัวไทร ตำบลเขาพังไกร อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. (อค์สำเนา).

ดิรก สาระวดี. (2539). “ยุทธศาสตร์การพัฒนาธุรกิจชุมชน” ใน เอกสารประกอบการสัมมนาทางเลือกและศักยภาพชาวอีสาน. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ธงชัย สันติวงษ์. (2543). หลักการจัดการ. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

ธงชัย สันติวงษ์. (2543). หลักการจัดการ. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2543). กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ปาริชาติ วลัยเสถียร. (2543). ชุมชนและลักษณะความเป็นชุมชน. ใน เอกสารประกอบการประชุมประจำปีว่าด้วยชุมชน ครั้งที่ 1 “ชุมชนไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง”. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

พิทยา ว่องกุล. (2539). แนวคิดฝ่าวิกฤตทุนนิยมไร้พรมแดน: เศรษฐธรรมและอธิปไตยชุมชนไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิชาการ.

พิทยา ว่องกุล. (2539). แนวคิดฝ่าวิกฤตทุนนิยมไร้พรมแดน: เศรษฐธรรมและอธิปไตยชุมชนไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิชาการ.

วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่อง, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. (2548). การบริหารจัดการและการบริหารการพัฒนาขององค์กรตามรัฐธรรมนูญและหน่วยงานของรัฐ. กรุงเทพฯ: นิติธรรม.

สมพงษ์ เกษมสิน. (2514). การบริหาร. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: เกษมสุวรรณ.

สมพงษ์ เกษมสิน. (2523). การบริหาร. (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). (ออนไลน์). รูปแบบโครงสร้างของธุรกิจชุมชน. เข้าถึงได้จาก <http://www.trf.or.th/research/>.

อภิชัย พันธเสน. (2539). ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

อภิชัย พันธเสน. (2539). ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

เอนก เหลาโชติ. (2547). การบริหารจัดการธุรกิจชุมชน : กรณีศึกษากลุ่มหัตถกรรมตุ๊กตาราชบุรี.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัย แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต

แบบสัมภาษณ์

ชุมชน..... อำเภอ.....

ชื่อ-สกุล ผู้ให้สัมภาษณ์.....

วัน เดือน ปี ที่สัมภาษณ์..... เริ่มเวลา.....สิ้นสุดเวลา.....

บริบทชุมชน

ประวัติความเป็นมา

.....

.....

.....

ลักษณะทางกายภาพ

.....

.....

ลักษณะทางชีวภาพ

.....

.....

ลักษณะประชากร

.....

.....

.....

ลักษณะทางเศรษฐกิจ

.....

.....

.....

ลักษณะทางสังคม

.....

.....

.....

ภาษา

.....

.....

.....

.....

ความเชื่อ

.....

.....

.....

ประเพณี

.....

.....

.....

วัฒนธรรม

.....

.....

.....

.....

ข้อจำกัด

.....

.....

.....

ปัญหาและอุปสรรค

.....

.....

.....

หากไปทำกิจกรรมที่กลุ่มอำเภออื่น มีความคิดอย่างไร

.....

.....

.....

.....

แบบสังเกต

การร่วมกิจกรรมชุมชน..... อำเภอ.....

1. การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม

.....

.....

.....

.....

2. การพูดคุยสนทนากัน

.....

.....

.....

.....

3. การทำกิจกรรม

.....

.....

.....

.....

.....

4. การนำเสนอความคิด

.....

.....

.....

.....

.....

5. การแก้ปัญหา

.....

.....

.....

.....

.....

ภาคผนวก ข แบบประเมินโครงร่างการฝึกอบรม

แบบประเมินโครงร่างการฝึกอบรม

แบบประเมินฉบับนี้ เป็นแบบประเมินโครงร่างการฝึกอบรม เรื่อง การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์ผ่านความหลากหลายทางชาติพันธุ์ โดยมีวัตถุประสงค์ให้ท่านซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญได้พิจารณาพิจารณาความเหมาะสม และความสอดคล้องระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ของการฝึกอบรม ขอให้ท่านทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง ☐ ที่ตรงกับความคิดของท่าน และขอความกรุณาเขียนข้อเสนอของท่าน และขอความกรุณาเขียนข้อเสนอแนะอื่นๆ เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงต่อไป

แบบประเมินมี 2 ตอน คือ แบบประเมินความเหมาะสมของโครงร่างการฝึกอบรม และแบบประเมินความสอดคล้องของโครงร่างการฝึกอบรม

ตอนที่ 1 แบบประเมินความเหมาะสมของโครงร่างการฝึกอบรม

คำชี้แจง ให้ท่านพิจารณาว่า องค์ประกอบต่างๆ ของการฝึกอบรมในส่วนต่างๆ ต่อไปนี้

มีความเหมาะสมมากน้อยเพียงใด และทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง ☐ ตามระดับความเหมาะสม

ข้อ	ประเด็นการประเมิน	ระดับความเหมาะสม					ข้อเสนอแนะ
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
1	หลักการของการฝึกอบรมในการนำไปปฏิบัติจริง						
2	จุดมุ่งหมายของการฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถในการจัดการระบบการผลิต						
3	เนื้อหาของการฝึกอบรมในการนำไปใช้ฝึกอบรม						
4	เนื้อหาของการฝึกอบรมในการนำไปปฏิบัติจริง						
5	หัวข้อวิชาฝึกอบรมเหมาะสมกับขอบข่ายของการฝึกอบรม						

ตอนที่ 2 แบบประเมินความสอดคล้องของโครงสร้างการฝึกอบรม

คำชี้แจง ให้ท่านพิจารณาว่า องค์ประกอบต่างๆ ของการฝึกอบรมมีความสอดคล้องมากน้อย

เพียงใดและทำเครื่องหมาย ☒ ลงในช่อง ☐ ตามความคิดเห็นของท่าน

ข้อ	ประเด็นการประเมิน	สอดคล้อง	ไม่แน่ใจ	ไม่สอดคล้อง
1	สภาพปัญหาของการฝึกอบรมกับจุดมุ่งหมายของการฝึกอบรม			
2	สภาพปัญหาของการฝึกอบรมกับวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมของการฝึกอบรม			
3	สภาพปัญหาของการฝึกอบรมกับเนื้อหาของการฝึกอบรม			
4	สภาพปัญหาของการฝึกอบรมกับเนื้อหา การฝึกอบรม			
5	จุดมุ่งหมายของการฝึกอบรมกับวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมของการฝึกอบรม			
6	จุดมุ่งหมายของการฝึกอบรมกับเนื้อหาการฝึกอบรม			
7	วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมกับเนื้อหาของการฝึกอบรม			
8	เนื้อหาวิชาฝึกอบรมกับหัวข้อการฝึกอบรม			
9	วัตถุประสงค์			

ภาคผนวก ค แบบวัดผลสัมฤทธิ์ของผู้เข้ารับการฝึกอบรม

แบบวัดผลสัมฤทธิ์ของผู้เข้ารับการฝึกอบรม

ชื่อ.....นามสกุล.....คะแนน

.....

คำชี้แจง แบบทดสอบมีทั้งหมด 30 ข้อ โปรดตอบคำถามทุกข้อโดยทำเครื่องหมาย ✓ หรือ ✕ ลงหน้าหัวข้อที่ท่านพิจารณาว่าถูกต้องเหมาะสมมากที่สุด

-1) ทูทางสังคมหมายถึงกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์สินค้าโดยการแปลงสภาพปัจจัยนำเข้าให้เป็นผลผลิตโดยมีต้นทุนต่ำ
-2) ประสิทธิภาพการผลิตของแรงงาน คือ ยอดการผลิตต่อสมาชิก 1 คน
-3) องค์ประกอบของการผลิต คือ ผู้ปฏิบัติงาน วัตถุดิบ วิธีการ เงิน
-4) กระบวนการผลิตเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อกำลังการผลิต
-5) จุดคุ้มทุนคือระดับหรือปริมาณการผลิตที่ทำให้ธุรกิจมีรายได้เท่ากับต้นทุนที่เกิดขึ้น
-6) แผนผังแบบจัดตามกระบวนการผลิตเป็นการจัดผังให้หน่วยผลิตที่หน้าที่เดียวกันให้อยู่เป็นกลุ่มเดียวกัน
-7) การพยากรณ์ในธุรกิจคือการคาดคะเนหรือประมาณปริมาณความต้องการของสินค้าหรือบริการในช่วงเวลาอนาคต
-8) สัดส่วนการส่งผลต่อการผลิตโดยตรง ของเครื่องจักรหรือผู้ปฏิบัติงาน คือ อัตราของที่ดี
-9) สัดส่วนของวัตถุดิบที่แปรเปลี่ยนไปเป็นผลิตภัณฑ์ คือ อัตราทางตรง
-10) 5ส ในสถานที่ทำงาน คือ สะสาง สะดวก สะอาด สุขลักษณะ และ สั่งการ
-11) คน วัตถุดิบ เครื่องจักร เป็นทรัพยากรทางการบริหาร
-12) การปรับปรุงในสถานที่ทำงานอย่างหนึ่งคือการเก็บรวบรวมสิ่งที่ไม่จำเป็น
-13) การบริหารการทำงานนั้นมีกลไกการดำเนินการตามแผนและกลไกการปรับปรุง
-14) กระดานใบสั่งงาน หมายถึง การควบคุมกระบวนการ
-15) การสร้างทุนทางวัฒนธรรมของชาวนบประกอบด้วย การควบคุมความก้าวหน้าของงาน การควบคุมกำลังผลิตส่วนเกิน และสินค้าทางวัฒนธรรม
-16) ความหลากหลายทางวัฒนธรรมประกอบด้วย การวางแผนขั้นตอน การวางแผนหน่วยงาน และการวางแผนกำหนดการ

-17) ต้นทุนการผลิตประกอบด้วยค่าวัตถุดิบ ค่าใช้จ่าย และค่าจ้างทำภายนอก
-18) สินค้าทางวัฒนธรรมประกอบด้วยสินค้าทางวัฒนธรรม ต้นทุน และการส่งมอบงาน
-19) สินค้าคงเหลือหมายถึงสินค้าและวัสดุต่างๆ ที่ธุรกิจมีไว้เพื่อรอนำไปใช้ประโยชน์
-20) สินค้าคงเหลือแบ่งออกเป็นวัตถุดิบ ชิ้นส่วนและส่วนประกอบย่อย วัสดุสิ้นเปลือง
งานระหว่างทำหรือสินค้าระหว่างผลิต สินค้าสำเร็จรูป
-21) ค่าใช้จ่ายในการเก็บรักษาสินค้าเป็นค่าใช้จ่ายที่เกิดจากการมีสินค้าคงเหลือ
-22) สินค้าคงเหลือเพื่อขาด หมายถึง สินค้าคงเหลือส่วนที่สำรองไว้เพื่อป้องกันไม่ให้เกิด
การขาดแคลนสินค้า การผลิตหยุดชะงัก
-23) บุคคลที่ปฏิบัติตามกฎระเบียบ เป็นบุคคลที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
-24) บุคคลที่พอใจกับสภาพที่ตนเองมีอยู่ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์น้อย
-25) ฝึกนิสัยพึ่งตนเองให้มากที่สุด จะช่วยพัฒนาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ให้เกิดขึ้นได้
-26) ผู้นำดี สมาชิกดี การจัดการดี ทำให้การทำงานเป็นกลุ่มประสบความสำเร็จ
-27) บทบาทของสมาชิกกลุ่มที่ดี ควรให้ความร่วมมือในการทำงาน
-28) การออกคำสั่ง เป็นลักษณะของการประสานงานที่ดี
-29) บุคคลใดที่พูดให้คนอื่นเข้าใจตามที่ต้องการได้ สามารถสื่อความหมายได้ดีที่สุด
-30) สมาชิกกลุ่มทำงานตามสบาย กลุ่มทำงานมีประสิทธิภาพมากที่สุด

ภาคผนวก ง แบบสังเกตการปฏิบัติงานจริงของผู้ผ่านการฝึกอบรม

แบบสังเกตการปฏิบัติงานจริงของกลุ่มชาวนที่ผ่านการฝึกอบรม

ผู้เข้ารับการฝึกอบรม ชื่อ.....นามสกุล.....

คำชี้แจง การประเมินผล ให้ท่านทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง ☐ ที่ตรงกับระดับการปฏิบัติของท่าน

- 5 หมายถึง ท่านมีการปฏิบัติ มากที่สุด
 4 หมายถึง ท่านมีการปฏิบัติ มาก
 3 หมายถึง ท่านมีการปฏิบัติ ปานกลาง
 2 หมายถึง ท่านมีการปฏิบัติ น้อย
 1 หมายถึง ท่านมีการปฏิบัติ น้อยที่สุด

ข้อ	พฤติกรรม	ระดับการปฏิบัติ				
		มากที่สุด 5	มาก 4	ปานกลาง 3	น้อย 2	น้อยที่สุด 1
1	<u>ด้านทุนทางสังคม</u> มีทุนทางสังคม					
2	มีการจัดทำทุนทางวัฒนธรรม					
3	มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม					
4	มีการสร้างทุนทางสังคมของชาวนการผลิต					
5	มีการสร้างทุนทางวัฒนธรรมของชาวน					
6	มีสินค้าทางวัฒนธรรมการผลิต					
7	มีการพัฒนาในมิติเศรษฐกิจชุมชน					
8	มีการจัดการการจัดการความรู้ภาษาและวัฒนธรรมชาวน					
9	มีการจัดระบบข้อมูลการผลิต					

ข้อ	พฤติกรรม	ระดับการปฏิบัติ				
		มากที่สุด 5	มาก 4	ปานกลาง 3	น้อย 2	น้อยที่สุด 1
	ด้านภาวะผู้นำ					
1	มีความสามารถในการเป็นผู้นำและผู้ตาม					
2	มีความสามารถในการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น					
3	มีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาการผลิต					
4	มีความสามารถพูดเพื่อสื่อความหมาย					
5	มีความสามารถในการช่วยเหลือผู้อื่นได้					
6	มีความสามารถในการยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล					
7	มีความสามารถในการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น					
8	มีความสามารถในการปรับตนเองให้เข้ากับผู้อื่นได้					
	ด้านความคิดสร้างสรรค์					
1	มีการเสนอความคิดที่แปลกใหม่					
2	มีการเปิดเผยข้อดีข้อบกพร่องของตนเอง					
3	มีการอภิปรายและแสดงความคิดเห็น					
	ด้านการประสานงานกลุ่ม					
1	มีความสามารถที่จะระดมความคิดจากกลุ่มได้					
2	มีความสามารถในการสร้างบรรยากาศที่ดีของกลุ่ม					
3	มีความสามารถในการร่วมมือกับกลุ่ม					
4	มีความสามารถในการเป็นสมาชิกกลุ่มที่ดี					
5	มีความสามารถในการสร้างการยอมรับภายในกลุ่ม					
6	มีความสามารถในการพูดให้ความรู้ทางการผลิต					
7	มีความสามารถในการรวบรวมข้อมูลทางการผลิตเพื่อนำมาใช้แก้ปัญหาคาการเกษตร					

ลงชื่อ.....

(.....)

ผู้ประเมิน

ภาคผนวก จ แบบประเมินผลการฝึกอบรม

แบบประเมินผลการฝึกอบรม

ชื่อ.....นามสกุล.....

เพศ.....อายุ.....ปี

คำชี้แจง โปรดขีดเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่างตามความคิดเห็นของท่าน

ท่านคิดว่า ท่านได้รับประโยชน์จากหัวข้อวิชาต่อไปนี้มากน้อยเพียงใด

เรื่อง	ระดับของประโยชน์			เหตุผล
	มาก	ปานกลาง	น้อย	
มีทุนทางสังคม				
มีการจัดทำทุนทางวัฒนธรรม				
มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม				
มีการสร้างทุนทางสังคมของชาวบ้านการผลิต				
มีการสร้างทุนทางวัฒนธรรมของชาวบ้าน				
มีสินค้าทางวัฒนธรรมการผลิต				
มีการพัฒนาในมิติเศรษฐกิจชุมชน				
มีการจัดการการจัดการความรู้ภาษาและวัฒนธรรมชาวบ้าน				
มีการจัดระบบข้อมูลการผลิต				
ภาวะผู้นำของผู้เข้ารับการอบรม				
ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของผู้เข้ารับการอบรม				
การประสานงานของผู้เข้ารับการอบรม				
วิทยากรแต่ละเนื้อหาการอบรม				
การนำเสนอของวิทยากรแต่ละเนื้อหาการอบรม				
การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของผู้เข้าอบรม				
การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นของผู้เข้าอบรม				
เอกสารการฝึกอบรม				
สื่อประกอบการฝึกอบรม				
สถานที่สำหรับการฝึกอบรม				
อาหารและเครื่องดื่ม				
ระยะเวลาในการฝึกอบรม				

ข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะอื่นๆ

[illegible]

แบบประเมินผลวิทยากร

ชื่อ.....นามสกุล.....

ชื่อวิทยากร.....

คำชี้แจง โปรดขีดเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่างตามความคิดเห็นของท่าน

1. ความคิดเห็นเกี่ยวกับวิทยากร

รายการ	ระดับความคิดเห็น				ข้อเสนอแนะ
	ดีมาก	ดี	พอใช้	ควรปรับปรุง	
1. ความรอบรู้ในเนื้อหาวิชา					
2. ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้					
3. การถ่ายทอดเนื้อหาวิชาให้เป็นที่น่าสนใจ					
4. การจัดลำดับความสัมพันธ์ของเนื้อหาวิชา					
5. ความชัดเจนในการบรรยาย					
6. การตอบคำถาม					
7. เทคนิค/วิธีการฝึกอบรมที่ใช้ในการถ่ายทอด					
8. การใช้วัสดุทัศนูปกรณ์					
9. การรักษาเวลา					
10. ความเหมาะสมของวิทยากรโดยส่วนรวม					

2. สิ่งที่ท่านประทับใจวิทยากรท่านนี้ที่สุด คือ

.....

.....

สิ่งที่วิทยากรท่านนี้ควรปรับปรุง คือ

.....

.....

ข้อเสนอแนะอื่นๆ

.....

.....

.....

.....

ภาคผนวก ฉ ประวัติคณะผู้วิจัย

ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย

1. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) นายกมล บุญเขต
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Mr Kamon Bunkhat
2. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน
3. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์
4. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก
โปรแกรมวิชานาฏศิลป์และการละคร
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (e-mail) :
5. ประวัติการศึกษา
ครุศาสตรบัณฑิต (ค.บ) สาขานาฏศิลป์ วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยนเรศวร
6. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ
นาฏศิลป์
การละคร
ศิลปวัฒนธรรม
7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ
 - 7.1 งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว
 - 1) “การวิเคราะห์เพลงกล่อมเด็ก ตำบลคงมูลเหล็ก” แหล่งทุน มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ ปีงบประมาณ 2546
 - 2) “ประเพณีการละเล่นผีตาโม่ไทย-หล่ม : กรณีศึกษา หมู่บ้านนาทราย ตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์” แหล่งทุน มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ ปีงบประมาณ 2551

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

1. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) นายเอนกพงศ์ ธรรมธาวิวัฒน์
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Mr Anekpong Thammathiwat
2. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน 3679800154743
3. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำ
4. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อได้สะดวก
สาขาวิชาเทคโนโลยีอุตสาหกรรม
คณะเทคโนโลยีการเกษตร มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (e-mail) : anekpong_1@hotmail.com
5. ประวัติการศึกษา
วิศวกรรมศาสตรบัณฑิต (วศ.บ) สาขาวิศวกรรมโยธา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
วิศวกรรมศาสตรมหาบัณฑิต (วศ.ม.) สาขาวิศวกรรมโยธา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปร.ด.) สาขาวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (กำลังศึกษา)
6. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ
การจัดการโลจิสติกส์และโซ่อุปทาน
วิศวกรรมโครงสร้าง
วิศวกรรมปฐพี
7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ
 - 7.1 งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว
 - หัวหน้าโครงการวิจัย
 - 1) “พฤติกรรมด้านกำลังรับแรงและการเสียดของดินเหนียวอ่อนกรุงเทพฯ โดยการทดสอบแรงอัดสามทิศทางแบบวัฏจักร” วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2546
 - 2) “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการน้ำของจังหวัดเพชรบูรณ์ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างยั่งยืน” แหล่งทุน สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ปีงบประมาณ 2555
 - ผู้ร่วมโครงการวิจัย
 - 1) “การบูรณาการการจัดการระบบการผลิตของกลุ่มผลิตเฟอร์นิเจอร์ไม้ บ้านสะเดียง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ในเชิงธุรกิจชุมชน” แหล่งทุน สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ปีงบประมาณ 2554
 - 2) “การวิจัยเพื่อพัฒนาครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอผ้าไหม” แหล่งทุน สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ปีงบประมาณ 2555

3) “การศึกษาความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์” แหล่งทุน สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ปีงบประมาณ 2555

7.2 งานวิจัยที่กำลังทำ

หัวข้อโครงการวิจัย

1) “เครื่องอบข้าวเปลือกพลังงานไมโครเวฟอัตโนมัติ” แหล่งทุน เครือข่ายการวิจัย ภาคเหนือตอนล่าง มหาวิทยาลัยนเรศวร ปีงบประมาณ 2554 ทำคู่แล้วประมาณ 70%

2) “การพัฒนาศักยภาพโรงไฟฟ้าพลังน้ำทำอ่างเก็บน้ำห้วยป่าเลโดยใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วม” แหล่งทุน สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ พ.ศ.2555 ทำการวิจัย คู่แล้วประมาณ 50 %

7.3 ผลงานตีพิมพ์วารสารวิชาการ

1) Thammathiwat, A. and Chim-oye, W. “Behavior of Strength and Pore Pressure of Soft Bangkok Clay under Cyclic Loading” *Thammasat International Journal of Science and Technology*, Vol. 9, No. 4, October-December, 2004, pp. 21-28

2) Thammathiwat, A. “Application of cyclic behavior of soft clay to the road settlement prediction” *International Conference on Civil and Environmental Engineering (ICCEE-2004)* July 27 to 28, 2004 Faculty Club (Gakushi-Kaikan), Hiroshima University Higashi-Hiroshima, Japan, pp. 241-250

3) Thammathiwat, A. and Chim-oye, W. “Effect of Permeant Liquid on the Swell Volume and Permeability of Geosynthetic Clay Liners” *The Electronic Journal of Geotechnical Engineering*, Vol.15, 2010, pp.1183-1197

4) เอนกพงศ์ ธรรมาธิวัฒน์, วีรยา ฉิมอ้อย “การคาดคะเนการทรุดตัวของถนน โดยใช้ผลการทดสอบแรงอัดสามทิศทางแบบวัฏจักร”, การประชุมวิชาการวิศวกรรมโยธาแห่งชาติครั้งที่ 9, ชะอำ, จ.เพชรบุรี, 19-21 พฤษภาคม 2547

5) วีรยา ฉิมอ้อย, เอนกพงศ์ ธรรมาธิวัฒน์ “อิทธิพลของสารละลายที่มีต่อคุณสมบัติการพองตัวและการซึมผ่านของแผ่นใยสังเคราะห์ดินเหนียว” *วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์* 16, 3 (ก.ย.-ธ.ค. 2551)